

NÉMETH ZOLTÁN

**Udvariasság az udmurt nyelvben:
nemleges válaszok, bocsánatkérés, bókra adott válasz és kérdés**

PhD disszertáció

Témavezető:

DR. SZEVERÉNYI SÁNDOR

Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Uráli nyelvészet program

Szeged, 2021

Таукарон

Нырысь ик, туж бадзым тау шуэме потэ научной кивалтйиселы, Шандор Северенилы, дуно дэмланьёсын юрттэмез понна. Бадзым тау шуэме потэ Сегед Университетысь Финн-угор кылтодонья кафедралы, висьяса солэсь кивалтйисьэ, Каталин Шипöцез.

Эшшо тау кареме потэ Удмурт Кун Университетысь Удмурт кылосбурья, финно-угровидения но журналистика институтлы, висьяса солэсь азьвыл кивалтйисьэ, Наталья Владимировна Кондратьеваез.

Resume

In the case of the smaller Finno-Ugrian languages spoken in the territory of the Russian Federation we can hardly find any larger, extensive scientific work written from a sociopragmatic point of view. One of the biggest aims of this dissertation is to break the ice, and introduce these languages, or at least Udmurt to this research field. In order to reach this goal of mine I chose politeness research. It is not only a popular branch of the sociopragmatic researches, but also something that is important in everyday communication, just think about the fact that we have to choose even at the time of greetings, or in many languages when we conjugate the verb we have to choose whether we speak formally or informally.

The target group of my research included the Udmurt, BA level students of the Institute of Udmurt Philology, Finno-Ugric Studies and Journalism of the Udmurt State University. Originally I wanted to include both genders into my research, but the students are dominantly females, and the number of the male students are so low, so the results could not have been considered relevant, so at the end I took only the answers of the female informants into consideration.

In my research I examined four speech acts: apology, negative response to a request, response to a compliment and request. Doing a sociopragmatic research I was interested in what kind of strategies or strategy combinations the speakers use to express themselves in these situations. In the case of every speech act I did a quantitative analysis on the answers I got in my DCT questionnaires, examined what were the more common strategies and strategy combinations they used, and the most popular ones are illustrated by examples (with glossary) provided. Also, being similar to each other, I examined whether it is possible to contract the evaluation system of the two strategies, to have a much better overview of their use. I not only listed these strategies and strategy combinations but also provided possible explanations for them, or resolved those situations that could seem contradictory. Also, as Udmurt is a minority language spoken in Russia I was interested in whether the speakers use Russian politeness related expressions in their speech. I even took a step further and in addition to the strategies and strategy combinations I also paid attention to the grammatical structures my informants used. I found two structures, the use of which are specific in the case of Udmurt language: the second past form (that has an evidential meaning) and the way they soften an order to a request by using an auxiliary verb, although that meaning the auxiliary is not related to politeness by any means.

This dissertation shows the Udmurt language from a point of view from which it has not been seen before and lays down a good foundation for further research of a similar manner done either on Udmurt language or other Finno-Ugrian languages spoken in Russia. There are many possibilities to do further research: examining the language use of similar-age men and comparing the results, examining other age groups, expanding the research to other speech acts as well, or examining the online language use on the social media sites. I have already continued my research in the frame of a New National Excellence Program scholarship. In that research I do first-order politeness research meaning, that I include native speakers into my research to understand better what is considered polite in their language.

Tartalom

1. Bevezetés	1
2. Az udmurt nyelv szociolingvisztikai bemutatása	6
3. Elméleti háttér	14
3.1. A beszédaktus	14
3.2. Az udvariasság mint beszédaktus és az udvariassági beszédcselekvések.....	16
3.2.1. Az udvariasság fogalma	16
3.2.2. A DCT kérdőívekről.....	37
3.2.3. A nemleges válaszok megközelítése elméleti szempontból.....	40
3.2.4. A bocsánatkérés megközelítése elméleti szempontból.....	41
3.2.5. A bókra adott válasz megközelítése elméleti szempontból	42
3.2.6. A kéréses beszédcselekvések megközelítése elméleti szempontból.....	44
3.3. A nem és az udvariasság kapcsolata	46
3.4. Udvariasságkutatás finnugor nyelvekben	49
3.4.1. Udvariasságkutatás az észti nyelvben.....	50
3.4.2. Udvariasságkutatás a finn nyelvben	51
3.4.3. Udvariasságkutatás a magyar nyelvben.....	53
3.5. Udvariasságkutatás az orosz nyelvben	54
3.6. Udvariasságkutatás a tatár nyelvben	56
3.7. Korábbi udvariassággal kapcsolatos kutatások az udmurtban	57
3.8. Kétnyelvűség és udvariasság közötti összefüggések	59
4. Módszertan	61
4.1. Adatgyűjtés és az adatközlők	61
4.2. A kérdőív	67
5. Az adatok értékelése.....	78
5.1. Nemleges válaszok.....	82
5.1.1. A nemleges válaszok értékelésének szempontjai	82
5.1.2. A nemleges válaszok esetén kapott eredmények	82
5.2. Bocsánatkérés	89
5.2.1. A bocsánatkérési szituációk elemzésének szempontjai.....	89
5.2.2. A bocsánatkérési szituációk eredményei.....	89
5.2.3. A bocsánatkérési szituációk és a második múlt idő kapcsolata dialektológiai megközelítésből.....	96
5.2.4. A nemleges válaszok és a bocsánatkérés összehasonlítása.....	108
5.3. Bókra adott válasz.....	113
5.3.1. A bókra adott válasz elemzésének szempontjai	113
5.3.2. A bókra adott válaszok eredményei.....	117

5.4. Kérés.....	125
5.4.1. A kéréses szituációk elemzésének szempontjai.....	125
5.4.2. A kéréses szituációk eredményei.....	128
6. Udvariassággal összefüggésbe hozható grammatikai szerkezetek az udmurt nyelvben.....	132
6.1. Más nyelvekben is megtalálható szerkezetek.....	132
6.1.1. Felszólítás.....	132
6.1.2. Indirekt kérdés.....	134
6.1.3. Kicsinyítő képző.....	135
6.1.4. Feltételes mód.....	136
6.2. Azok a szerkezetek, amelyek használata specifikus az udmurt nyelvben.....	137
6.2.1. Az udmurt második múlt idő.....	137
6.2.2. Kérés.....	139
7. Összegzés.....	140
8. Bibliográfia.....	148
9. Függelék.....	158
9.1. Az udmurt nyelvű kérdőív.....	158
9.2. A magyar nyelvű kérdőív.....	165
9.3. Rövidítések jegyzéke.....	172
10. A disszertáció témakörében megjelent saját publikációk:.....	173

1. Bevezetés

Disszertációmban az udmurt nyelv udvariassági szituációkban történő használatát vizsgálom, úgy mint 1) nemleges válaszok, 2) bocsánatkérés, 3) kérdés és 4) bókra adott válasz. Olyan területet kerestem kutatásaimhoz, amely az udmurt nyelvnek olyan aspektusát vizsgálja, amely korábban kimaradt a nyelvet kutató nyelvészek látóköréből. Valamint nagyon fontos szempont volt számomra, hogy az eddig nem, vagy csak kevésbé kutatott témák közül olyannal foglalkozzak, amelynek alkalmazott nyelvészeti célja is van, s amely eredményeit a beszélőközösség fel tudja használni a jövőben az általuk beszélt nyelv revitalizációjához. Az udvariasság témakörével szinte egyáltalán nem foglalkoztak (egy két példától eltekintve) nem csak az udmurt nyelvészetben, de a többi kisebb oroszországi finnugor nyelvek esetében sem.

Az udvariasságkutatás népszerű kutatási ága a szociopragmatikának. Ez a nyelvészetnek egy olyan interdiszciplináris ága, amely, ahogyan a neve is mutatja a szociolingvisztika és a pragmatika területeit ötvözi. Előbbi a nyelv és a társadalom kapcsolatát vizsgálja, az utóbbi pedig azt, hogy az, amit a beszélő mond, hogyan viszonyul a valósághoz. Az udvariasság a mindennapi kommunikáció egyik legfontosabb alapja, hiszen már a másik ember megszólításának módja is függ a két fél közötti viszonytól. Sokáig a modern nyelvészet nem foglalkozott ezzel a témával. A kutatás megvalósításában az egyik legnagyobb feladat az volt, hogy mivel eddig csak olyan finnugor nyelvekben végeztek nyelvi udvariassággal kutatásokat, amelynek beszélői önálló független állammal rendelkeznek, azaz az észt, finn és magyar, addig oroszországi kisebbségi nyelvek esetében egyáltalán nincs fellelhető szakirodalom, iránymutató kutatás. A társadalmi rétegződés egészen más, mint az észt, finn és magyar nyelvet beszélők körében, akik saját független államuk területén többséget alkotnak. Az társadalmi szinten Észtországban is jelen van a kétnyelvűség, hiszen jelentős orosz kisebbség él Észtország területén. Finnországban is jelen van a kétnyelvűség, hiszen a finn mellett a svéd is hivatalos nyelv, azonban mindkét országban a másik nyelv (orosz és svéd) ismerete nélkül sem éri bármiféle jelentős hátrány a beszélőt. Az európai kultúrkörre jellemzően ezekben az államokban a nyelv fontos része az identitásnak. Ez azzal magyarázható, hogy Európában sok ország területén egy hivatalos nyelv van, ahol pedig több hivatalos nyelv van, ott az államnyelvek nyelvek beszélői különböző etnikai csoportokhoz tartoznak (pl. Belgiumban a vallonok és a flamandok esetében). Ennek következményeként az emberek identitásához szorosan hozzátartozik, hogy milyen nyelvet beszélnek. Ehhez képest az udmurtok nem alkotnak többséget az Orosz Föderáció részét alkotó, róluk elnevezett Udmurtia területén. A kétnyelvűség jelen van a hétköznapiakban. Az udmurt nyelv ismerete nélkül ezen a területen

nem éri hátrány a beszélőt, ugyanakkor csak az udmurt nyelvet használva jelentős problémákkal kerülhet szembe a beszélő, a kétnyelvű lét nem opcionális, mint a finnek, vagy az észtek esetében, ahol, mint azt már említettem, a másik nyelv ismerete nélkül is tudnak boldogulni a beszélők. Ahogy majd később a számok is mutatják, sokkal kevesebb ember beszéli az udmurt nyelvet, mint ahány udmurnak vallja magát, így látható, hogy a nyelv nem függ olyan szorosan össze az identitással, mint az észteket, a finn és a magyar esetében. Az, hogy a kétnyelvűség az udmurtok esetén nem opcionális, hanem mindkét nyelv ismeretére szükség van, azt is jelenti, hogy egy másik nyelv sokkal intenzívebb hatással van folyamatosan erre a nyelvre, hiszen akár naponta többször a beszélőnek nyelvet, kódot kell váltania. Ez a kutatás szempontjából azért nagyon fontos, mert így nem csak az udmurt nyelv ismerete elengedhetetlen a kutatáshoz: a kódváltás nemcsak lexikálisan jelenhet meg, hanem a morfológia és szintaxis szintjén is. Ezek alapján a finnugor nyelvészeti kutatások szempontjából sok érdekes és hasznos eredménnyel szolgálhat az, hogy egy, az eddig vizsgáltakhoz képest más helyzetben lévő nyelvet is vizsgáljuk ebből a szempontból: a magyar egynyelvű közösség, a finn és az észteket esetében opcionális kétnyelvűségről, az udmurt esetében pedig olyan kétnyelvűségről beszélünk, ahol az udmurt nyelv beszélőjének jóformán kötelező ismerni az orosz nyelvet is.

Mivel kutatásomnak nincsen közvetlen előzménye a finnugrisztikában/udmurt nyelvészetben ez azt jelentette, hogy a kutatást szinte az alapoktól kellett kezdeni. Amikor egy többször vizsgált nyelvről van szó, jellemzően egy-egy udvariassági beszédcselekvést szoktak vizsgálni, az udmurt nyelvet illetően viszont, mivel még nem volt ilyen jellegű kutatás, szükséges, hogy több udvariassági beszédcselekvést vonjak be a vizsgálatba. Ennek az oka az, hogyha azt szeretnénk, hogy a szociopragmatikai kutatások megkezdődjenek az udmurt nyelvben is, akkor szükség van arra, hogy olyan alapok készüljenek el, amelyből kiindulva minél több irányú kutatást lehessen végezni. Ezért négy beszédcselekvést vettem szemügyre, úgy mint 1) nemleges válaszok, 2) bocsánatkérés, 3) kérdés és 4) udvariasság. Emiatt a releváns és arányos kérdésfelvetés különösen fontossá vált, azonban az egyes beszédcselekvések kevésbé részletesen elemzettek. A négy a beszédcselekvést illetően a következő kérdéseket tettem fel, amelyekre a kutatásom során választ kerestem:

- A kutatásom központját a nemleges válaszok és a bocsánatkérési beszédcselekvések alkotják. Ahogyan azt később be fogom mutatni, e két beszédcselekvés nagy mértékben hasonlít egymásra. Ezért felmerül a kérdés, hogy ha ilyen nagy a hasonlóság közöttük, akkor lehetséges-e őket hasonló módon elemezni is. Ezért a majd később bemutatásra kerülő értékelési rendszereket, melyeket a magyar nyelv vizsgálata esetén is használt

Szili (2013) rendszere felülvizsgálom abból a szempontból, hogy lehetséges-e azok összefésülése.

- Kell-e majd a következőkben bemutatott értékelési rendszerekbe olyan új szempontokat bevezetni, amelyek nem voltak használatosak a kérdőívem alapját képező, Szili (2013) által használt kérdőív analízisakor?
- Melyek a jellemzően használt stratégiák a különböző udvariassági szituációkban?
- Használják-e orosz kifejezéseket az udmurt beszélők, s ha igen, milyen mértékben és módon? Található-e közöttük olyan kifejezés, amelynek udvariassággal összefüggésbe hozható jelentéstartalma van?
- Csak a beszélők közötti társadalmi különbség van hatással arra, hogy hogyan fogalmazzák meg a megnyilatkozásaikat, vagy van esetleg olyan más jelenség, amely jelentős szerepet játszik abban, hogy a beszélők hogyan fogalmazzák meg a válaszukat az adott helyzetben?
- Van-e bármilyen udvariassági jelenség, amelyik specifikusan az udmurt nyelvre igaz, vagy általánosságban nem jellemző a legtöbb nyelvre?
- Az udmurt második múlt időnek van-e szerepe az udvariassági kifejezésekben? Ennek a kérdésnek az alapját az képezi, hogy az udmurt nyelvben a második múlt időnek nevezett igeidő evidenciális jelentéstartalommal bír, amely elvileg alkalmas lehet udvariasság kifejezésére is (Aikhenvald 2015: 263, 270). Bár Aikhenvald csak a kérdő és felszólító mondatok esetén beszél lehetséges udvariassági jelentéstartalomról, ettől függetlenül az ilyen jellegű jelentéstartalomra más mondatípusok esetén is érdemes odafigyelni.

Előzetes ismereteim alapján a következő eredményeket várom:

- A nemleges választ igénylő és a bocsánatkéréses beszédcselekvések hasonlítanak egymásra, hiszen mindkét helyzetben a beszélő a saját arcúlatára irányuló fenyegetés hatását próbálja csökkenteni egy olyan szituációban, amit nem ő hoz létre, hanem már jelen van, és az általa létrehozott megnyilatkozás reakció az adott szituációra. Ezenfelül, nemcsak maguk a beszédcselekvések hasonlítanak egymásra, hanem például a kutatásomhoz alapul használt, Szili-féle (2013) értékelési szempontok (melyeket a későbbiekben mutatom be a különböző beszédcselekvések elemzésénél) között is találunk több olyat, amely megegyeznek a nemleges válaszok és a bocsánatkérés esetében is. Így azt feltételeztem, hogy lehetőség lesz a két értékelési rendszer összehangolására és egy új, egységes értékelési rendszer kialakítására. A két beszédcselekvés közötti hasonlóságok miatt lesznek olyan nyelvhasználati

sajátosságok, melyek használata mind a nemleges válaszok, mind a bocsánatkérések esetén egyaránt tipikusnak fog számítani, de nem fogják teljes mértékben ugyanazt a mintát követni.

- Mivel azt feltételezem, hogy a második múlt idő szerepet játszik az udvariassági kifejezésekben, mégpedig a kontrollátlanság jelentéstartalma miatt, így a pontosabb elemzés érdekében azokat a mondatokat, amelyekben ezt az igeidőt használják, azt valamilyen módon jelölni kell majd az elemzés folyamán.
- Személyes tapasztalataim alapján azt várom, hogy a beszélők orosz kifejezéseket is használnak udvariassági szituációkban, hiszen a fiatal udmurt beszélőkre jellemző a kódváltás. Arra számítok, hogy a gyűjtött anyagban udvariassággal összefüggésbe hozható kifejezésekre is találok majd példát, mint például a *Пожалуйста* 'kérem', az *извини(те)* 'elnézést' és a *прости(те)* 'elnézést', de természetesen lesznek udmurt kifejezések is, mint például a köszönetnyilvánítást kifejező *май* 'köszönet'. Azonban nemcsak lexikális elemek, hanem toldalékmorfémák megjelenésére is számítok, hiszen az udmurt nyelvre nagy hatással lévő orosz nyelvben ezek használata nagyon elterjedt, tehát a beszélők könnyen beemelhetik ezt a jelenséget az udmurt nyelvű megnyilatkozásaikban. Az utóbbi években, az általam Udmurtiában töltött idő alatt többször is találkoztam például a *майуку* 'köszike' szó használatával, amely feltehetően az orosz *спасибо* és *океюшки* mintájára lett létrehozva.
- A PhD képzés során fél évet tanultam Udmurtiában az Udmurt Állami Egyetemen. Az akkor szerzett tapasztalataim alapján biztos vagyok abban, hogy a társadalmi hierarchia jelentős szerepet játszik majd abban, hogy a beszélők milyen nyelvi formákat fognak választani a különböző beszédhelyzetekben. Ugyanis Udmurtiában, akár csak Oroszország más részein, a tanár–diák viszony nagyon mereven strukturált: a tanárok és diákok közötti társadalmi különbség hangsúlyos szerepet kap, ellentétben például a Magyarországon is egyre gyakoribb, a hallgatót kollégának tekintő oktatási módszerrel. Nemcsak, hogy szinte elképzelhetetlen, hogy egy diák és egy tanár tegező viszonyban legyen egymással, de az oktatás is jellemzően frontális módon történik az egyetemen: leggyakrabban a tanár diktál és a diák ír, ahelyett, hogy tantermi diskurzus jellegű lenne az óra. Ez alól kivételt képeznek az idegennyelvi lektorok által tartott órák, hiszen az ő esetükben ez általában éppen ellenkezőleg van: a frontális oktatás kevésbé domináns, és sokkal nagyobb hangsúlyt kap az oktatásban a tantermi diskurzus és a kommunikáció. A társadalmi különbségek mellett azt várom, hogy nagy hatással lesz a válaszokra az udmurtokra sztereotipikusan jellemző szerénység és a saját érdekeik háttérbe helyezése. Ennek hatására például nemcsak abban az esetben fognak igenlő választ adni a beszélők

nemleges válasz helyett, amikor nagy a társadalmi különbség köztük és a beszédpartner között (félve az esetleges retorzióktól), hanem olyan esetben is, amikor a beszédpartner velük egyenrangú résztvevője a kommunikációnak.

- A fenti feltételezésekből kiindulva két olyan jelenségre számítok, amelyek jellemzőek lesznek az udmurt nyelvhasználatra. Egyrészt a negatív válaszokat igénylő beszédcselekvésekben sok lesz az olyan eset, amikor a beszélő pozitív választ fog adni. Ennek oka a már korábban említett társadalmi hierarchiabéli különbség a tanárok és a diákok között, melyben a tanár annyival dominánsabb szerepet tölt be, hogy a diákok nem feltétlenül mernek majd nemet mondani neki. A másik tipikusnak mondható udmurt tulajdonság pedig az evidenciális jelentéstartalommal bíró második múlt idő. Bár más nyelvekben is megjelenik az evidencialitás, tehát egyáltalán nem tekinthető egyedi jelenségnek az udvariassági szituációban történő használata. Azonban ez egy olyan grammatikai jelenség, amely sok nyelvben nem található meg, ezért nem tekinthető olyan általános tulajdonságnak, mint például az indirekt fogalmazásmód.

Ezeket a kérdéseket elsősorban egy 2017 októberében lebonyolított adatgyűjtés során kapott válaszok alapján kívánom megválaszolni. Ebben a kutatásban az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének akkori BA-s tanulmányokat folytató, udmurt szakos hallgatói vettek részt. Ez négy évfolyamnyi hallgatót jelent, mivel az itthon megszokottaktól eltérően a izsevszki egyetemen a BA képzés nem három, hanem négy éves. Ez potenciálisan közel 150 hallgatót jelentett, ebből 120 hallgatóval sikerült kitöltetnem a kérdőívet. Később viszont nem mindegyik kérdőívet használtam fel, hanem csak azokat, amelyeket női adatközlők töltöttek ki. Ennek oka az, hogy arányaiban véve nagyon kevés a fiú hallgatók száma. A kutatás lebonyolításakor 10 fiú hallgató volt, aki potenciálisan részt vehetett volna a kutatásban, azonban közülük ketten külföldön tartózkodtak. Ez volt az oka annak, hogy végül az ő válaszaik kikerültek az elemzésből. Tehát a disszertációban szereplő válaszok mind egyetemista korú, lány adatközlőktől származnak, akik megfelelő nyelvtudással rendelkeznek ahhoz, hogy udmurt nyelven folytassák tanulmányaikat a fent említett intézetnél.

A bevezetés után a dolgozatom a következő módon épül fel: a második részben az udmurt nyelvet mutatom be szociolingvisztikai szempontból, az udmurt nyelvi helyzetet ismertetem. A harmadik részében a kutatás elméleti háttéréről lesz szó. Ebben a részben szó esik a beszédaktusokról, hogy mit értünk udvariasságon, s hogy mi jellemző az általam vizsgált udvariassági beszédcselekvésekre (nemleges válasz adása, bocsánatkérés, bókra adott válasz, kérdés). Ezek után bemutatok egy-egy olyan, más nyelveken végzett kutatást, amely az udmurt nyelv kutatása szempontjából jelentőséggel bírhat (finnugor nyelvek: magyar, finn észt;

valamint az udmurtra közvetlen hatással gyakorló nyelvek: orosz, tatár), mondhatni a kutatás „finnugrisztikai” és areális hátterét. Bemutatom a nem és az udvariasság közötti kapcsolatot, valamint ismertetek egy kutatást, amely az udvariassággal és az udmurt nyelvvel kapcsolatos, azonban kutatásommal ellentétben nem adott szituációkban vizsgálja a nyelvhasználatot, hanem a Volga-Káma vidéken beszélt nyelvek állandósult udvariassági kifejezéseit veszi számba. A negyedik, módszertani fejezet foglalkozik az adatgyűjtés menetével és az adatközlőkkel. Az ötödik részben következik a vizsgált szituációkban, az adatközlők által adott válaszok kiértékelése. A hatodik részben azokra a szerkezetekre fektetem a hangsúlyt, amelyeket az udmurt nyelv beszélői arra használnak, hogy beszédüket udvariassá tegyék. A hetedik részben összegzem a kapott eredményeket.

Bár kutatásom alapvetően szociopragmatikai szempontból vizsgálja a nyelvet, hiszen a beszélők által használt stratégiák és stratégiakombinációk elemzése áll a kutatás középpontjában, elengedhetetlennek tartom azt, hogy a nyelv ne csak ebből a szempontból legyen megközelítve, hanem egy sokkal tradicionálisabb, grammatikai alapú megközelítésből is. Ennek az az oka, hogy tudomásom szerint nem létezik olyan tanulmány, amely azzal foglalkozik, hogy az udmurt nyelvben mely grammatikai elemek alkalmasak udvariasság kifejezésére. Ezenfelül egy ilyen jellegű megközelítés nagy segítséget nyújthat a jövőbeli kutatásoknak, hiszen amennyiben tudjuk, hogy milyen grammatikai alakok alkalmasak az udvariasság kifejezésére.

2. Az udmurt nyelv szociolingvisztikai bemutatása

Az udmurt nyelv eredetét tekintve az uráli nyelvcsaládba tartozik, azon belül is a finnugor nyelvek finn-permi ágába. Beszélőinek jelentős része az Oroszország részét képező Udmurt Köztársaságban él, de ahogy arról pl. Pischlöger is (2016: 109–110) tanulmányában beszámolt, sokan élnek a négy szomszédos államban (Tatársztán, Baskíria, Kirovi és Permi terület), valamint egy részük Oroszország területén kívül él. Összességében számuk körülbelül 550 000-re tehető, ennyien vallották magukat udmurt származásúnak a 2010-es orosz népszámlálás alkalmával. Sajnos, ahogyan az más oroszországi őshonos népek esetében is általános tendencia, úgy az udmurtok száma csökken, hiszen a 2002-es népszámláláskor még 640 000-en vallották magukat udmurtnak (Pischlöger 2016: 110). Azonban elsősorban saját tapasztalataim alapján az udmurt nyelv beszélőinek megítélése javult az elmúlt években. Ezt a kijelentésemet például alátámasztja az a tény is, hogy első kiutazásom óta már több, mint 8 év telt el, és ezalatt az idő alatt is láthatóan megnövekedett az udmurt nyelvű feliratok száma az

orosz nyelv által dominált fővárosban. Erre egy kitűnő példa az, hogy az egyik legelterjedtebb orosz bolthálózatban megjelentek udmurt nyelvű feliratok. Nemcsak hogy megjelentek, de sokszor először az udmurt nyelvű felirat olvasható, és csak utána van oroszul is kiírva. Így véleményem szerint bizakodhatunk abban, hogy ha nem is sikerül megállítani (egyelőre) a csökkenő tendenciát, de legalább a csökkenés lassulása megfigyelhető lesz. Fontos azonban megjegyezni, hogy noha 550 000 ember vallotta magát udmurt származásúnak a 2010-es népszámláláson, ez koránt sem egyenlő a beszélők számával. Ebből a bő félmillió emberből csupán kb. 325 000 azoknak a száma, akik beszélik a nyelvet (Pischlöger 2016: 110). A Rosstat adatai alapján Udmurtia lakossága 2015-ben megközelítőleg 1 500 000 volt, ebből közel 912 000-en vallották magukat oroszoknak, 410 000-en udmurtoknak és kb. 99 000-en tatárnak. Ezekkel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy itt nem a nyelvek beszélőinek számáról van szó, hanem arról, hogy ki vallja adott származásúnak magát. Tehát az udmurtok saját köztársaságukban is kisebbséget alkotnak, annak csak közel 27%-át alkotják, szemben az oroszok majdnem 61%-ával. Nyelvhasználat szempontjából megállapítható, hogy az udmurt anyanyelvűek közül szinte mindenki legalább kétnyelvű (egy számukban elhanyagolható mennyiségű idősebb réteget kivéve, akik között még található egynyelvű udmurt beszélő), hiszen beszélnek udmurtul és oroszul is, viszont a déli területekről származó udmurtok körében előfordulnak háromnyelvű beszélők is, akik az udmurt és orosz mellett anyanyelvi szinten beszélnek tatárul is (Pischlöger 2016: 110). Fontosnak tartom megemlíteni azt is, hogy a Rosstat adatai alapján 2012-ben az udmurt háztartások 82,8% rendelkezett számítógéppel, és 67,4%-ának volt internetelérése (Pischlöger 2016: 122–123). Azt is megtudhatjuk, hogy ezek nemcsak a környező területek adataihoz képest magas számok, de magasabbak, mint a moszkvai vagy a szentpétervári adatok. Ezek a számok azért fontosak, mert azt mutatják, hogy egy internetelérésen alapuló, új revitalizációs módszer, például az udmurt nyelvű podcastok és udmurt nyelvű videótartalmak gyártása sikeres lehet az udmurtok körében, mivel potenciálisan elég nagy csoporthoz juthatna el.

A beszélők számának meghatározása kényes kérdés lehet, hiszen nagyban függ attól, hogy pontosan kit számolunk beszélőnek az adott szituációban. A számoknak, amelyeket én közlök, a forrása az egyik legfrissebb olyan tanulmány, amelyik a népszámlálások eredményeit dolgozza fel. Tehát, ezek alapján az számít beszélőnek, aki a népszámlálás folyamán azt vallotta, hogy ő beszélője az udmurt nyelvnek. Ezek között szinte biztos találhatunk olyan személyt, akinek a nyelvtudása nem megfelelő ahhoz, hogy esetlegesen fenn tudjon tartani egy beszélgetést udmurtul, ugyanakkor biztosan vannak olyanok is, akik bár tökéletesen beszélik a nyelvet, mégsem vallották be a népszámláláskor, hogy beszélik a nyelvet. Ez utóbbinak lehet

az oka, hogy az adott beszélő a rendszerváltás előtti negatív tapasztalatára támaszkodva, nem szeretné bevallani, hogy nem orosz, hanem udmurt származásúnak vallja magát. Ráadásul, amennyiben ennek a személynek van egy gyermeke, aki még nem töltötte be azt az életkort, amikortól már ő is önállóan részt vehet a válaszadásban, akkor az is előfordulhat, hogy nem nyilatkozza azt a gondviselője, hogy udmurt származású lenne, vagy beszélne udmurtul. Ezek alapján, az általam is átvett beszélőszám véleményem szerint egészen jól megközelíti a valóságot. Ezenfelül az eddigi konferencián tartott előadásaimon, valamint a publikációimban is erre a számra hivatkoztam, és egyetlen egyszer sem volt olyan alkalom, hogy más permisták, vagy más finnugor nyelvekkel foglalkozó nyelvészek megkérdőjelezték volna ezt a számot és ha esetleg ettől eltérő számokat használtak is előadásukban, nagyságrendileg akkor is megegyezett. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a népszámlálás jóformán az egyetlen olyan dokumentum, ami alapján képet lehet alkotni a beszélők számáról. Bár köztudott, hogy a népszámlálási adatok inkább irányadó jellegűek, és nem egy az egyben tükrözik a valóságot, azonban mivel nincsen más lehetőség, így kissé paradox módon, az abban meghatározott számokat kell elfogadni.

Az EGIDS (Expanded Graded International Disruption Scale, amely egy olyan skála, amely azt hivatott jelezni, hogy az adott nyelv mennyire számít veszélyeztetettnak) 13 szintű skáláján, az udmurt nyelv korábban 5-ös (developing) értékelést kapott (Kubitsch – Németh 2019a), azonban mostanra már csak 6b értékelést ér el (EthnologueUdmurt). Ezen a skálán minél kisebb az adott nyelvhez rendelt szám, annál jobb az adott nyelv helyzete, magas értéket pedig a kihalt nyelvek kapnak. Tehát amint az látható, az udmurt továbbra is a skála közepén helyezkedik el. A korábbi 5-ös besorolás szerint az udmurt fejlődő nyelvnek számított, azaz gyakran használt nyelv, mely rendelkezik standardizált irodalmi nyelvvel, ám ez utóbbi még nem elterjedt. Ebből a pozícióból minősítette vissza az Ethnologue (amely egy, a világ nyelveit összesítő adatbázis) 6b-re, amely már a veszélyeztetett kategóriának számít. A nyelv a beszélők különböző generációi között aktív használatban van, de folyamatosan csökken beszélőinek száma. Az a két kijelentés, hogy a beszélők száma csökken, a nyelv presztízse viszont nő első ránézésre egymásnak ellentmondónak tűnhet, azonban ez csak látszólagos ellentét. Ez a két folyamat ugyanis nem egyszerre megy végbe. Az udmurt nyelv jelenleg pont egy átmeneti időszakát éli, mivel a nyelv presztízse egyre magasabb, ennek egyre több jelével találkozhatunk. A beszélők számának csökkenő tendenciáját még nem sikerült lelassítani, a folyamat megállítása optimista jövőképnek tűnik. Sőt, amellett, hogy nem két párhuzamosan végbemenő folyamatról van szó, hanem olyanokról, amelyek ok-okozati összefüggésben állnak egymással, azt is fontos szem előtt tartani, hogy egy egyszeri növekedés önmagában nem elég ahhoz, hogy egy ilyen erős,

régóta tartó tendenciát megállítson. Ahhoz, hogy meginduljon a helyzet javulása, ahhoz mindenképpen szükséges az is, hogy a presztízis fenn is legyen tartva.

Érdeemes megfigyelni azt is, hogy az EGIDS definíciója szerint arra a kategóriára, amelybe az udmurt nyelv is tartozik, általánosságban az a jellemző, hogy a nyelv aktív használatban van, azonban folyamatosan csökken a beszélők száma (Language Status), mely ellentmondásosnak tűnhet. Magyarázható ugyanakkor azzal is, hogy egy nyelv helyzetének fenntartásához nemcsak az szükséges, hogy a beszélők használják a nyelvet, hanem az is, hogy a beszélőközösség megfelelő körülményeket teremtsen ahhoz, hogy a nyelv a hétköznapi helyzetekben továbbra is használható legyen. Ahogyan azt Kozmács (2008) tanulmányában is olvashatjuk a média (amely a mai világban az egyik, ha nem a legfontosabb felület, ami segíthet egy nyelv életben tartásában) nem, vagy csak korlátozottan alkalmas erre. Ennek oka részben törvényi szabályozásokra vezethető vissza, például, hogy naponta milyen hosszan sugározhat adást a tévé és a rádió udmurt nyelven, másrészt pedig olyan szokásokra, mint hogy udmurt nyelven a színház általában csak lokális darabokat ad elő. Olykor kedvezőtlen sajnálatos pénzügyi döntések állnak a probléma hátterében, mint például nem publikálnak bestseller műveket udmurt nyelven, hiszen anyagilag nem érné meg a kiadónak. Ami természetesen gazdasági szempontból érthető, de hátráltatja a revitalizációs törekvéseket.

Azzal kapcsolatos információ nem ismert, hogy mi indokolja, hogy az Ethnologue 2018 után két szinttel is visszaminősítette az udmurt nyelvet (a 6a és a 6b között az eltérés az, hogy a nyelv helyzete fenttartható, vagy a nyelv veszít folyamatosan beszélői számából). Korábbi, a témához kapcsolódó tanulmányunkban (Kubitsch – Németh 2019a) még az 5-ös szintű besorolásra tudtunk hivatkozni. Saját tapasztalataim alapján a 6a értékelés indokoltabb, hiszen az első 2012-es kiutazásom óta a fővárosban, Izsevszkben is egyre nagyobb teret kap az udmurt nyelv. Első kiutazásom (2012) idején például nagyon kevés olyan hely volt, ahol az utcán udmurt felirat jelent volna meg (például plakátokon, vagy táblákon). Az utcán szinte alig lehetett olyan emberekkel találkozni, akik egymással udmurtul beszélgettek volna, sőt még a kezdeti időszakban az is előfordult, hogy udmurt ismerőseim nyilvános helyre lépve átváltottak az orosz nyelv használatára.

Ez a pozitív változás véleményem szerint akkor kezdődött, amikor az Euróvíziós dalfesztiválon Oroszországot az udmurt idős hölgyekből álló csoport, a Buranovói Nagymamák képviselték, akik a második helyen végeztek a versenyben. Ez az eredmény pozitív irányba sodorta az udmurtok megítélését, hiszen onnantól nem úgy tekintett rájuk az orosz nemzetiségű része a társadalomnak, mint egy a több mint 100 kisebbség közül, hanem úgy, mint az a kisebbség, amely ilyen pozitív helyezést ért el Oroszország számára. Bár a presztízisnövekedés érzékelhető,

azonban ez tudományos módon nincsen alátámasztva egyelőre. Ennek több oka is van, egyrészt, azon kevés szociolingvisztikai kutatás, amelyet az udmurt nyelv aktuális helyzetével foglalkozik korábban készültek, mint ahogy a változás bekövetkezett volna (l. Shirobokova (2011), Kozmács (2008)), másrészt az udmurt nyelvű netes jelenlét megnövekedésére is hatással volt a tevékenységük, hiszen online felületen volt a legegyszerűbb és a leghatásosabb, de ez is főleg az elmúlt 8-10 évben következett be. Ahogyan azt Pischlöger (2016: 114-116) is bemutatja, korábban is voltak olyan internetes oldalak és csoportok, melyek kifejezetten az udmurt nyelvet részesítették előnyben, azonban az igazi változás a Buranovói Nagymamák népszerűségének köszönhető, és a szerző is mint „az udmurt nyelvű internet legsikeresebb terméke” („The most successful product of the Udmurt internet” (Pischöger 2016: 116)) említi őket. Továbbá az is összefüggésben állhat az ilyen jellegű tanulmányok hiányával, hogy az eredeti kutatási témámmal kapcsolatos vizsgálatokat, amely a beszélők udmurt, illetve orosz nyelv iránti attitűdjére irányult volna, az oroszországi hatóságok nem engedélyezték, arra hivatkozva, hogy ezen kérdések alkalmasak arra, hogy feszültséget keltsenek az udmurtok és az oroszok között. Tehát feltételezhető, hogy ilyen tematikájú vizsgálatok elvégzését külföldi kutatók számára nem engedélyezik. Ezzel jelentősen csökkentik egy ilyen jellegű kutatás megszületésének a lehetőségét. Ezért is választottam olyan új témát, amely esetében minimális az esély arra, hogy hasonló indokokra hivatkozva elutasítsák a meghívólevél igénylési kérelmemet, illetve ezért is támaszkodom elsősorban általam és ismerős kutatók által szerzett tapasztalatokra.

Az utóbbi években azonban több udmurt felirattal lehet találkozni az utcán, pl. teljesen udmurt nyelvű óriásplakátok is láthatók egyes helyeken, akár a városközpontban, azaz frekvenciáltabb helyeken is. Az ilyen jellegű feliratokkal kapcsolatosan Bártfai Csaba végzett kutatást a Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Uráli nyelvészeti programjában. Azonban az ő kutatásai, más uráli nyelvvel kapcsolatos tanulmányokhoz hasonlóan eddig leginkább konferenciákon kerültek bemutatásra (udmurt: Bártfai 2016), kevés az olyan, amely publikáció formájában is megjelent, ahogyan erre Mácsai (2017) is felhívja a figyelmet.

Az egyik orosz boltlánc üzleteiben megjelentek az udmurt nyelvű feliratok a különböző részlegeken, egyes helyeken az udmurt nyelvet helyezve dominánsabb pozícióba. Ezek a feliratok azonban nem szerepelnek Bártfai kutatásaiban, mivel, egyfelől később kerültek ki, mint ahogyan ő a vizsgálatait végezte, másfelől pedig ezek a feliratok a boltok belül találhatók, Bártfai csupán az utcán előforduló feliratokat vizsgálta.

(1. ábra: Udmurt nyelvű felirat dominánsabb helyen elhelyezve, mint az orosz megfelelője)¹

Az utcán sétálva is egyre több embert lehet hallani udmurtul beszélgetni. Korábban köztereken általában csak az orosz nyelv volt hallható, azonban egy több helyen veszi észre azt, egy udmurt nyelven tudó személy, hogy udmurtul beszélnek körülötte. Az Udmurt Állami Egyetem által tartott, mindenki számára ingyenesen igénybe vehető udmurt nyelvkurzusokon is évről évre egyre több a hallgató. A tanfolyamok résztvevői általában olyan udmurt származásúak, akik korábban nem sajátították el a nyelvet, vagy értik a nyelvet, de nem rendelkeznek megfelelő kompetenciával ahhoz, hogy beszéljék is, de találkozhatunk közöttük orosz származásúakkal, akik érdeklődnek az udmurt nyelv iránt.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy 2018-ban felkerült az internetre, először a leginkább Oroszországban elterjedt közösségi média oldalra, a VKontakte-ra, majd később más nemzetközi oldalakra is, mint pl. a YouTube, egy népszerű dal udmurt nyelvű feldolgozása, melynek a fordítását egy udmurt származású lány készítette. A dalt egy orosz fiatalokból álló csoport adja elő, és a dalhoz készült videóban több olyan elem jelenik meg, ami az udmurt kultúrához köthető (<https://www.youtube.com/watch?v=AGu2vhfbTUE>). Véleményem szerint az utóbbi példa az egyik legerősebb indikátora annak, hogy az udmurt nyelv presztízse nőtt az utóbbi években, hogy a többség nyelvét beszélő fiatalok olyan tartalmat állítanak elő, és tesznek népszerűvé, ami a kisebbség nyelvén készült. Sokkal inkább az az általános tendencia, hogy a kisebb presztízssű nyelvet beszélők használják a nagyobb presztízssű nyelvet.

Ez a presztízsnövekedés pedig pozitív hatással van a nyelv megítélésére, amely sokban hozzájárul a nyelvi aktivisták munkájához, akiknek a tevékenykedése nem elhanyagolható.

¹ a kép forrása: <https://izhevsk.mk.ru/articles/2018/03/22/v-pyaterochke-poyavilis-vyveski-na-udmurtskom-yazyke.html>

Ezek az aktivisták általában olyan fiatal beszélői a nyelvnek, akik általában külső támogatás igénybevétele nélkül, saját tudásukat próbálják az udmurt nyelv népszerűsítésére felhasználni. Közöttük találunk népszerű énekeseket, írókat és programozókat is. Általában közös bennük az, hogy részt szoktak venni a tehetséges udmurt gyerekek fejlődését segítő *Шундыкар* 'Napváros' nevű tehetséggondozó tábor munkájában mentorként. Munkájuk például tetten érhető abban, hogy az Oroszországban beszélt kisebb nyelvek interneten történő nyelvhasználatát vizsgáló kutatások szerint az udmurt nyelv a leginkább látható oroszországi kisebbségi nyelv a közösségi média felületein (Pischlöger 2016: 109). Nemcsak a vele rokon finnugor nyelvek között, hanem országos szinten is, olyan nyelveket előz meg, mint a körülbelül 5 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező tatár, amely a legtöbb beszélővel rendelkező oroszországi kisebbségi nyelv. Az szintén pozitív jelenségnek számít, hogy a Bártfai (2017) által végzett vizsgálat alapján, amely a VKontakte közösségi oldal 5 széles körben ismert udmurt csoportját vizsgálta, azt állapította meg, hogy nem található összefüggés a nyelvhasználat és a poszt témája között (Bártfai 2017: 32). Ez azért fontos, mivel így nem korlátozódik az udmurt nyelv használata az interneten specifikus, pl. csak helyi témákra, hanem szinte bármilyen témát illetően előfordul a használata.

Az udmurt nyelvű csoportokkal kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy egy 2013-ban végzett kutatás alapján, már akkor kb. 90 udmurt nyelvű csoport volt megtalálható a VKontakte közösségi média oldalon (Pischlöger 2017: 155). Ezek száma azóta csak növekedett, és 2020-ra elérte azt a szintet is, hogy van olyan csoport is az említett közösségi oldalon (Даяр ТВ) amely nemcsak hogy az udmurt nyelvet helyezi előtérbe, hanem olyan, fiatalok között népszerűkérdésekkel is foglalkoznak, mint az udmurt nyelvű mémek készítése, valamint rendszeresen jelentkeznek udmurt fiatalok által, udmurt fiatalok számára készített műsorral, valamint megpróbálkoztak udmurt nyelvű podcast indításával is.

Másrészt a közösségi média felületein kívül más, a technika által nyújtott lehetőségeket is próbálnak kihasználni: például egy *vorgoron* 'férfi' beceneven ismert aktivista folyamatosan fejleszt alkalmazásokat okostelefonokra és tabletekere udmurt nyelven úgy, hogy próbál minél nagyobb célközönséget elérni programjaival. Találunk közöttük gyerekeknek szóló alkalmazásokat is, amelyek célja, hogy játszva tanulják meg a gyerekek az udmurt nyelv alapjait, de gyakorlott nyelvhasználóknak készültek is, például udmurt nyelvű naptár widget-et, vagy udmurt billentyűzetkiosztást is. Bár egy billentyűkiosztás nem feltétlenül tűnik fontos lépésnek, viszont abból a szempontból nagy jelentőséggel bír, hogy megfelelő technikai háttérrel biztosít a revitalizációs folyamatoknak (Fenyvesi 2014).

A presztízsváltozás mellett fontos kitérni az udmurt nyelv általános helyzetére. Az udmurt nyelv rendelkezik sztenderd verzióval, annak használata viszont nem elterjedt. A sztenderd nyelvváltozat nem egy bizonyos nyelvjárást vesz alapul, hanem megtalálhatók benne északi és déli nyelvjárásra jellemző jelenségek is. Az udmurt nyelv sztenderd verziójával leginkább a TV-ben és a rádióban sugárzott műsorokban, és a sajtóban lehet találkozni. Az irodalmi alkotások azonban általában az író/költő saját dialektusában születnek, valamint az egyetemi oktatásban is megfigyelhető, hogy mind az oktatók, mind a hallgatók általában a saját dialektusukban beszélnek. Hivatalos ügyeket intézni pedig nem lehet udmurt nyelven.

Az oktatásban jelen van az udmurt nyelv, de a pozíciója nem stabil. Bár vannak udmurt nyelvű tankönyvek, de nem mindig nyílik tényleges lehetőség arra, hogy a gyerekek udmurt nyelven tanuljanak. Mindez függ attól is, hogy az adott iskolában van-e olyan tanár, aki tud egyáltalán udmurt nyelven órát tanítani, valamint nagyon sok esetben akár már egy orosz anyanyelvű gyerek jelenléte az osztályban is elegendő ahhoz, hogy az oktatás nyelve ne az udmurt, hanem az orosz legyen. A fővárosban van egy olyan gimnázium, ahol az oktatás nyelve csak az udmurt. Az egyetemi oktatásban szintén felemás az udmurt nyelv helyzete. Az udmurt szakos hallgatók alapképzésében az oktatás alapvetően udmurt nyelven folyik, azonban más szakokon az oktatás nyelve az orosz, és mesterképzés esetén, mivel nincsen konkrétan udmurt MA képzés, így hasonlóan az általános iskolákban tapasztaltakkal, ha van orosz nyelvű hallgató a csoportban, akkor orosz nyelven folyik az oktatás.

Sajnos a szociolingvisztikai jellegű kutatások hiánya arra is hatással van, hogy kevés ilyen jellegű információval rendelkezünk a nyelvről, és az általam leírtak is sokszor tapasztalatokon alapulnak.

3. Elméleti háttér

3.1. A beszédaktus

A különböző udvariassági beszédcselekvések ismertetése előtt szükséges megemlíteni, hogy mit értünk beszédaktuson. A terminus a magyarban *beszédaktus*, az angolban *speech act*, továbbá az udmurtban az orosz *rečëvoj akt* elnevezés használatos. Az udmurt nyelvű kifejezés hiánya is egyfajta jelzése annak, hogy a szociopragmatika a kevésbé kutatott ágai közé tartozik az udmurt nyelvnek; nemcsak a beszédaktusra, hanem magára a pragmatikára sincsen külön kifejezésük, holott az udmurt nyelven publikáló nyelvészek, valamint az Udmurt Állami Egyetem udmurt nyelvészettel foglalkozó oktatói törekednek arra, hogy legalább saját szakterületükön megfelelő szókinccsel rendelkezzen a nyelv. Ennek kitűnő példája Sergejeva (2012) szótára, melyben nyelvészettel kapcsolatos udmurt nyelvű kifejezések vannak összegyűjtve az orosz megfelelőikkel együtt. Ezen szavak között sem a pragmatika, sem a beszédaktus nem szerepel.

Austin (1962) definíciója szerint beszédaktuson azt értjük, amikor szavak által hajtunk végre egy cselekvést. Ezt Searle (1969) a legminimálisabb kommunikációs egységnek nevezi. A szavak általi cselekvést legegyszerűbben olyan esetekkel lehet példázni, mint az „Azt parancsolom, hogy...”, vagy a „Kérlek, hogy...” kezdetű megnyilvánulások. Ezekben az esetekben a parancsolás vagy a kérés magának a szónak a kimondásával történik. Austin (1962) három típusát különbözteti meg a beszédaktusoknak: a lokúciós aktust, az illokúciós aktust és a perlokúciós aktust. Az első alatt egy adott nyelven történő helyes megnyilatkozás megalkotását, a második alatt annak valamilyen kommunikációs célból történő felhasználását értjük, a harmadik pedig a kifejezés másik félre gyakorolt hatását fejezi ki. Salgado (2011: 9) megállapítása szerint a beszédaktusok közül a leggyakrabban az illokúciós aktust szokták vizsgálni, olyannyira, hogy a beszédaktusok vizsgálata kifejezés alatt szinte az illokúciós aktusok vizsgálatát értjük. Véleményem szerint azonban az udvariassággal kapcsolatos kifejezések esetén nagyon fontos az a tényező is, hogy milyen hatással van az általunk tett kijelentés a másik félre. Hiszen például a legtöbb esetben azért kérünk bocsánatot, mert azt szeretnénk, hogy olyan hatással legyenek az általunk mondott dolgok a másik félre, hogy megbocsásson nekünk. Ez úgy válik a segítségünkre, hogy befolyásolja, hogy hogyan értékeli beszédpartnerünk a bocsánatkérés után az adott helyzetet. Természetesen vannak olyan szituációk, amikor a bocsánatot kérő fél nem azért kér bocsánatot, mert valóban megbánta bűnét, hanem azért, hogy később tudja bizonyítani azt, hogy az ő részéről a bocsánatkérés megtörtént, függetlenül attól, hogy azt a másik fél elfogadja-e, hiszen ezzel esetleg később valamilyen más személy előtt csökkenteni tudja saját felelősségét, azonban ez a ritkább,

egyedibb eset véleményem szerint. Az illokúciós és perlokúciós aktusok ilyen jellegű szoros összefonódás az oka annak, hogy Cohen (1995) már nemcsak szavakkal végrehajtott cselekvésként definiálta a beszédaktust, hanem hozzávette annak interpretációját is.

Austin (1962) tanulmányában ezen felül megfogalmazta az úgynevezett boldogulási feltételeket ('felicity conditions') is. Ezeknek a feltételeknek a teljesülése nem szükséges ahhoz, hogy a beszédaktus eredményes legyen, azonban, ha ezek a feltételek nem teljesülnek, az félreértéshez vezethet. Az első feltétel, hogy a folyamatnak konvencionálisnak kell lennie konvencionális eredménnyel, amelyhez hozzá tartozik az is, hogy a folyamat körülményeinek és résztvevőinek meg kell felelniük a folyamat feltételeinek. A második feltétel, hogy a folyamat helyes legyen és teljesen végrehajródjék. A harmadik feltétel, hogy az aktus végrehajtásához szükség van arra, hogy a résztvevő felek megfelelő szándékkal rendelkezzenek, és amennyiben ez megvan és kölcsönös, abban az esetben a folyamat megfelelő résztvevőjének végre kell hajtania az aktust. A jobb érthetőség végett szeretném egy példával is bemutatni ezeket a feltételeket. Az egyik legátláthatóbb példa talán, amikor a pap házastársakká nyilvánítja a vőlegényt és a menyasszonyt. Ennek van egy konvencionális folyamata, azaz a pap a templomban a megfelelő kérdések megválaszolása után és a kötelező fogadalmak tétele után hajtja végre az aktust, melynek konvencionális hatása, hogy a felek házastársak lesznek. Ehhez kellene a megfelelő feltételek (a pap fel legyen szentelve, a templomban történjen a ceremónia stb.) és a megfelelő résztvevők, azaz a pap és a házasulandó pár. Ahhoz, hogy a házastársá nyilvánítás megtörténjen, ahhoz a folyamatnak pontosan kell lezajlania és teljességében. Végül pedig a közös szándék is szükséges, azaz, hogy mindkét fél házasodni akarjon, és így a pap összeadhatja őket. Bár Austin (1962) még úgy gondolta, hogy ezek teljesülése nem szükséges, csak a hiányuk félreértéshez vezethet, azonban később Searle (1969) már ezek teljesülését szükségesnek találta ahhoz, hogy egy megfelelő beszédaktus legyen végrehajtván. Ugyancsak az ő nevéhez köthető (Searle 1976) az egyik legismertebb csoportosítása a beszédaktusoknak, amely öt csoportra osztja őket. Az elsőbe tartoznak a reprezentatívák (pl. igazolás, beismerés, egyetértés), a másodikba a direktívák (pl. kérés, utasítás, javaslat), a harmadikba a kommisszívák (pl. ígérés, fogadkozás), a negyedikbe az expresszívák (pl. gratuláció, megköszönés), az ötödikbe pedig a deklarációk (pl. az előbb említett házastársá nyilvánítás, vagy a valaki fölött történő ítélezés). Bár a beszédaktusok a mindennapi kommunikáció részét képezik, mégis a megfelelő és/vagy sikeres használatukhoz kellő ismeretekkel kell rendelkeznie az adott nyelvben annak, aki végrehajtja őket, és tisztában kell lennie az adott társadalom elvárásaival és szokásaival is. A nyelvi kompetencia szükségessége egyértelmű, hiszen például hogyan hajthatnánk végre egy kérést, hogyha nincsen meg hozzá a megfelelő tudásunk az adott nyelven. Viszont a társadalom

elvárásainak és szokásainak ismerete is fontos, mert mint az a különböző nyelvekkel kapcsolatos udvariassági kutatások bemutatásakor is láthatóvá válik, bár a beszédaktusok – ahogyan például az udvariasság is – minden nyelvben előfordulnak, mégis máshogyan realizálódhatnak a különböző nyelvekben.

3.2. Az udvariasság mint beszédaktus és az udvariassági beszédcselekvések

3.2.1. Az udvariasság fogalma

Az elméleti részben mindamelllett, hogy bemutatom a kutatásom során használt elméleti háttérrel, bemutatom azt is, hogyan fejlődött, milyen változásokon ment keresztül a kutatási ág a kezdetektől a napjainkig, mivel a jelen tanulmány szempontjából mindkettőre szükség van. A kutatás alapjául szolgáló elméleti háttér bemutatása azért fontos, mert ahogyan említettem az oroszországi finnugor nyelvek esetében ilyen jellegű kutatásokat nem végeztek., így bár szociopragmatika szakértői számára ezek az információk nem ismeretlenek, azonban az uralisztikában az ilyen kutatások elméleti alapjai kevésbé ismertek, mert a finnugrisztikában működő kutatók általában teljesen más jellegű kutatásokat végeznek. Amíg az elméleti keret bemutatása a kutatás alapjaiba enged betekintést, addig a kutatási ág fejlődési ívének bemutatása megmutatja, hogyan illeszthető be a disszertáció ezen kutatások sorába, valamint a jövőben milyen újabb kutatásoknak nyújthat alapot.

Ahogyan az látható lesz majd a felvázolt folyamatból, kutatásom nem feltétlenül azokat a témákat érinti, vagy nem olyan szempontból vizsgálja, ahogyan azt a legfrissebb kutatások teszik. Ennek az oka, hogy az udmurt, valamint a más kisebb uráli nyelvek esetén a szociolingvisztikai jellegű kutatások, valamint az olyan interdiszciplináris kutatások, amelyek többek között a szociolingvisztikán alapulnak, az általános filológiai kutatásokhoz képest le vannak maradva. Az udmurttal kapcsolatosan eddig leginkább szekuláris-, attitűd-, nyelvi tájképpel foglalkozó vizsgálatokat végeztek, valamint született néhány tanulmány arról, hogy a közösségi média felületein mennyire látható az udmurt nyelv, ám ezeknek a jelentős része csak kisebb tanulmányokat takar. Ezen vizsgálatok csak egy kis részét foglalják magukban a szociolingvisztika megannyi kutatási területéből, valamint az ilyen jellegű tanulmányok száma, más nyelvekkel összehasonlítva nagyon kevés. Ezek alapján mindenképpen szükségesnek látom azt, hogy ne egyből olyan vizsgálatokat végezzek, amelyek jelenleg a legnépszerűbbek és leginkább „mainstreamnek” tekinthető, vagy amelyekre a legtöbb figyelem irányul az adott pillanatban, hanem a kutató azokat egyfajta közeljövőbeli célként a szeme előtt tartva próbálja először azokat a kutatásokat elvégezni, amely kiindulási alapként szolgálnak majd a jövőbeni

kutatásokhoz, azaz egészen az alapokig le kell mennem. Mivel azonban más nyelvekkel kapcsolatosan megszámlálhatatlanul sok tanulmány született, így azokat alapul véve a felzárkóztatás folyamata felgyorsítható. Tapasztalataim alapján nagyon fontos szerep hárul ebben az esetben a nem udmurt származású, de a nyelvet jól ismerő kutatókra. Egyrészt, többször is láttam saját szememmel azt, hogy egy ilyen kisebb nyelv esetén nagyon ösztönző lehet egy beszélő számára az, hogyha látja, hogy nemcsak a nyelv beszélőit érdekli a nyelv, vagy nemcsak az Oroszországban élő más népeket, hanem nemzetközi érdeklődés övezi a nyelvet. Én magam is tudok olyan hallgatóról, aki azért jelentkezett udmurt nyelvészeti alapképzésre, mert az udmurt nyári egyetem hallgatói általában találkoznak a következő évi első éves hallgatókkal és a szintjüknek megfelelően udmurtul, vagy más nyelven, tolmácsolás segítségével beszélnek arról, hogy miért is tanulják a nyelvet. Sok jövőbeli egyetemistára nagy hatással van az, hogy az ő anyanyelve miatt, amely alig rendelkezik 350000 beszélővel emberek képesek több ezer kilométert utazni, hogy tanulhassák, akkor miért ne tenné ő is, hiszen neki erre lokálisan van lehetősége. A másik ok, ami miatt az ilyen jellegű kutatásokat jelentős részben nem a helyi udmurt anyanyelvű kutatók végzik, az az, hogy sok udmurtul tudó külföldi kutató vagy a nyugati tudományos világba bekerült udmurtiai szakember megfelelőbb elméleti háttérrel rendelkezik. A PhD képzésem során lebonyolított féléves áthallgatás alatt többek között szociolingvisztikát is hallgattam az Udmurt Állami Egyetemen. Magának az oktatásnak a színvonala megfelelő volt, azonban tematikáját tekintve nagyon zárt volt. Az alapfogalmak megismertetésén kívül leginkább az udmurt nyelv jelenlegi helyzetéről volt szó az órákon. Ezzel sincs még semmi probléma, teljesen érthető, viszont az udmurt nyelvvel kapcsolatosan elsősorban az udmurt nyelvvel kapcsolatos nyelvtörvényekről volt szó, és nem az eddig végzett, a jelenleg folyó kutatások megismertetése volt a téma, vagy annak a bemutatása, hogy milyen jellegű vizsgálatokat lehetne vagy kellene végezni. Míg más nyelvészeti tárgyak esetén a hallgatók sokkal inkább tisztában vannak azzal, hogy az adott tudományterület mivel foglalkozik, addig ebben az esetben a száraz, tényszerű dolgok megismertetése kisebb eséllyel vonzza be a hallgatókat, kevesebben fognak érdeklődni iránta. Ugyanakkor a külföldi kutatók által végzett vizsgálatok révén megismerkedhetnek ők is ezzel a társadalomközpontú megközelítéssel. Ez pedig további lendületet adhat a szociolingvisztikai és szociopragmatikai kutatásoknak, hiszen bár a külföldi kutatók is kellően képzetek és megfelelő tudással rendelkeznek, azonban az anyanyelvi beszélők egyértelműen sokkal mélyebb nyelvtudással rendelkeznek náluk.

Az udvariasság a magyarban akár csak több másik nyelvben, visszavezethető a királyi udvarhoz, és a társadalom magasabb presztízzsel rendelkező szintjeihez, akiknek a nyelvhasználatát

tekinthették elődeink a követendő példának (Nyomárkay 1998, Szili 2004, Maróti 2014). Az udmurt nyelv nem rendelkezik udmurt eredetű szóval az udvariasságra, hanem az orosz *vežl'ivost'* 'udvariasság' szót használják. A szó az etimológiája (Šanskij – Bobrova, 2002: 35) alapján óorosz alakra vezethető vissza, melynek jelentése 'valamit tudó/ismerő, gyakorlattal rendelkező'. Az orosz szónak a magasabb társadalmi ranghoz vagy a királyi udvarhoz történő kötése nem olyan egyértelmű, mint a magyar, német vagy francia nyelvek esetében, hiszen ez utóbbiakban maga az 'udvar' szó is megjelenik. Véleményem szerint azonban az orosz megnevezés is idesorolható, hiszen korábban a cári udvarhoz köthető társadalmi réteg volt az, melyről úgy tarthatták, hogy kellő gyakorlattal rendelkezik ahhoz, hogy jól tudja az idetartozó elvárásokat. Ezt alátámaszthatja az is, hogy az orosz nemesség körében népszerű volt a francia nyelv használata, így a francia nagy hatással lehetett ezen beszélők orosz nyelvhasználatára is. Tehát a jelenség megnevezésére hatással lehetett az, hogy hogy az a nyelv, amit a társadalom legfelsőbb rétege (amelyikkel magát a jelenséget is összefüggésbe hozzák) is használ, az hogyan nevezi meg magát a jelenséget.

Ennek egy régebbi lenyomatának tekinthető, hogy több orosz irodalmi műben is találkozhatunk francia kifejezésekkel vagy akár mondatokkal a nemesi származású szereplők szájából (jó példa erre Tolsztoj Háború és béke c. műve). De a francia nyelv hatása a mai napig megfigyelhető, például cirill betűs szavak latinra történő átírásakor is.² Az udmurt nyelvben nincs külön szó az udvariasságra, a fogalom feltehetően orosz hatásra került be a nyelvbe, és ezért használják az orosz terminust erre a jelenségre.

Ha definiálni szeretnénk, hogy mit értünk udvariasságon, akkor úgy lehet megfogalmazni, mint az a nyelvi norma, amely alapján – ha nem is feltétlenül tudatosan – a nyelvhasználatunkat alakítjuk abból a célból, hogy úgy sikeresen tudjunk kommunikálni másokkal. Ahogyan arra Maróti (2014:10) is felhívja a figyelmet disszertációjában, ezen normák használata akkor válik igazán tudatossá, amikor a másik beszélő eltér az általunk ismert normáktól. Ez a Maróti által tett megállapítás témaválasztásom szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bír. Mint azt korábban már írtam, az egyik ok, ami miatt szükségesnek láttam az ilyen jellegű szociopragmatikai kutatások megkezdését az udmurt nyelvben, éppen az volt, hogy az udmurt mint az interneten az egyik legjobban látható oroszországi kisebb nyelv beszélői egyre jobban ki van téve az interkulturális kommunikációnak. Tehát egyre gyakrabban kerülnek

² Bár az angol nyelv nemzetközi ismerete miatt manapság már gyakoribb, hogy a *жс*-t *zh*-ként írják át latinbetűre, azonban például Udmurtia fővárosába utazva, a vasúttársaság rendszerében *Ижевск* még *Ijevsk*-ként szerepel, amely a francia helyesírás szabályainak felel meg.

interkulturális kommunikációs helyzetbe az udmurt nyelv beszélői, s bár normarendszerük az európai nyelvekhez hasonló, annak a perifériáján helyezkednek el.

Mivel az udvariasságkutatás a szociopragmatika egyik ága, és fontos szerepet játszik a társadalom szerkezetében, így, ha abban változás következik be, akkor az a nyelvre is hatással van, ahogyan erre Maróti (2014:11) is felhívja a figyelmet. Tehát az udvariasság egy dinamikus nyelvi jelenségnek tekinthető, és az, hogy mi a társadalom által elfogadott szabályrendszer, az idők folyamán változhat. Az, hogy a változás mennyire gyorsan történik, az szoros összefüggésben van azzal, hogy milyen tempóban alakul át az adott társadalom. Mivel jelenleg az udmurt társadalomban nem figyelhető meg semmilyen komolyabb szerkezeti változás, így meglátásom szerint a jelenlegi normarendszer egy elég kiforrott képet mutat, amely megfelelő szituáció ahhoz, hogy egy olyan jellegű munka készüljön, ami alapot ad szociopragmatikai jellegű kutatások elvégzéséhez a jövőben mind az udmurt, mind a vele rokon és/vagy vele egy térségben beszélt nyelvekkel kapcsolatban (gondolok itt elsősorban a Volga-Káma vidéken beszélt finnugor és törökségi nyelvekre).

A nyelvek nagyon sok különböző lexikális, morfológiai, szintaktikai elemmel rendelkeznek ahhoz, hogy alkalmasak legyenek arra, hogy udvariasságot vagy udvartatlanságot fejezzenek ki. Továbbá nagy változatoságot mutathatnak abból a szempontból, hogy melyik nyelvben mi számít a beszélők megítélése szerint udvariasnak. Ez ráadásul nemcsak nyelvenként változhat, hanem akár egy nyelven belül is különböző hatást érhetünk el attól függően, hogy hogyan használjuk az adott nyelvi elemet: a magyarban például az indirekt megfogalmazása a mondanivalónknak általában az udvariassághoz kapcsolódik, például egy kérés esetén nem direkt utasítjuk a másik személyt, hanem utalunk arra, hogy mit szeretnénk, hogy megcsináljon, s ezáltal választási lehetőséget biztosítunk számára annak végrehajtására vagy végre nem hajtására azonban az indirekt megfogalmazás túlzásba vitt használata ellentétes érzést válthat ki az emberből, mert olyan hatást kelthet, hogy túlzott óvatossággal fogalmazzanak körülötte.

De ez természetesen nem csak az indirekt fogalmazásmód esetén van így. Nagyon sok esetben a rövid, egy-két szavas utasításokat nem tartják udvariasnak az emberek, hiszen rövid, tömör, direkt mivoltuk miatt általában olyan utasításokról van szó, amelyek nem adnak lehetőséget a másik félnek arra, hogy önálló döntést hozzon azzal kapcsolatban, hogy végrehajtja-e az adott cselekvést vagy sem, hanem szinte kötelező jelleggel elvárják annak végrehajtását. Azonban gyakran elveszítik udvartatlan jellegüket olyan esetekben, amikor a rövid megfogalmazás oka például az, hogy kevés a rendelkezésre álló idő, és ezért a lehető legrövidebben és legpontosabban kell megfogalmazni a kérést a minél nagyobb határfok elérése érdekében.

Tehát, akárcsak az indirekt fogalmazásmódnak, a direktnek is lehet eltérő a megítélése, akár egy nyelven belül is, attól függően, hogy milyen szituációban hangzanak el.

Fontos megemlíteni, hogy bár gyakran hallani olyat, hogy az egyik nyelv udvariasabb, mint a másik (ami egyébként annyira mellőzi a tudományosságot, mint az a kijelentés, hogy vannak szép és kevésbé szép nyelvek), ilyen megkülönböztetés nem létezik. Ezekben az esetekben sokkal inkább arról van szó, hogy mennyire könnyen észrevehető elemet használnak az udvariasság kifejezésére: például egy lexikális elem, amely udvariasságot fejez ki, mint a magyar *kérem*, az angol *please*, vagy az orosz *пожалуйста*, vagy a japán nyelvben használatos megszólítási formák és igealakok (amely a magyar nyelvben is fontos szerepet tölt be (Bándli 2009: 35), hiszen az ige ragozott alakjából szinte mindig kiderül, hogy tegezzük vagy magázzuk beszédpartnerünket) könnyebben észrevehetőek (például egy, az adott nyelvet kevésbé ismerő személy számára), mint az olyan alakok, amelyek csak bizonyos feltételek teljesülése mellett bírnak ilyen jelentéssel. Például az udmurt létige múlt idejű alakja csak felszólító módban bír udvariasságot kifejező jelentéstartalommal. Azt, hogy ezen alakok észrevétele nehezebb (nemcsak egy nyelvet tanuló, de akár egy anyanyelvi beszélő számára is), az is igazolja, hogy az udmurtok is gyakran használnak ilyen esetekben helyette orosz kifejezést, vagy esetleg az udmurt kifejezés megerősítésére beleillesztik az orosz kifejezést is a mondatba. Azt a jelenséget, amikor egy nyelvi elem által hordozott jelentést kiemelünk egy másik, azonos jelentéssel bíró nyelvi elemmel, pleonazmusnak nevezzük (Kel'makov 2011: 226). Az általam gyűjtött anyagban is van ilyen, pl: [...] *Вождэс эн вае вал, мыным пожалуйста*. [...] 'Ne haragudj rám **kérlek**.' A felszólító módú ige után szereplő múlt idejű igealakjával az igének ugyanúgy enyhíteni próbálja a mondanivalóját a beszélő, mint a később megjelenő orosz *пожалуйста* kifejezéssel. Az udmurt segédigés igealak és az orosz kifejezés ugyanazt a jelentéstartalmat hordozza magában.

A különböző nyelvekben találkozunk olyan udvariassági formákkal is, amelyek nem minden nyelvben vannak jelen, vagy olyanokkal, amelyek nem annyira elterjedtek, sőt, szinte ritkaságszámba mennek. Az előbbinek lehet az oka az, hogy az adott jelenség olyan nyelvi elemhez köthető, amely nem olyan széles körben elterjedt, mint például a tegezés és a magázás, s a nyelvek csak egy bizonyos csoportjára jellemző. Ilyen például – s ez az udmurt esetében is jelentőséggel bír – a grammatikai evidencialitás. Bár nem számít gyakori jelenségnek, semmiképpen sem tekinthető egyedi tulajdonságnak, hiszen az evidencialitás rendelkezik olyan jelentéstartalommal, amelyek alkalmasak lehetnek udvariasság kifejezésére. Erre az evidencialitás kutatások is felhívják a figyelmet; vö. például: Aikhenvald (2015: 263, 270), valamint Trent (1997) az evidencialitás és az udvariasság kapcsolatát mutatja be a japán

nyelvben. Végül megemlítendőek azok a nyelvek, amelyekben egyedi nyelvi jelenségek köthetők össze az udvariassággal, melyek akár meglepőek is lehetnek az olvasók számára. Ide sorolnám például Szalainak (2012) gábor roma közösség körében lejegyzett megfigyelését az átkoknak udvariassági helyzetekben való használatáról.

A kutatásomhoz négy udvariassági beszédcselekvést választottam. A disszertációm középpontjában azok a beszédcselekvések állnak, amelyben a beszélőnek nemleges választ kell adnia a másik félnek, vagy bocsánatot kell kérnie tőle. Ezek a beszédcselekvések ugyanis hasonlítanak egymásra abból a szempontból, hogy úgy próbálják elkerülni a konfliktus kialakulását, hogy a legtöbb esetben nem a beszélőé a kezdeményező szerep. Ezen beszédcselekvések kiértékeléséhez létrehoztam egy saját értékelési rendszert melynek az alapja a Szili (2013) által használt értékelési rendszer, melyet a magyar nyelven végzett kutatásai alkalmával használt. Azért ezt az értékelési rendszer választottam alapul, mert az általam használt kérdőív is ez alapul. (Az értékelési rendszer a későbbiekben mutatom majd be (5. fejezet)). A két központi elemhez képest (a nemleges válasz adásához, és a bocsánatkéréshez képest) tapasztalható eltérés a másik két beszédcselekvés esetében, azonban más-más szempontból. A kérdés esetében az eltérés (a nemleges válaszokhoz és a bocsánatkéréshez képest) abban nyilvánul meg, hogy a kérekor kifejezetten a beszélőé a kezdeményező szerep. Így nem egy adott szituációban kell olyan választ adnia, ami nem jár arculatrombolással (azaz hogy a másik fél negatívan értékeli a cselekedetét, vagy a cselekvő úgy érzi, hogy nem önszántából cselekszik, hanem külső nyomás hatására), hanem neki kell létrehoznia egy olyan szituációt, ami megteremti annak a lehetőségét, hogy a másik fél olyan választ tudjon adni, hogy az ne járjon arculatrombolással. A bókra adott válasz esetében ugyanakkor az eltérés az eredeti két beszédcselekvéshez képest nem abban nyilvánul meg, hogy melyik félé a kezdeményező szerep. A különbség abban keresendő, hogy míg az eredeti két beszédcselekvésben egy olyan szituációban kell megnyilvánulnia, ami számára arculatromboló lehet, ebben az esetben éppen ellenkezőleg, egy számára előnyös helyzetben van: egy cselekedetéhez pozitívan viszonyul a másik fél. Itt abban áll az arculatvesztés lehetősége a beszélő számára, hogy hogyan reagál a kapott előnyös értékelésre. A nemleges válasz esetén pedig a arculat sérülésének az elkerülése a cél, hiszen egy kéreésre adott nemleges válasz során általában nem pozitív módon kerül megítélésre a cselekedett, bocsánatkérés esetén pedig már megtörtént a pozitív arculat rombolása, hiszen a résztvevő egy olyan helyzetben van, amelyben már megtörtént az a cselekedet, ami a negatív megítélés forrásának az alapja, és a cél ennek az arculatrombolásnak a minimalizálása.

Bár az adatgyűjtést követően a disszertáció elkészültéig még kétszer lehetőségem volt kiutazni Udmurtiába, ezen időszakok alatt azonban az általam vizsgált négy beszédcselekvéssel kapcsolatosan újabb adatgyűjtés nem történt, mivel a több mint 100 interjú feldolgozása vagy még éppen tartott, hiszen rengeteg adat feldolgozására volt szükség, vagy már magának a disszertációnak az írása kezdődött meg, és nem volt arra lehetőség és idő, hogy további adatok kerüljenek felvételre és feldolgozásra. E két utazás (2018 szeptemberétől január végéig egy féléves áthallgatás, valamint 2019 őszén egy egyhónapos utazás) mégis jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy minél pontosabb képet alkothassak az általam kapott eredmények alapján, mivel lehetőségem nyílt arra, hogy a kérdőívekre kapott válaszok mellett valós helyzetekben is megfigyelhessem, hogy hogyan viselkednek a beszélők a hétköznapi életben, a tanórákon, valamint udmurt nyelvű és udmurtok által szervezett eseményeken is. Ezalatt nem konkrét beszélők megfigyelésére gondolok, hanem arra, hogy azokon az órákon, valamint azokon a rendezvényeken, amelyeken részt vettem, azokon olyan személyes tapasztalatokat szereztem hétköznapi szituációkban, amelyek segítettek az eredmények elemzésekor abban, hogy a válaszokat a megfelelő kontextusban tudjam értelmezni. Több olyan órát is teljesítettem, amelyeket az általam vizsgált beszélőcsoportnak (vagy annak egy részénének) a képzése során teljesíteni kell: Kortárs udmurt nyelv: Lexikológia, Kortárs Udmurt nyelv: Morfológia, Kortárs udmurt nyelv: Szintaxis, Finnugor onomasztika, Fordítási gyakorlat. Ezenkívül részt vettem olyan kulturális programokon, amelyek az udmurt, egyetemista korú fiatalok körében is népszerűek: szinte minden hónapban részt vettem a *Шыдыком* műveltségi vetélkedőn, amely a Magyarországon is népszerű *pub-quiz* udmurt megvalósítása, azaz udmurt nyelven tesznek fel általános műveltséggel kapcsolatos kérdéseket. Ezen kívül 2018. október 17-én részt vettem egy udmurt-magyar vegyes csapat tagjaként a *ToðMa* elnevezésű, finnugor népekkel kapcsolatos vetélkedőn is, ahol bár magának a rendezvénynek a nyelve orosz volt, azonban a résztvevők jelentős része udmurt anyanyelvű volt, így például a szünetek alatt a beszélgetések javarészt udmurtul folytak. Ezekon felül, amikor szükség volt rá, akkor helyettesítettem is oktatót magyar nyelvórán, valamint rendszeresen jártam be a kezdő magyar csoport óráira anyanyelvi segítőként. Azonban nemcsak a magyaros csoportra rendelkeztem rálátással, hanem a finnesre is (az udmurt–magyar, illetve az udmurt–finn szakpárosítás egymással éves váltásban indul, így az alapképzésben mindig van két magyar és két finn csoport), mivel az ő óráikon is részt vettem hallgatóként (Finn nyelvi gyakorlat, Idegennyelvi beszédgyakorlat). Ezekon kívül több olyan, az áthallgatás részét nem képező programon is részt vettem, ahol az udmurt egyetemista korú hallgatókkal (javarészt, de nem kizárólagosan BA-s hallgatókkal) kellett együtt működnöm: 2018. október 10-én az Izsevszkbe, a Makovecz Imre kiállításra érkező magyar delegáció egyik kísérője voltam, valamint 2019 januárjában az Udmurt Állami

Egyetem által udmurt középiskolásoknak szervezett *Мои первые шаги в науку* 'Első lépéseim a tudományban' verseny Igra és Seltinski járásbeli fordulóiban az egyetem néhány hallgatójával közösen a zsűri tagja voltam.

További adatgyűjtés azért nem történt, mert a féléves kint tartózkodás alatt még tartott az elemzés folyamata, mivel rengeteg időt vett el korábban a több, mint 100 adatközlő válaszána a digitalizálása a második utazás idején pedig már nem volt elég elegendő idő ahhoz hátra, hogy további adatokat gyűjtsék a disszertációhoz, hiszen már megkezdődött annak írása. A következőkben a célo az udvariasság kutatás történetének, valamint jelenlegi kutatási irányok bemutatása.

Az udvariasságkutatásban két széles körben elterjedt elméleten alapul. Az egyik, a Leech-i elmélet (1983), amelynek alapját a Grice-i (1975) maximák képezik. Ezek a jól ismert maximák a mennyiség, a minőség, a relevancia és a mód. A Leech-i elmélet szerint, ha udvariasak vagyunk, akkor szándékosan nem teszünk eleget valamelyik maxima követelményének, így kerülve el azt, hogy a másik személynek fájdalmat okozzunk.

Már maga Grice is foglalkozott azokkal az esetekkel, amelyekben a beszélő valamelyik maximának nem tesz eleget. Grice négy lehetséges módot nevezett meg arra, hogy hogyan lehetséges ez (Ilham 2017: 286–287; Grice 1975): 1) csendesen és figyelmen kívül hagyva, 2) a maxima alól történő kibújással, 3) kihasználva a maximák közötti ellentmondásokat, vagy 4) gúnnal. Az elmélet Leech általi tovább gondolására és kiegészítésére azért volt szükség, mivel a Grice által felállított keretek alapján nem volt magyarázható, hogy udvariassági szituációkban miért olyan gyakori az indirekt fogalmazásmód. Az indirekt fogalmazásmódot Leech (1983: 80) azzal magyarázta, hogy ezekben az esetekben nemcsak arra van szükség, hogy az információ sikeresen átadásra kerüljön, hanem arra is, hogy figyelembe vegyük azt, hogy a kommunikáció másik résztvevője mire számít, milyen elvárásai vannak az adott szituációban. Ez nemcsak arra volt alkalmas, hogy megmagyarázza az indirekt fogalmazásmódot, hanem arra is, hogy az irónia (udvariasságba csomagolt udvariatlanság), valamint az ugratás (udvariatlanságba csomagolt udvariasság) jelenségét is értelmezni lehessen (Leech 1983: 142–145). Azonban ezzel a maximarendszerrel kapcsolatban felmerül a túlgenerálás problematikája, hiszen ezt a logikát követve végtelen sok további maximát lehetne létrehozni (Brown-Levinson 1987, Eelen 2001, Maróti 2014).

Leech elmélete után Brown és Levinson (1987) elmélete is megjelent, amely egy másik szempontból kezdte el vizsgálni az udvariasságot. A továbbiakban én is ezt az elméletet veszem alapul. Elméletük a Goffman (1967) által bevezetett arculat fogalmán alapul. A grice-i

elmélethez képest az egyik legnagyobb eltérés abban található, hogy Goffman már nemcsak az egyének közötti kommunikációt vizsgálja, hanem figyelembe veszi a társadalmat és az érzelmeket is, hiszen egy kommunikációs helyzetben nemcsak a közvetítendő információ átadása történik meg, hanem információcsere történik magukról a beszélőkről és azok kapcsolatáról is (Maróti 2014: 30). Eszerint minden embernek van egy arculata (használgják még az arc, illetve homlokzat elnevezést is) amely a társadalom általi elismertséget fejezi ki, egy olyan én-kép, amely kifejezi, hogy a társadalom számára mennyire elfogadott az adott személy viselkedése. Azokat a beszédhelyzeteket, amelyekben olyan megnyilvánulást teszünk, amely az arcukra negatív hatással lehet, arculatfenyegetésnek hívjuk. Ez ellen kétféleképpen lehet tenni Goffman (1972: 325) szerint: lehetőségünk van arculatot védelmezni vagy arculatot védeni. Az első esetében a másik fél arculatát próbáljuk óvni a fenyegetéstől az utóbbiban pedig a sajátunkat. Amennyiben az arculatot nem sikerül megvédeni a beszélőnek, függetlenül attól, hogy az a saját arculata vagy a beszédpartneré, arculatrombolás történik. Goffman (1990:31) szerint a kommunikációs szituációk úgy foghatók fel, mint kölcsönös törekvés arra, hogy mind a jelen kommunikáció, mind a lehetséges jövőbeli kommunikációk úgy alakuljanak, hogy minél kevesebb olyan szituáció alakulhasson ki, amelyekben az arculat óvására lenne szükség. Tehát nemcsak az adott pillanatban van arra szükség, hogy arculatot védelmezzünk vagy védjünk, hogy ezzel elkerüljük az arculatrombolást, hanem preventív jelleggel úgy kell alakítani az adott beszédhelyzetet, hogy mind akkor, mind a jövőben megelőzzük az esetleges arculatfenyegetéseket. Goffman (1990: 17–18) azt is ismerteti az olvasóval, hogy milyen lehetőségek vannak arra, hogy akár a saját, akár a másik arculatának fenyegetettsége megszűnjön. Két altípust különít el a szerző: létezik az elkerülő és a kiigazító eljárás. Az előbbiben az arculatrombolás elkerülése érdekében a beszélő kerüli az olyan szituációt, amelyben erre sor kerülhetne. Emellett lehetséges elkerülési módnak tartja a diszkréciót is, azaz azt, amikor a beszélő visszatart olyan információkat, amelyekről tudja, hogy az akár a saját arculata, akár a másik fél arculata számára fenyegetők lehetnek.

Ha megtörtént az arculatfenyegetés, akkor is van lehetőség elkerülni az arculatrombolást. Ennek három fő fajtája van. Az egyik az, hogy megpróbálja a beszélő fenntartani azt a látszatot, hogy meg se történt az arculatrombolás, és tovább halad anélkül, hogy figyelembe venné azt. El is ismerheti, hogy az adott arculatfenyegető szituáció tényleg megtörtént, viszont azt olyan színben tünteti fel, mintha az nem lenne arculatfenyegető. Esetleg megpróbálja valamilyen módon palástolni a létrejött arculatfenyegető szituációt. Bár így önmagának nincs lehetősége a védelmezésre vagy a védekezésre, viszont olyan szituációt teremt vele, amelyben a beszélgetőpartner(ek)nek lehetőségük nyílik arra, hogy az előző kettő elkerülési mód

valamelyikét alkalmazzák, ezzel csökkentve vagy megakadályozva az arculatrombolást. Azokban az esetekben, amikor az elkerülés nem jár sikerrel, és mégis arculatfenyegető szituáció jön létre, kiigazító eljárásokra van szükség (Goffman 1990: 19–21). Ezeknek a célja, hogy visszaállítsák vagy legalábbis csökkentsék a hatását az arculatrombolásnak.

Azt a folyamatot, amivel helyreállítjuk az eredeti helyzetet, váltásnak hívjuk, amely a következő lépésekből áll. Először is megtörténik a kihívás, azaz a felelősség elismerése. Ennek a lépésnek a lényege, hogy megszilárdítják, és pontosan felvázolják a résztvevők, hogy mi okozta az arculatfenyegetést, mi az, ami kiigazításra vár. A következő lépés az úgynevezett felajánlás. Itt lehetősége van a sértés elkövetőjének arra, hogy valamilyen kárpótlást ajánljon fel a sértett félnek annak érdekében, hogy az kiengesztelődjön, vagy lehetősége nyílik arra, hogy bebizonyítsa azt, hogy egyrészt az arculatfenyegetés valójában nem is igazi fenyegetés, csak annak tűnt, és másrészt ez a fenyegetés elkerülhetetlen volt az adott szituációban. Továbbá lehetősége van bebizonyítani, hogy nem volt kontrollja az események fölött, így nem állt módjában megakadályozni azt. A kárpótlás felajánlásának két lehetséges módja van, egyrészt a sértő fél a sértett felet valamilyen módon megpróbálja kiengesztelni, vagy felajánlhatja, hogy valamilyen módon megbűnhődik azért, amiért a jelen arculatfenyegető helyzet kialakult. A harmadik lépésben a sértett fél elfogadhatja a felajánlást, ezzel elismerve, hogy az megfelelő mértékben kompenzálja a neki okozott károkat. Amennyiben ez megtörténik, akkor következik a negyedik lépés, azaz a köszönet, amelyben a sértő fél kifejezi az iránti háláját, hogy az általa történt felajánlás elfogadásra került. Ez a modell viszont csak egy állapot nyújt ahhoz, hogy hogyan játszódhat le a kiigazítás, azonban ettől el is lehet térni. A sértő fél, ha észreveszi, hogy arculatfenyegető szituációt hozott létre, akkor egyből tehet egy felajánlást a sértett félnek, ezáltal elkerülve azt, hogy megtörténjen a kihívás. Ha a sértő fél úgy érzi, hogy bár a felajánlás megtörtént, azonban az elfogadás nem azért történt, mert valóban úgy érzi a sértett fél, hogy kompenzálva van az arculatfenyegetésért, akkor saját magától újabb felajánlásokat tehet a sértő fél annak érdekében, hogy a kompenzáció ténylegesen megtörténjen, és ténylegesen meg legyen bocsátva a tette. Goffman említ még egy lehetséges arculatóvó eljárást, amelyet pontszerzésnek és „a homlokzatóvás agresszív felhasználása”-nak nevez (Goffman 1990: 21–23). Ennek a lényege, hogy a beszélő annak tudatában keveri saját magát arculatfenyegető szituációba, hogy tudja, hogy a beszélgetőpartner védelmezni fogja az ő arculatát, és ennek köszönhetően a saját arculatának nyerhet pluszpontot, a saját arculatát tudja jobb színben feltüntetni.

A fent ismertetett elméletet vette alapul Brown és Levinson (1987) az udvariassági elmélete megalkotásához. Azonban ők az arculatot felbontották két külön elemre (Brown-Levinson

1987: 61): a pozitív és a negatív arcútra. Az előbbi jelképezi a beszélőnek az iránti vágyát, hogy a többi ember pozitívan értékelje a cselekedeteit, az utóbbi pedig azt a vágyát jelképezi, hogy szeretné, ha a tetteit autonóm módon vihetné véghez. Míg Goffman csak olyan esetekről beszélt, amelyekben az ember arcúta fenyegetésnek van kitéve és azt kell védeni, hogy egy ember megítélése továbbra is pozitív maradjon, addig Brown és Levinson elméletében nemcsak fenyegetésnek vannak kitéve az arcúatok, hanem akár sérülhetnek is. A szerzők szerint három olyan faktor van, amelyek befolyásolják azt, hogy hogyan is kerülhet el az arcúat rombolása. Ez a három tényező (1) a beszélgetésben résztvevők társadalmi távolsága (2) a hatalom, amivel bírnak, (3) valamint az, hogy az adott megnyilvánulás mennyire számít tolaakodónak.

Ahogyan Goffman is javasolt eljárásokat az egyensúlyi állapot visszaállítására, úgy Brown és Levinson (2008) is említett lehetőségeket arra, hogy hogyan lehet az arcúatfenyegetés ellen tenni. Ezt a szerzőpáros egy folyamatábrán ábrázolta. Az első felmerülő kérdés az, hogy a beszélő ténylegesen meg szeretné-e tenni az arcúatfenyegető megnyilvánulást, vagy sem. Ha nem teszi meg, akkor sikeresen elhárult az arcúat fenyegetése. Ha megteszi, akkor újra választás elé kerül a beszélő. Ezúttal azt kell eldöntenie, hogy leplezni kívánja-e a mondanivalóját (*off-record*), vagy leplezetlenül, beleállva a szituációba kívánja kifejezni azt (*on-record*). Az előbbi választása esetén nem megy tovább a folyamatára, hiszen megint olyan stratégiát alkalmaz a beszélő, amellyel elkerüli vagy csökkenti az arcúatfenyegetést. Ha viszont az utóbbit választotta, akkor ismét választás elé kerül. Választania kell, hogy ezt az *on-record* megnyilatkozását kívánja-e bármivel orvosolni, azaz annak a hatását valamilyen módon enyhíteni, vagy mindenféle enyhítés nélkül kívánja kifejezni azt (*baldly*). Ez az egyetlen eset, amikor a kevésbé arcúatfenyegető stratégia választásakor kerül újabb választás elé a beszélő, hiszen, ha azt választotta, hogy „*baldly*” kíván megnyilatkozni, abban az esetben már szinte valószínű, hogy megtörtént az arcúatrombolás. Ha a beszélő azt választotta, hogy *on-record* orvoslással szeretne nyilatkozni, akkor kerül elő a pozitív és a negatív arcúat fogalma, hiszen azt kell eldöntenie a beszélőnek, hogy a pozitív vagy a negatív arcúatot ért támadást kívánja-e orvosolni. Tehát a folyamatára alapján 5 különböző szituáció lehetséges: 1) a beszélő mindenféle orvoslás nélkül (*baldly*), *on-record* nyilvánul meg, ezáltal vállalva az arcúatrombolást, 2) *on-record* nyilvánul meg, de pozitív arcúatot ért támadást próbál orvosolni, 3) *on-record* nyilvánul meg a beszélő, de a negatív arcúatot ért támadást próbálja orvosolni, 4) *off-record* nyilvánul meg, végül pedig 5) nem hoz létre az arcúatfenyegető szituációt.

Később Foley (1997), aki egyébként bírálta is Brown és Levinson elméletét, úgy definiálta az udvariasságot, mint egy olyan cselekedet, melynek célja, hogy biztosítsa azt, hogy az interakció

mindkét résztvevője megfelelően elismertnek érezze magát. Foley a két szerző elméletében azt találta kifogásolhatónak, hogy elméletüket általánosnak, minden udvariassági szituációra alkalmazhatónak tartják, holott ennek cáfolatára több példa említhető Kelet-Ázsiai kultúrákból (Sokól 2012: 23). Foley-n kívül az elmélet keleti társadalmak esetén lehetséges alkalmazását mások is vitatták, például Matsumoto (1988, 1989) vagy Ide (1989), akik nemcsak kutatói ezeknek a kultúráknak, hanem a japán anyanyelvi beszélői is a nyelvnek, így első kézből származó információik vannak róla. Az előző példán is látszik, hogy előfordul olyan eset, hogy az, amit az európai és/vagy észak-amerikai társadalmak esetén leírnak, azt minden nyelvre alkalmazhatónak tekintik, azonban a kelet-ázsiai nyelvek tanulmányozásakor kiderül, hogy az addig univerzálisnak hitt elmélet nem állja meg a helyét. Például míg a tegezés és a magázás az európai nyelvekben általában elég egyszerű rendszert alkot, addig ugyanez a japán nyelvben már sokkal bonyolultabb, mivel ott ma is nagyon nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy ki milyen helyet foglal el a társadalomban, és ez alapján kerül kiválasztásra a megfelelő alak. Foley definíciója azért is fontos, hiszen az ő definíciója szerint mindkét félnek megfelelően elismertnek kell érezni magát, és például bocsánatkérés esetén a célunk nem az, hogy a másik arculatát védjük, hanem hogy a saját arculatunk kevésbé legyen veszélyeztetve.

Jelentős problémája a folyamatábra-szerű ábrázolásnak, hogy ahhoz, hogy az arculatvédelem mindig a folyamatábraként felvázolt módon történjen, ahhoz az embereknek mindig racionálisan kéne gondolkodniuk, ami szinte teljességgel lehetetlen. Még ha feltételezzük és elfogadjuk, hogy az emberek tényleg mindig ilyen racionálisan gondolkodnak, akkor az idő mint tényező merül fel problémaként. Ugyanis bár vannak olyan udvariassági szituációk, ahol a beszélőnek ténylegesen van elég ideje arra, hogy a szituációt végiggondolja akár így, folyamatábraszerűen is, azonban például egy negatív válasz adása esetén a beszélőnek egyből választ kell adnia.

A Leech- és a Brown-Levinson neveihez köthető elméletek képezik az alapját az udvariasságkutatásnak, a megjelenése óta már nagyon sok változáson ment keresztül, továbbá a szociopragmatika ezen ágának köszönhetően, újabb kutatási területek jelentek meg. Ezeket az alábbiakban fejtem ki. Az első, amit bemutatok, hogy hogyan jött létre és miben tér el az ún. *first-order* udvariasságkutatás az eddig tárgyaltaktól (amit jelenleg a szakirodalom *second-order* udvariasságkutatásnak hív), valamint bemutatom az azóta szintén nagy népszerűségnek örvendő udvariasságkutatást is. Ezekután fogom tárgyalni azt, hogy a hétköznapi, átlagemberek között is előforduló szituációk után, milyen beszédhelyzeteket kezdtek el még vizsgálni az udvariasságot.

Nagyon egyszerűen úgy lehet megfogalmazni, hogy mi a különbség a *first-order* és a *second-order* udvariasságkutatás között, hogy míg az utóbbi a kutató szemszögéből vizsgálja az udvariasságot, addig az előbbi esetében nem a kutató feladata megítélni az adott udvariassági szituációt, hanem maga a beszélő értékeli azt a saját nyelvhasználata, tapasztalata és értékrendszere szerint, és a kutató ebből von le következtetéseket.

A *first-order* és a *second-order* kutatástípust egymástól először Watts különböztette meg (1992), de az általa használt szembeállítás egészen az antropológiai nyelvészettel foglalkozó Pikes-i (1967) emikus-etikus elméletig vezethető vissza. Ő úgy definiálta az emikus elemet, mint egy olyan elem, amelyet egy csoport tagjai a sajátjukénak vallanak, és ha nem is nevezik meg explicit módon, implicit módon hozzájuk köthető. Azonban a későbbi Watts et al. (1992) elmélet sokkal inkább Harris (1990:48) emikus-etikus szembenállás megfogalmazásán alapulhat. Ez olyan logikai-empirikus rendszerként definiálja az emikus kijelentéseket, amelyek a dolgokat valamilyen megfogalmazható logika alapján sajátjuknak vagy idegennek nyilvánítják. Harris megfogalmazása alapján ezek alapulhatnak valós és pontos megfigyeléseken vagy bármilyen olyan dolgon, amely eléggé helytálló ahhoz, hogy a megkülönböztetés alapja lehessen. Ez alapján fogalmazta meg később Watts et al. (1992:3) az elméletét, amely szerint a *first-order* udvariasság az, ahogyan egy szociokulturális csoport tagjai érzékelik az udvariasságot és ahogyan beszélnek arról („the various ways in which polite behaviour is perceived and talked about by the members of sociocultural groups” (1992:3)), a *second-order* udvariasság pedig egy terminus a társadalmi viselkedés és a nyelvhasználat kutatásának elméletében („a term within the theory of social behaviour and language use (1992:3)). Haugh (2012) szerint a két megközelítésmód között az a különbség, hogy az előbbi inkább a „közmevitelést” veszi alapul, a másik pedig tudományos szempontból közelíti meg azt. Ezt az elméletet fejlesztette tovább Eelen (2001:32), aki a *first-order* udvariasságot további két részre bontotta: a *politeness in action*-re és a *politeness as a concept*-re. Az előbbit úgy definiálta, mint az a mód, ahogyan az udvariasság ténylegesen megjelenik a beszédben, míg az utóbbit úgy, hogy az általános vélemény az udvariasságról, mint fogalomról, és vélemény arról, hogy hogyan is működik az udvariasság. A *second-order* udvariasságot pedig úgy jellemezte (Eelen 2001:43), mint az ág, ami megmagyarázza a *first-order* udvariasság eredményeit.

Érthető módon felmerülhet az a kérdés, hogy ha az udvariasságkutatás továbbfejlődött, és napjainkban már jellemző az anyanyelvi adatközlők bevonása is, akkor miért mégis a *second-order* udvariasság képezi a kutatásom tárgyát. Egyfelől ahogyan a meghatározásokból is kitűnt, se Watts, se Eelen nem úgy tekint a *second-order* udvariasságkutatásra, mint egy meghaladott, régi elméletre, hanem sokkal inkább úgy, mint egy olyan tudományos elméleti alapra. Tehát

ahhoz, hogy a gyakorlatibb jellegű *first-order* kutatást el lehessen végezni, ahhoz érdemes előbb egy *second-order* jellegű kutatást elvégezni. Azonban, mint ahogyan azt korábban említettem, gyakorlatilag hiányoznak az ilyen jellegű kutatások az udmurt nyelvvel és általánosságban az Oroszországban beszélt kisebb finnugor nyelvekkel kapcsolatban.

Az udvariatlansággal kapcsolatos bemutatásához Culpeper (1995) munkáját veszem alapul. Azért is tartom az ő tanulmányát az egyik legalkalmasabbnak arra, hogy bemutassam általa az udvariatlansággal kapcsolatos témát, mivel ahogyan bemutatja az udvariasságot, az nagyon hasonló ahhoz, ahogyan Brown és Levinson mutatta be az udvariasságot. Culpeper az udvariatlansággal kapcsolatos témát tehát az udvariassággal kapcsolatos témából eredezteti, azon belül is Brown és Levinson (1987) elméletére épít.

Culpeper (1995:354) véleménye szerint vannak olyan esetek, amelyekben sokkal nagyobb esélye van annak, hogy kialakuljon egy udvariatlansági szituáció. Ilyen példának említi az olyan szituációkat, amikor az egyik fél státuszából kifolyólag sokkal magasabban helyezkedik el a társadalomban, mint a másik, vagy az olyan eseteket, amikor a beszélgetőpartnerek között érdekellentét van, továbbá amikor valamilyen hosszú távú cél elérése érdekében direkt udvariatlan az egyik fél, végül, ha valakinek kifejezetten az a célja, hogy a másik arcukat rombolja. Az első esetben a magasabb pozícióban lévő személy nincsen ráutalva arra, hogy udvariassággal nyilváníljon meg. A második esetben az úgynevezett „zéró-összegű játzmákat” említi példának. A harmadik szituációra példa, amikor a beszélő a másik fél bizonyításvágyát kihasználva egyfajta motiváció gyanánt szándékosan fenyegeti vagy rombolja annak arcukat. A negyedik szituációt pedig nagyon jól példázza az amerikai jogi rendszer.

Ugyanakkor nemcsak olyan szituációkat sorol fel Culpeper, amelyekben a felek nem egyenrangúak és ezáltal nagyobb az esélye annak, hogy kialakuljon arcukat fenyegető szituáció, hanem megemlíti Birchler et al. (1975) azon elméletét is, miszerint olyan emberek esetén, akik nagyon jól ismerik egymást a másik féllel kapcsolatos tudás lehetőséget ad arra, hogy az arcukat rombolást sokkal hatékonyabban tudja a beszélő végrehajtani, mivel pontosan tudja, hogy mi érinti érzékenyen a másik felet.

Az udvariatlanság esetén a stratégiákat – akár csak az udvariasság esetén tette Brown és Levinson – 5 kategóriába sorolja Culpeper. Eszerint van 1) az orvoslás nélküli *on-record* udvariatlanság, 2) a pozitív arcukat támadó udvariatlanság, 3) a negatív arcukat támadó udvariatlanság), 4) a szarkazmus és gúny, valamint 5) a visszatartott udvariasság. Ezeket a következő módon magyarázza a szerző.

Ezután – Brown és Levinson elméletéhez hasonlóan – Culpeper (1995: 357) bemutatja, hogy milyen stratégiák alkalmazhatók annak érdekében, hogy a beszélő a beszédpartnerének a pozitív vagy a negatív arculatát fenyegetse, vagy rombolja. A pozitív arculat esetén a következő stratégiákat említi: a másik fél ignorálása vagy visszautasítása, a másik fél kizárása a szituációból, önmagunk távolítása a másiktól, annak kifejezése, hogy mennyire nem érdekes, vagy mennyire unszimpatikus számunkra a másik; nem megfelelő megnevezés alkalmazása, a másik számára nem egyértelmű nyelvhasználat, ellentét keresése, a másik fél kellemetlen helyzetbe hozása, tabu szavak használata, a másik sértegetése. Ezek között vannak olyan stratégiák, amelyek szembeállíthatók az udvariasság esetén tárgyaltakkal, (a másik fél ignorálása vagy a figyelmünkről való biztosítás, a másik fél kizárása vagy bevonása, ellentét keresés vagy kerülés, érdeklődés hiányának vagy az érdeklődésnek a kifejezése, önmagunk távolítása vagy közös alap keresése, a másik sértegetése vagy olyan jelzők használata, amelyek az összetartozást erősítik), de vannak olyan stratégiák is, amelyek nem állíthatók ily módon ellentétpárba. Úgy tűnik, a negatív arculatot támadó stratégiák száma az azt orvosló stratégiák számához képest jóval kisebb, azonban pontos számuk nem derül ki a tanulmányból.

Udvariasságról és udvariatlanságról beszélve jogosan merülhet fel a kérdés, hogy létezik-e olyan, hogy valami eredendően udvarias vagy udvariatlan. Culpeper (1995: 350) Leech (1983) alapján olyan udvariassággal kapcsolatos formákat említi, amelyek csak bizonyos helyzetben tekinthetők udvariasnak, ezeket Leech relatív udvariasságnak nevezi. Ugyanez olvasható Brown és Levinson elméletében is. Culpepper ugyanakkor Fraser és Nolan (1981) elméletével egyetértve úgy véli, hogy nincsenek olyan formák, amelyek eredendően udvariasok vagy udvariatlanok lennének, hanem mindig a kontextus teszi őket udvariassá vagy udvariatlanná. Ezt Culpepper (1995: 351) azzal magyarázza, hogy vannak olyan szituációk, amelyekben nincs lehetőség arra, hogy udvariasan fogalmazzuk meg a mondanivalónkat, mert a szituáció magában foglal egy olyan momentumot, amelynek az említése mindenképpen arculatfenyegető hatású.

Az udvariasságkutatásban nem csak azzal kapcsolatosan történtek változások a kezdetekhez képest, hogy ma már nemcsak az udvariasságot, hanem az udvariatlanságot is kutatják, valamint, hogy nemcsak a kutató értelmezi önmagában azt, hogy mi jellemző az udvarias nyelvhasználatra az általa vizsgált nyelvben, hanem figyelembe veszi azt, hogy egy adott megnyilatkozást miért vagy miért nem gondol egy beszélő udvariasnak.

Egy másik értelemben vett tovább fejlődése az udvariasság- és udvariatlanságkutatásnak az (ebben a szakaszban a könnyebb olvashatóság céljából, amikor udvariasságkutatást említek akkor azon udvariatlanságkutatást is értek), hogy az általános, hétköznapi beszédcselekvések

(mint például az általam is vizsgált bocsánatkérés, nemleges válasz, kérdés, bókra adott válasz) helyett a kutatók elkezdtek vizsgálni az udvariasságot speciális helyzetekben is. Ahogyan azt a Culpepper et al. (2017) által szerkesztett kézikönyv negyedik szakaszában is láthatjuk többek között vizsgálták már az udvariasságot munkahelyi (Holmes és Schnurr 2017), egészségügyi (Locher és Schurr 2017), jogi (Archer 2017) szituációkban, a szolgáltatóiparban (Márquez Reiter és Bou-Franch 2017), politikai beszédekben (Tracey 2017), fikción alapuló művekben (McIntyre és Bousfield 2017), valamint a digitális kommunikációban (Graham és Hardaker 2017)³. Ezeknek a speciális helyzeteknek a kutatása interkulturális szempontból is kifejezetten fontos, hiszen a mai globalizált világban, ahol, például az Európai Unión belül szabadon mozoghatnak a tagállamok polgárai, nagyon sok olyan ember van, aki egy olyan kulturális környezetben él, melynek a normái nem, vagy csak részben ismertek számára. De ahhoz, hogy valaki interkulturális szituációban találja magát, nincs szükség arra sem feltétlenül, hogy egy számára idegen vagy kevésbé ismert kulturális közegbe kerüljön, hiszen akár az interneten is találkozhat ilyen szituációval, akár más személyekkel történő kommunikáció során, akár úgy, hogy valamilyen külföldi szolgáltatást vesz igénybe. De nemcsak az interkulturális kommunikáció szempontjából fontosak az ilyen jellegű kutatások, hanem akár a saját kulturális közegében is. Ennek az oka lehet az, hogy ma már nagyon sok esetben a piacon lévő termékek között nem feltétlenül van különbség, hanem a vásárlók választását az befolyásolja, hogy az adott termék milyen kényelmi funkciókkal jár együtt, vagy milyen a hozzá nyújtott szolgáltatás, így fontos szerep jut annak, hogy milyen a kommunikáció a szolgáltatás nyújtója és igénybevevője között. Egy másik oka annak, hogy miért fontosak ezek a kutatások akár saját kultúrkör szempontjából is az, hogy egyes helyzetek, mint például egy jogi vagy egy egészségügyi helyzet bár mindenkit érint, azonban mégis nehezen érthetők akár egy átlagos, hétköznapi beszélő számára. Így, ha egy beszélő akármelyik szituációba kerül, akkor már maguk a használt szavak is nehézséget okozhatnak, és emellett még arra is kell figyelni a beszélőknek, hogy hogyan fogalmaz.

Ahogyan azt már korábban is említettem a kutatásom célja, hogy bemutassa, hogy az általam vizsgált négy szituációban mi jellemző a beszélők nyelvhasználatára. Az általam vizsgált beszédcselekvések mind a hétköznapi kommunikációban előforduló helyzeteket vizsgálta. Hogyha az ilyen szituációk sajátosságai ismertté válnak, akkor lehetőség nyílik arra is, hogy a speciális szituációk is vizsgálat tárgyát képezzék, hiszen megvan az alap, amihez képest az eltérést lehet viszonyítani ezekben a speciális szituációkban. Mivel viszont a kutatásom tárgyát

³ A zárójelben említett nevek azokhoz a szerzőkhöz tartoznak, akik az adott témával kapcsolatos fejezetet írták a Culpepper et al. (2017) által szerkesztett kézikönyvben.

egy olyan nyelv képezi, amelyik nem rendelkezik saját önálló állammal, hanem egy kisebbséget alkot Oroszországban, és ráadásul a saját területükön sem alkotnak többséget, így fontos megvizsgálni azt, hogy ezek közül a szituációk közül melyek azok, amelyek az udmurt nyelv kutatása szempontjából hasznosak lehetnek. A jog és az udvariasság kapcsolatának vizsgálata szinte lehetetlen. Bár az udmurt nyelv hivatalosan ugyanolyan jogokat élvez udmurtiában, mint az orosz, azonban szinte lehetetlen találkozni az udmurt nyelvvel a jogi színtéren. Az egyetlen dolog, amit meg lehet említeni, hogy az alkotmány le van fordítva udmurtra, az azonban egy kötött sémákon alapuló, objektív módon megfogalmazott, hivatalos szöveg lévén nem vizsgálható udvariasság szempontjából. A munkahelyi-, az egészségügyi-, és a szolgáltatások terén történő nyelvhasználat korlátozottan vizsgálható az udmurt nyelvben. Ezek közül talán az egészségügy és az udvariasság kapcsolata az, amely a legnehezebben kutatható. Ennek oka az, hogy a nyelv ismeretén túl speciális ismeretekkel is kell rendelkeznie az egyik félnek ahhoz, hogy ilyen szituáció ki tudjon alakulni. Ráadásul, a legáltalánosabb betegségnevekkel és egészséggel összefüggésbe hozható kifejezéseken kívül nem hallottam még sosem ismerőseimet udmurtul hivatkozni ezekre a dolgokra. Mivel szinte mindenki kétnyelvű, és a kifejezéseket úgyis oroszul használnák, így nagy valószínűséggel inkább orosz nyelven folya a kommunikáció, mintsem udmurtul. Ezek alapján talán csak vidéki, házi orvosi rendelés esetében látom annak lehetőségét, hogy ilyen jellegű kommunikáció kialakuljon. Ennél nagyobb esélye van annak, hogy munkahelyi vagy a szolgáltatások terén legyen lehetőség megvizsgálni udvariasság szempontjából a nyelvhasználatot, bár ebben az esetben is korlátozottak a kilátások. Itt ugyanis nincs feltétlenül szükség speciális nyelvezetre, legalábbis nem olyan szinten, mint az egészségügy esetén. Mivel vidéken jellemző alapról az, hogy a mezőgazdaság területén dolgoznak az emberek, amelyben a nyelv szókincs eléggé gazdag, így vidéken előfordulhat az, hogy munkahelyi környezetben az udmurt nyelv legyen használatban. A szolgáltatás sokkal inkább a fővároshoz esetleg egy-két nagyvároshoz köthető inkább. A kutatás nehézségét ebben az esetben az adná, hogy alapról orosz nyelvű környezetben kell megtalálni azt a személyt, aki beszél udmurtul, és ezen személy beazonosítása után lenne lehetőség arra, hogy átváltsanak a beszélők az udmurt nyelv használatára. Viszont ez nem feltétlenül lehetetlen, kinn tartózkodásom alatt több vendéglátóhelyen is találkoztam olyan személlyel, akivel lehetőség volt udmurt nyelven kommunikálni. Azonban a munkahelyeken és a szolgáltatások terén maguk az elvárások és az irányvonalak, hogy miket kell a személyeknek megtenniük az oroszul van megfogalmazva számukra, és a szolgáltatások alapról is általában alapról orosz nyelvű cégek szolgáltatásain belül lennének fellelhetőek, így véleményem szerint nagyon erősen érezhető lenne ezekben az esetekben az orosz nyelv hatása.

Az említett témakörök/területek közül az udmurt nyelvvel kapcsolatban az udvariasság és a politika kapcsolata tűnik olyannak, amellyel foglalkozni érdemes és lehet. Fontos megjegyezni, hogy Tracy (2017: 740) Ädel (2010) alapján a következőképpen definiálja azt, hogy mit ért politikai kommunikáció alatt: amikor legalább egy a kormányhoz köthető személy szóban vagy írásban kommunikál mással a közt érintő témáról („[...] talk and also writing, which involves at least one government official [...] in communication with others about matters of public concern”). Azonban, ahogyan előtte fogalmaz (Tracy 2017: 739-740), az, hogy pontosan mit értünk politikai diskurzuson, az nagyon széles skálán mozoghat. Úgy gondolom, hogy az, amikor egy, a kormányhoz köthető személy beszédet tart az embereknek, az sokkal közelebb áll a Tracy által is használt definícióhoz, mint az egyszerű, hétköznapi keretek között folytatott, politikával kapcsolatos diskurzusokhoz. Ezekben az esetekben nagyszerű lehetőség múlik annak vizsgálatára, hogy hogyan fogalmazza meg egy olyan személy a mondanivalóját, akinek az egyszerű hétköznapi emberekhez képest (akiknek a beszédet tartja) nagyon magas a státusza, azonban a sikeressége mégis attól függ, hogy a nála alacsonyabb státusszal rendelkezők hogyan viszonyulnak hozzá. Saját tapasztalataim alapján, főleg az orosz képviselők általában, amikor az emberekkel kommunikálnak, vagy valamilyen rendezvényen vesznek részt, ahol beszédet tartanak, akkor ritka az, hogy egész végig udmurtul beszéljenek. Leggyakrabban udmurtul köszöntik az embereket, valamint ezen a nyelven köszönik meg a figyelmet és búcsúznak el, de ezen kívül minden orosz nyelven folyik. Egyes képviselők ugyanakkor kivételt képeznek, és teljes beszédek tartanak udmurt nyelven. A legismertebb közülük talán Tatiana Ishmatova Vitaljevna, aki az Udmurt Keñeš (‘Udmurt Tanács’) nevű összudmurt egyesülés elnöke, valamint az Udmurt Köztársaság államtanácsának tudományért, kultúráért, oktatásért, nemzeti- és ifjúságpolitikáért, valamint sportért felelős bizottságának vezetője. Az ő beszédeinek vizsgálata nagyszerű alapanyag lenne arra, hogy hogyan alkalmazza az udvariassági stratégiákat.

A legnagyobb lehetőség a két utolsó témában, azaz a munkahelyi, valamint a politikai nyelvhasználat vizsgálatában rejtezik. Bár azt, hogy az irodalmi művek szerzői saját nyelvjárásukban írnak Kozmács (2008) negatív tényezőként vonultatja fel, hiszen ez nem segíti a revitalizáció folyamatát, azonban az udvariasság kutatás szempontjából ez előnyt is jelent. További előny, hogy általában lokális témáról írnak, céljuk az udmurtok, vagy egy udmurtokhoz kötődő történet bemutatása, ugyanis ezek az írók próbálják visszaadni, hogy milyenek is az udmurtok, így az általuk írt párbeszéd is próbálja az udmurtokra jellemző sajátosságokat bemutatni. Az azokban szereplő párbeszédet elemezve képet kaphatunk arról, hogy az adott nyelvjárásra, esetleg tájegység nyelvhasználatára mi a jellemző az udvariasság

szempontjából. Mivel az udmurt irodalom rendelkezik saját, ma már klasszikusnak tekinthető művekkel⁴, valamint jelenleg több generáció is aktívan tevékenykedik a művészetek ezen ágán belül⁵, így akár arra is lehetőség nyílik, hogy megvizsgáljuk, hogy a különböző generációk között megfigyelhető-e valamiféle eltérés abban, hogy milyen udvariassághoz kapcsolódó szavakat, kifejezéseket, mondatokat adnak a történet szereplőinek a szájába, vagy mely stratégiák használatát tartják helyesnek. Kisebb nyelvről lévén szó fontos szem előtt tartani azt is, hogy az udmurt esetében közel sem áll rendelkezésre annyi forrás, mint a nála sokkal nagyobb nyelvekben, amelyeknek az írásbelisége is sokkal nagyobb múltra tekint vissza.

A legnagyobb potenciál a digitális nyelvhasználat vizsgálatában rejlik. Ennek több oka is van. Egyrészt ez egy olyan nyelvi adat, amelyik bármikor, bárhol könnyen elérhető, hiszen, ahogyan az a nyelv szociolingvisztikai bemutatásánál is kiderült az udmurt a legláthatóbb kisebbségi nyelv a közösségi média felületeken. Rengeteg olyan csoport található, amelynek a nyelve az udmurt, valamint nagyon sok udmurt fiatal posztol ezeken a felületeken udmurt nyelven, amelyek alatt a kommentárok is gyakran udmurt nyelven íródnak. A mai világban az udmurtok életébe is annyira beépült a közösségi média használata, hogy még a publikus posztokban, valamint az alattuk folyó kommunikációban is egyre kevesebb figyelmet fordítanak az emberek arra, hogy hogyan fogalmaznak, sokkal inkább a mondanivalón van a hangsúly. Ezzel természetesen együtt jár az is, hogy sokkal inkább úgy írnak, ahogy a való életben is beszélnek, így ezek az írások könnyen alapul szolgálhatnak ilyen jellegű kutatásoknak – a felhasználhatóság körüli, elsősorban etikai, személyiségi kérdések ellenére. Sok udmurt nyelvű blog található az interneten, melyeknek egy része az udmurt nyelvi korpusz részét is képezi. Mivel a blogok egyfajta online napló, így a bennük lejegyzett párbeszéd, valamint a blog írója által használt stratégiák használata is képezheti a kutatás tárgyát. Mindezen felül, fontos megemlíteni azt a digitális tartalmat, amely jelenleg a legfrissebbnek tekinthető az udmurtok körében, az udmurt nyelvű podcast megjelenése. Bár ezen első podcast (Nylo-piyo) témája még jobban hasonlít egy olyan rádióadásra, amely nem rádión, hanem az interneten keresztül jut el a hallgatókhoz, azonban amennyiben hasonló sikere lesz, mint pl. Magyarországon, Nyugat-Európában, vagy az Egyesült Államokban, akkor könnyen megjelenhetnek azok a podcastok is, amelyek szerkezetükben sokkal kötetlenebbek, sokkal inkább párbeszédre alapulnak és nem egy történettel próbálják megismertetni a hallgatókat. Amennyiben a jövőben megjelennek ilyen jellegű podcastok is, az nagy mennyiségű anyagot

⁴ A teljesség igénye nélkül, talán a két legismertebb: *Геннадий Красильников* (Gennadij Kraszil'nikov): *Вуж юрт* (Vuz' jur't), *Михаил Петров* (Mikhail Petrov): *Вуж Мултан* (Vuz' multan).

⁵ A teljesség igénye nélkül, csupán egy-egy példát említve a fiatalabb és az idősebb generációból: *Дарали Лели* (Darali Leli), azaz *Елена Петрова* (Jelena Petrova), valamint *Вячеслав Ар-Серги* (Vjacseszlav Ar-Szergi).

biztosítana az ilyen jellegű kutatásokhoz. Bár ez még csak egy feltételezés a jövővel kapcsolatosan, azonban az udmurtok erős jelenléte a közösségi média felületeken bizakodásra ad okot, hogy sok, hasonló tartalom fog meg jelenni. Ehhez az orosz nyelvű podcastok szolgálhatnak leginkább mintául.

Az udvariasságkutatás ugyanakkor nemcsak abban fejlődött tovább, hogy a hétköznapi helyzetek vizsgálatán kívül elkezdett speciálisabb helyzetek vizsgálatával is foglalkozni, hanem abban is, hogy megjelentek az egy nyelvvel foglalkozó tanulmányok mellett az olyanok is, amelyek különböző nyelvek beszélői által kapott adatokat vetik össze egymással, ezáltal interkulturálissá téve ezt a kutatási ágat.

Ahogy az például Haugh és Kádár (2017: 601) említi, eleinte gyakran jelentek meg olyan tanulmányok, melyek összehasonlították azt, hogy milyen különbség fedezhető fel a különböző kultúrák udvariassági normáiban. A 2000-es évek azonban változást hoztak, és a kutatók egyre inkább kezdtek egy beszélőközösségre koncentrálni (Sifinau és Blitvich 2017: 589). Az utóbbi időben viszont újra elkezdtek interkulturális jellegű tanulmányokat és értekezéseket írni, például az angolról és az arabról (Boubendir 2012), az oroszról és az angolról (McCarthy 2014) vagy a finnről és a franciáról (Isosävi 2020). Az utóbbi tanulmány szerzőjétől azt is megtudhatjuk, hogy a finn a kevésbé kutatott nyelvek közé tartozik (Isosävi 2020: 177), annak ellenére, hogy a második legnagyobb finnugor nyelv. Az Oroszországban beszélt finnugor nyelveket ilyen szempontból még nem kutatták, jelen disszertáció az első nagyobb mű, amely egy ilyen nyelvvel foglalkozik. Az előbb említett tanulmányok gyakran hasonlítanak össze olyan nyelveket, amelyek beszélői egymástól jelentősen eltérő kultúrában nevelkedtek és élnek, azonban az udmurtot, szerintem nem a nagyobb, nemzetközi nyelvekkel érdemes összehasonlítani (bár feltehetően érdekes tanulmányok születnének), hanem az olyan nyelvekkel, amelyeket a környező területeken, például a Volga-Káma vidéken élő kisebb finnugor népek beszélnek (erza, moksa, mezei- és hegyi mari, komi-zürjén). Még pedig azért, hogy kiderüljön, vannak-e olyan jellemzők, jelenségek, amelyek általánosságban jellemzik ezeket a finnugor nyelveket, valamint olyan nyelvekkel lenne érdemes összehasonlítani, amelyek nagy hatással voltak rá, elsősorban az orosz és a tatár. Ezek az összevetések nagyon fontos információkkal szolgálhatnának arról, hogy milyen hatással vannak egymásra ezek a nyelvek. Az area legtöbb említett nyelve közül egyedül az orosz az, amely a korábbi kutatások alapján alapot nyújthat az összehasonlításához. Egyfajta középútnak tekinthetők azok az esetleges jövőbeli kutatások, amelyek olyan nyelvekkel hasonlítják össze az udmurtot, amelyekkel bár nincsen közvetlen kontaktusban, azonban rokonok vele, és már történtek hasonló jellegű kutatások, mivel ez alapján képet kaphatunk arról, hogy egymással rokon

nyelvek, amelyek eltérő hatásoknak voltak kitéve a történetük folyamán milyen módon változtak, és van-e esetleg olyan tulajdonság, amelyet ezen változások ellenére, hacsak a nyelvek egy részében is, de megmaradt. Ilyen a magyar, a finn és az észt.

Végezetül szeretnék megemlíteni egy olyan kutatási területet, amely az udmurttal rokon magyar nyelv esetén már megjelent, azonban véleményem szerint az udmurtban ilyen jellegű kutatásra a közeljövőben nem lesz lehetőség. Ez az interdiszciplináris kutatási terület a történeti udvariasság (és udvariatlanság) kutatás, amely, ahogyan a neve is mutatja a nyelvtörténeti kutatások és az udvariasságkutatás elemeit vegyíti magában. Ahogyan azt Sárosi (2015: 157) is megemlíti, ez nagyon újkeletű ága az udvariasságkutatásnak. Ennek a kutatási területnek három fő célja van (Kádár és Culpeper 2010: 13; Sárosi 2015:163): 1) az udvariasság és udvariatlanság vizsgálata történeti szempontból, 2) az azóta bekövetkezett változások dokumentálása és okainak feltárása, 3) valamint a kapott eredmények alapján a korábbi elméletek felülvizsgálata. Az udvariasságkutatás ezen ágával a legnagyobb probléma, hogy nem tudni, hogy mi alapján tudja a kutató az adott korszak kontextusában megállapítani, hogy mi és mennyire számít udvariasnak vagy udvariatlannak (Sárosi 2015: 163). Ennek a problémának a kiküszöbölésében sokat segíthet az, hogyha a vizsgálat tárgyát képező szöveget ellátta saját személyes véleményével, vagy hogyha rendelkezésünkre áll több szöveg is, amelyek összevetésével következtetést lehet levonni az adott korszak udvariassági normáival kapcsolatosan (Sárosi 2015: 163).

Ez utóbbi megoldás részben összefügg azzal, hogy miért írtam korábban azt, hogy az udmurt nyelvben ilyen jellegű vizsgálatokra a közeljövőben valószínűleg nem igazán lesz lehetőség. A probléma ugyanis az, hogy olyan világszinten ismert nyelvek esetén, mint például az angol, vagy a francia nagyon nagy történeti korpusz áll rendelkezésre, és a magyarban (amely talán a legtöbb nyelvészeti emlékekkel rendelkező finnugor nyelv) is jelentős korpusz áll rendelkezésre, bár annak mérete jelentősen kisebb, mint a korábban említett nyelveké. Azonban a kisebb oroszországi finnugor népek között az ilyen nyelvemlékek száma meglehetősen kicsi, így ezzel jelentősen csökken annak az esélye, hogy különböző forrásokat tudjunk összevetni ugyanabból az időszakból, és ez alapján vonjunk le következtetéseket, vagy olyan forrást találjunk, ahol a szerző megjegyzéseket fűzött a beszéd stílusával kapcsolatosan. Így bár az udmurt nyelvhasználatról az udvariasság szempontjából vizsgálva lehetséges megállapításokat tenni, azonban elenyésző mennyiségű, ha egyáltalán létezik olyan múltbéli forrás, ami felhasználható lenne egy ilyen jellegű kutatáshoz. Ugyanakkor, saját meglátásom szerint, ameddig ilyen szintű hiányosság van a szinkron nyelvhasználattal kapcsolatos kutatásokban, addig sokkal inkább

ezekre kell, hogy essen a hangsúly mind az udmurt, mind a többi oroszországi kisebb finnugor nyelv esetében.

3.2.2. A DCT kérdőívekről

A kutatásom alapját egy DCT (*Discourse-Completion Task*, 'diskurzuskiegészítő teszt') kérdőív képezi, ezért ebben az alfejezetben a célom az, hogy bemutassam pontosan mit is kell tudni a DCT kérdőívekről. A DCT jellegű kérdőívek használata nagyon gyakori az udvariasságkutatásban. Elterjedése Blum-Kulka nevéhez köthető (Labben 2016: 69–70). Bár több típusa is létezik, azonban a különböző változatok felépítésükben hasonlítanak egymásra: mindegyikben található egy rész, amely az adott szituációt vázolja fel az adatközlőnek, valamint egy másik rész, amelyikben a beszélő leírhatja, hogy mit mondana az adott szituációban. Labben összefoglalása alapján a különböző típusokról a következőket lehet elmondani:

- Megkülönböztet strukturált és strukturálatlan szituációkat, melyek abban térnek el egymástól, hogy még az előbbiben mindig van egy mondat, amit az adott szituációban lévő másik fél mond, addig az utóbbiban egyszerűen a két fő elemmel találkozunk, azaz a szituáció leírásával és a beszélő megnyilatkozására kihagyott hellyel.
- Az utóbbi kategórián belül csupán abban tesz különbséget a szituációk között, hogy mennyire részletesen van kifejtve az adott szituáció az adatközlő számára.
- A strukturált szituációk között a fő különbséget abban láthatjuk, hogy az adatközlő reagál a megnyilvánulásra, vagy az adatközlő megnyilatkozására reagálnak.
- Az utóbbi esetben megkülönbözteti azokat a szituációkat, amikor pozitív, valamint amikor negatív választ kap az adatközlő.
- A szerző által említett utolsó kategória a strukturálatlan belül pedig abban különbözik az előbbiektől, hogy ebben az esetben nem csak egy reakció van, a beszélő, valamint a szituáció másik résztvevője felváltva reagálnak egymás megnyilatkozásaira.

A Labben (2006:71) által felsorolt DCT kérdőívtípusokból én a vizsgálatom során a strukturálatlan, valamint az olyan strukturált kérdéseket használtam, amelyekben az adatközlőnek kell reagálnia egy megnyilvánulásra az adott helyzetben.

Az évek során sok kritika érte a DCT kérdőíveket abból a szempontból, hogy valóban olyan válaszokat adnak-e a beszélők, amilyeneket egy valós szituációban is adnának, vagy sem. Ezek egy része az olyan jellegű kutatások eredményeivel kapcsolatosak, amelyek egy második nyelvként elsajátított nyelv használatával kapcsolatosak, azonban az én adatközlőim közül 2

személy kivételével mindenki udmurt anyanyelvi beszélő volt. Mivel ez a két személy az összes válaszadónak kb. a másfél százalékát, ráadásul az általuk kapott válasz nagyon hasonló volt ahhoz, amit a többiek esetében kaptam (feltehetően udmurt környezetben nőttek fel, így értették már korábban is az udmurt nyelvet, csak ők maguk nem számítottak a nyelv aktív használóinak) így ezek a kritikák jelen tanulmány szempontjából irrelevánsak.

Golato (2003) tanulmányában azonban egy olyan kritikát fogalmaz meg a kérdőívekkel kapcsolatban, amely minden ilyen kérdőíves vizsgálat eredményével összefüggésbe hozható. Véleménye szerint ugyanis az egyik fő probléma ezekkel a kérdőívekkel, hogy a valós életben sokkal inkább spontán nyilvánulnak meg a beszélők. Ennek oka, hogy az élő beszédben nincsen annyi ideje a beszélőnek, hogy átgondolja, hogy mit fog mondani, a kérdőív kitöltése közben viszont erre sokkal több ideje van.

Ennek a problémának a kiküszöbölésére alkalmas lehet az ilyen jellegű kérdőívek kicserélése szerepjátékos szituációkra, ahol az adatközlőknek el kell játszaniuk az adott szituációt, hiszen az közelebb áll a természetes beszédhez, mint amikor egy nyomtatott kérdőívet kell kitöltenie a beszélőknek. Ez azonban, véleményem szerint, nagyon sokban függ a vizsgált beszélőcsoporttól. Az udmurtokra általánosan jellemző a szerénység és a visszahúzó viselkedés. Ezen tulajdonságból kiindulva egy szerepjátékos környezetben sokan kellemtlenül érezték volna magukat, ami könnyen ahhoz vezethetett volna, hogy pár szituáció eljátszása után inkább nem akarták volna folytatni a kutatást. Mivel a kutatásra elvégzésére korlátozott mennyiségű időm, és korlátozott mennyiségű potenciális adatközlőm volt, így nem volt arra lehetőségem, hogy kipróbáljam, hogy egy ilyen kutatási módszer sikeres lehet-e az udmurt egyetemisták körében, hiszen ha nem lett volna sikeres, azzal jelentős időt veszítettem volna, valamint mivel így már tudták volna ezek a hallgatók, hogy milyen jellegű válaszokat várok, így kiestek volna a lehetséges válaszadók köréből is, hiszen sok idejük lett volna arra, hogy átgondolják, hogy milyen válaszokat adnának.

Egy másik gond, ami felmerült a DCT-vel kapcsolatban az, hogy amikor a szituációban meg van adva a beszélő válaszára adott válasz a hallgató részéről, az hatással lehet arra, hogy miként nyilvánul meg a beszélő az adott szituációban (Johnston et al. 1998). Bár nekem ilyen szituációm nem volt, azonban ezt a kritikát azért tartom fontosnak kiemelni, mivel kapcsolatban áll azzal, hogy a saját, udmurt nyelvű kérdőívem kialakításakor kivettem az eredeti magyar kérdőívből a direkt utasításokat. Bár a Johnson és társai által vázolt problémás rész az adatközlő megnyilvánulása után helyezkedik el, az általam kivett részek pedig előtte, de mindkét esetben ezek a részek a beszélő befolyásolásának céljából vannak jelen. Az ilyen kérdőívekben fontos odafigyelni arra, hogyha a valós életben használt megnyilvánulásokhoz szeretnénk közelebb

kerülni, akkor törekedni kell arra, hogy semmilyen módon sem legyünk hatással az adatközlő válaszára.

Ezekon felül végeztek kutatásokat azzal kapcsolatban is, hogy van-e hatása az eredményre annak, hogy milyen hosszú az adott szituáció bemutatása a beszélőknek (pl. Billmyer és Varghese (2000)). Ez azonban véleményem szerint nagyon kockázatos téma, mivel egyes esetekben nehezen megkerülhető a szituáció hosszabban történő megfogalmazása. Vannak olyan elemei a szituációnak, amelyeket semmiképpen sem szabad kihagyni, hiszen anélkül nem tud pontos választ adni a beszélő. Ugyanakkor oda kell figyelni a szituáció felvázolásánál, hogy minél kevesebb olyan információ szerepeljen a leírásban, amely a válasz szempontjából irreleváns, mivel azok zavaróak lehetnek a beszélő számára, valamint a túl sok információ nehezítheti az adott szituáció megértését is a beszélő számára.

Ahogy Labben (2016:86) összegzésében is olvasható a kritikák alapján a DCT kérdőívek segítségével gyűjtött adatok sokkal inkább tekinthetők egy nyelvismereti teszt eredményeinek. Mivel az általa írt tanulmányban nagyon nagy szerepet kapnak az olyan jellegű kutatások, amelyek nem az anyanyelvi nyelvhasználatot vizsgálják, hanem a második nyelvként elsajátított nyelvek használatát, így fontos, hogy ezt a megállapítást értelmezzük az olyan esetekre, mint amilyen a jelen kutatás is, azaz, amikor a válaszadók a nyelv anyanyelvi beszélői. Ebben az esetben ez úgy értelmezhető, hogy az információ, amit a kutatás során kapunk, csak az adott szituációkban érvényes, és nem lehet általános megállapításokat tenni ezek alapján a nyelvhasználattal kapcsolatosan. Ugyanakkor fontos kiemelni azt is, hogy amennyiben egy, a nyelvvel, vagy nyelvhasználattal kapcsolatos ismeretekkel átfedésben áll a kapott eredmény, akkor az használható az eddigi ismeretek alátámasztására. Másként fogalmazva, a kapott eredmény önmagában csak egy beszédcselekvéssel kapcsolatosan ad információt és nem általános érvényű, azonban egy általános megállapítás alátámasztására, annak jogosságára való érvelésre alkalmas. Összességében elmondható, hogy bár vannak kritizálható elemei ennek a kutatási módszernek, ettől függetlenül, ahogyan Labben (2016: 86) is fogalmaz: a DCT-k korábban is az egyik leggyakrabban használt kutatási módszer volt, és valószínűleg a jövőben is az lesz.

Ezek alapján a jelen disszertáció eredményei nem vonatkoztathatók általánosságban minden udmurt nyelvű beszélőre, mivel csupán azok egy szűk csoportját vizsgálom. A kutatásom nyomán elért eredmények azt tükrözik, hogy az egyetemista korú udmurt lányok, akik biztosan megfelelő szintű udmurt nyelvtudással rendelkeznek, mivel az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének udmurt szakos hallgatói hogyan

használják a nyelvet kérés, bocsánatkérés, nemleges válaszadás, vagy bókra történő válaszadás esetén.

3.2.3. A nemleges válaszok megközelítése elméleti szempontból

Mivel a kutatásom középpontjában a nemleges válasz és a bocsánatkérés áll, így a vizsgált beszédhelyzetek elméleti háttérének bemutatását is ezen beszédcselekvések bemutatásával kezdem. Elsőként a nemleges válaszokat tárgyalom. Chen et al. (1995:21) definíciója szerint a nemleges válasz adását olyan beszédaktusként lehet definiálni, amelyben a beszélő megtagadja a végrehajtását annak, amit a másik fél el szeretne érni. Egy nemleges válasz mind a negatív, mind a pozitív arculatot fenyegetheti: a pozitív arculatot azért, mivel a nemleges válasszal a beszélő kifejezheti azt, hogy a másik fél cselekedetét nem értékeli pozitívan, míg a negatív arculatot azért, mert egy ilyen jellegű válasszal a beszélő akadályozza a másik felet abban, hogy az általa kívánt cselekvést végrehajtsa. Azonban – akárcsak a bocsánatkérés esetén – a saját arculatunk is fenyegetve lehet egy ilyen beszédcselekvés esetén, hiszen egy nemleges válasszal a saját megítélésünket is ronthatjuk a másik fél szemében. Továbbá abban is hasonlít a bocsánatkéréshez ez a beszédcselekvés, hogy mindkettő esetben a beszélő valamilyen módon megbontja a beszédhelyzet résztvevői között a harmóniát egy olyan cselekedettel, amely egyikük vagy akár mindkettőjük számára arculatfenyegetéssel jár, és ennek a harmóniának a helyreállítása a cél. A nemleges válasz abból a szempontból lehet mindkét fél számára arculatfenyegető, hogy mind a beszélő, mind a hallgató úgy érezheti, hogy az általa végrehajtott cselekvés negatív módon van értékelve: a hallgató azért, mert nem kapott pozitív választ (azaz a kérése vagy az általa tett felajánlás nem pozitív módon lett értékelve), a beszélő pedig azért, mert a válasza nem olyan, amilyen az adott szituációban elvárt lenne. Többek között a két beszédcselekvésnek ez a hasonlósága tette lehetővé azt, hogy a két beszédaktus-típus kiértékelésének a szempontjai összekapcsolódhassanak. A két beszédcselekvés abban tér el, hogy amíg a bocsánatkérés esetén már megtörtént az arculatromboló cselekedet és a beszélő annak az eredményét próbálja orvosolni, addig a nemleges válasz esetén a harmóniát megbontó cselekedet, és a bocsánatkérés egyazon szituáción belül történik. A nemleges válasz adásának nem kötelező eleme ugyanakkor az arculatfenyegetés csökkentése és elhárítása, hiszen a beszélőnek lehetősége van direkt módon nemleges választ adni anélkül, hogy bármilyen más stratégia használatával próbálná csökkenteni annak hatását. Ez általában olyan személlyel szemben fordul elő, akihez képest a beszélő domináns szerepben van, hiszen aszimmetrikus helyzet esetén a domináns szerepben lévő fél megengedheti magának azt, hogy kevésbé legyen udvarias, vagy hogy ne kelljen magyarázatot adnia a tetteiért. Ahogyan azt Maróti (2014: 53;

Chen-Ye-Zhang 1995: 121 alapján) is írja, az ilyen jellegű válasz egy kérésre nem kívánatos (hiszen a kérés célja az, hogy a kérés címzettje végrehajtsa azt az aktust, amit a kérés megfogalmazója megfogalmazott), s éppen ezért a viszonylag ritka reakciók csoportjába tartozik. Maróti (2014: 53) úgy fogalmaz, általában „nehezen szánjuk rá magunkat, hogy a másik „arcába mondjuk”, hogy nem kérünk az általa felkínált lehetőségekből, illetve nem segítünk neki”. Ez az általam vizsgált beszélőkre olyannyira igaz volt, hogy bizonyos esetekben nem is adtak nemleges választ, hanem végrehajtották azt a cselekvést, amelyre kérték őket (erről bővebben később, 5.1.2. fejezet). Bár a cél az, hogy nemleges választ adjon a beszélő, azonban, véleményem szerint ezek a válaszok ugyanannyira megfelelőek, mint a tényleges nemleges válaszok. Azt mutathatják, hogy vannak olyan szituációk, amelyekben a beszélő megtörik a ránehezedő nyomás alatt, és nem képes ilyen jellegű választ adni, hanem inkább a saját érdekeit háttérbe szorítva engedelmeskedik a neki címzett kérésnek, s ezzel a társadalom által elvárt módon reagál. Nemcsak azért nehéz nemleges választ adni, mert egy olyan beszédaktust kell véghez vinnie a beszélőnek, amely pont az ellenkezője, mint amelyre a beszédpartner számít, hanem azért is, mert a beszélőnek korlátozott ideje van a megnyilatkozásra, így kevesebb ideje is van megformálnia azt.

3.2.4. A bocsánatkérés megközelítése elméleti szempontból

A bocsánatkérés, akár csak a nemleges válasz adása, egy olyan udvariassági beszédcselekvés, amely egy adott cselekvés megtörténte után jön létre, azaz egy válaszreakció az eseményre. A nemleges válasz adásától eltérően itt már megtörtént maga az arculatfenyegetés és arra reagál a beszélő. Searle (1979: 15) a bocsánatkérést az expresszívák közé sorolja. Véleményem szerint abban az esetben beszélhetünk bocsánatkérésről, amikor a beszélő végrehajt egy cselekvést, amely negatív hatással van a hallgatóra, és ezért a hallgató számára jár a bocsánatkérés. Leech (1983: 125) egy olyan aktusként tekint a bocsánatkérésre, melynek célja a harmónia megőrzése, ami úgy jön létre, hogy a hallgatónak profitálnia kell az adott szituációból a beszélő kárára. Ugyanezt Márquez Reiter (2000: 45) úgy fogalmazza meg, hogy a bocsánatkérés egy olyan aktus, amely a hallgató számára arculatvédő, a beszélő számára viszont arculatromboló. Bár alapjában véve ez igaz, azonban a beszélőnek lehetősége van arra is, hogy próbálja a saját arculatának rombolását csökkenteni, például arra hivatkozva, hogy nem volt kontrolja az események felett, nem tudta megakadályozni azok lezajlását. Ez a jelen kutatásban kiemelt szerepet kap, mivel az udmurt nyelvben ennek kifejezésére nemcsak lexikálisan van lehetőség, hanem grammatikailag is, az úgynevezett második múlt idő segítségével, melynek az egyik jelentéstartalma éppen a kontrollálatlanság hiánya. Fraser (1990) a korábbi elméleteket azzal

egészítette ki, hogy a beszélő, azaz a személy, aki a bocsánatkérést végrehajtja, azért is kér bocsánatot, mert úgy gondolja, hogy legalább részben hibás azért, hogy az adott szituáció létrejött. Márquez Reiter (2000: 44) tanulmányában egy, a beszélő által a hallgatóra hatással lévő véték által kiváltott kompenzációs aktusként definiálja a bocsánatkérést. Márquez Reiter (2000: 45) véleménye szerint a bocsánatkérés inkább a negatív arculatot érinti, mivel bocsánatkérés esetén sokkal inkább az a beszélő célja, hogy biztosítsa a hallgatót arról, hogy kellőképpen tiszteli őt (ami inkább a negatív arculathoz társítható), mintsem a barátságosságról (ami viszont a pozitív arculathoz társítható tulajdonság). Ezt az állítást kicsit pontosítanám: szerintem úgy pontosabb, hogy ez az aktus általában a hallgató negatív arculatát érinti, de a beszélőnek a pozitív arculatát, hiszen a pozitív arculat a beszélő aziránti vágyát fejezi ki, hogy a másik fél pozitívan értékelje cselekedetét. Itt természetesen pontosan erre nincsen szükség, hiszen arra nem igazán van reális esély, hogy a hallgató a bocsánatkérés hatására pozitívan fog viszonyulni az adott eseményhez, arra viszont van lehetőség, hogy „pozitívabban” viszonyuljon hozzá, mint a bocsánatkérés előtt, vagy legalábbis kevésbé negatívan viszonyuljon a szituációhoz. A bocsánatkérési beszédcselekvések ezen aspektusával Holmes (1990) is foglalkozott. Véleménye szerint a bocsánatkérés nemcsak a hallgató arculatára lehet pozitív hatással, hanem a beszélőre is, mert bár a bocsánatkérésnek alapvetően tényleg a hallgató a címzettje, hiszen rá volt negatív hatással a beszélő által végrehajtott cselekedett, azonban maga a bocsánatkérés járhat némi pozitív hatással a beszélő pozitív arculatát illetően. Goffman (1971), aki akárcsak Leech, egyfajta harmónia-helyreállító aktusként fogalmazta meg a bocsánatkérést, a bocsánatkéréseket két csoportra osztotta az alapján, hogy a hallgatót tényleges vagy elméleti kár érte. Abban az esetben, ha a hallgatót ért kár csupán virtuális, csak rituális kompenzációra van szükség a beszélő részéről, mely általában egy, az adott nyelvben használatos nyelvi formulával történik meg. Ha viszont a hallgatót valós kár érte, abban az esetben már szubsztantív (lényegi) kompenzáció szükséges, azaz általában nem elég a másik esethez hasonlóan egy egyszerű nyelvi formulával kifejezni sajnálatunkat a másik félnek, hanem az sokszor együtt jár valamilyen tényleges kompenzációval is. Például abban az esetben, ha eltörünk egy vázát, vagy meghúzzuk egy másik ember autóját, általában nemcsak szimplán bocsánatot kérünk, hanem például felajánljuk, hogy kifizetjük a másik félnek okozott kárt.

3.2.5. A bókra adott válasz megközelítése elméleti szempontból

Bár Austin közvetlenül a bókra adott választ nem definiálta, a bókot (1962: 159) egy olyan beszédaktusnak tekinti, amely valakinek az adott szituációval kapcsolatos szimpatizáló jellegű viszonyulását fejezi ki, hasonlóan pl. a gratulációhoz. Azonban ezt a két beszédcselekvést

(bókolás és gratuláció) Searle (1969: 67) elkülöníti egymástól, mivel a gratulációt egy, a hallgatót érintő esemény pozitív értékelésének tartja, függetlenül attól, hogy ő maga hogyan viszonyul hozzá, míg a bókhöz hozzátartozik a bókoló személyes viszonyulása is az adott helyzethez. Például egy versenyen elért dobogós helyezéért járó gratuláció inkább a helyzetre irányul, és nem feltétlenül az eléréshez szükséges cselekvés pozitív értékelésére, viszont valakinek a teljesítményének a pozitív értékeléséhez nem feltétlenül van szükség dobogós helyezés elérésére. Másként megfogalmazva, a gratuláció sokkal inkább a kialakult helyzethez, míg a bók a végrehajtott cselekvéshez (nem minden esetben cselekvés, de erről lentebb) történő pozitív viszonyulást fejezi ki. Ezek alapján Ruhi (2006: 47) a bókot, Searle (1976) kategorizálása alapján az expresszívák közé sorolja. Ugyanakkor később Ruhi (2006: 47) felveti annak a lehetőségét is, hogy akár a reprezentatívák közé is lehetne sorolni, hiszen a bók kifejezi a beszélőnek a propozícióhoz való viszonyulását. Ez utóbbi szerintem viszont már nem a bókra, hanem a bókra adott válaszra vonatkozik, melyet ő a bók részeként kezel. E kettő a véleményem szerint szorosan összefügg, és ahogy Szili is kimondja (2004:156), egymástól elválaszthatatlan egységet alkot, hiszen a bókra adott válasz a bók nélkül nagyon gyakran nem értelmezhető. Schlegoff – Sacks (1973: 296) szomszédsági párnak (ang. *adjacency pair*) nevezi őket, hiszen nemcsak funkcionálisan, hanem temporálisan is párban állnak egymással. Ettől függetlenül külön beszédaktusként kell kezelni azokat, hiszen a bók a bókoló attitűdjét fejezi ki, a bókra adott válasz viszont a bókolt attitűdjét fejezi ki az adott szituációval vagy annak propozíciójával kapcsolatosan. Tehát ezek alapján a bók az expresszívákhoz tartozik az illokúciós aktusok kategóriái közül, és a bókra adott válasz az a beszédaktus, amely mind az expresszívák (ahová maga Searle is sorolta [1975: 357]), mind a reprezentatívák csoportjába is tartozhat.

Akárcsak a kérés esetén, a bókra adott válaszoknál is felfedezhető egy jelentős eltérés, azonban annak jellege eltérő. A bókra adott válasz ugyanis ugyanúgy válaszreakció, mint a bocsánatkérés vagy a nemleges válasz. Az eltérés abban nyilvánul meg, hogy itt a beszélő nem olyan beszédhelyzetben van, amelyben már jelen van az arculatfenyegetés (mint a bocsánatkérés esetén), és nem is olyan helyzetbe kerül, hogy elkerülhetetlen az arculatfenyegetés, és így a célja az, hogy annak hatását minél inkább csökkentse (ahogyan a nemleges válasz esetén), hanem egy olyan szituációban van, amely pozitív hatással volt az ő pozitív arculatára, hiszen valamilyen cselekedetét pozitívan értékelték. Természetesen nem minden esetben egy közvetlenül végrehajtott cselekvés a bók tárgya, hiszen valaki alakjának a megdicsérése csak közvetve utal arra, hogy valaki tett azért, hogy jó alakja legyen, de egy olyan tulajdonság, amelyre nincsen semmiféle ráhatása az embernek (például szemszín

megdicsérése), egyáltalán nem tekinthető cselekvésnek. Viszont, ha ilyen, számára kedvező helyzetben van a beszélő, akkor hogyan jelenhet meg az arculatfenyegetés?

Egyfelől megjelenhet úgy, hogy a beszélő nem ért egyet a bókkal, és ezt nem megfelelő módon teszi szóvá (például magának a bóknak a túlzott leminősítésével), hiszen ilyenkor a bókoló által végrehajtott beszédaktust nem pozitív módon értékeli, ezzel fenyegeti annak pozitív arculatát. De a bókolónak nemcsak a pozitív arculatát fenyegetheti a bók címzettje, hanem adott esetben a negatív arculatát is például azáltal, ha megkérdőjelezi annak őszinteségét, hiszen ezzel azt fejezi ki a beszélő, hogy a bókolás nem azért történt, mert a bókoló autonóm módon hozta meg ezt a döntést, hanem azért, mert valamilyen módon kényszerítve volt erre. Másrészt a saját pozitív arculatát is fenyegetheti a beszélő azáltal, hogy nem megfelelő módon reagál a bókra, például túlzó módon egyetért annak jogosságával, amely könnyen átalakulhat önfényezésé, amit viszont már könnyen értékelhet negatív módon a bókoló.

3.2.6. A kéréses beszédcselekvések megközelítése elméleti szempontból

A kéréseket Searle a direktívák közé sorolja, és úgy definiálja, mint a beszélőnek az arra irányuló törekvését, hogy rávegye a másik felet arra, hogy tegye meg azt, amit a beszélő szeretne (Searle 1979: 13). Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy a kérések nagyon széles skálán helyezkedhetnek intenzitásuktól függően, hiszen az is kérésnek számít, hogyha csak valakinek javasoljuk egy cselekvés végrehajtását, de az is, ha valakire ráparancsolunk, hogy hajtsa végre azt.

Az előző kettő beszédcselekvéstől jelentősen eltérnek a kéréses beszédcselekvések abból a szempontból, hogy míg azokban a beszélők egy már kialakult beszédhelyzetre reagáltak a válaszaikban, addig ebben az esetben övék a kezdeményező szerep, ők hozzák létre az adott beszédhelyzetet. Ez azt is jelenti, hogy ezekben a szituációkban a beszélőnek több ideje van arra, hogy végig gondolja, hogy pontosan mit szeretne mondani, és hogyan szeretné azt megfogalmazni, hiszen nincsen olyan szorosan időhöz kötve, mint a bocsánatkérés, vagy a nemleges válasz adásakor. Másképpen fogalmazva, ezen esetekben a beszélő az, aki létrehozza az arculatfenyegető szituációt, hiszen azzal, hogy szeretné, hogy a hallgató végrehajtsa egy cselekvést, azzal már veszélyezteti a beszédpartner negatív arculatát, ugyanis onnantól kezdve nem mondható, hogy a beszélő autonóm módon cselekedne, hiszen a kérés teljesítésével nem a saját, hanem a másik fél akarata szerint cselekszik. Így a beszélő feladata úgy megfogalmazni a kérését, hogy a beszélő azt érezze, hogy a lehető legtöbb autonómia volt biztosítva számára az adott szituációban. Ezekben az esetekben azonban nemcsak a negatív arculata áll fenyegetés

alatt a beszélőnek, hanem a pozitív arculata is, hiszen egy nemleges válasz esetén nem fogja pozitívan értékelni a beszélő ezt a cselekedetét. Természetesen a beszélő erre is oda tud figyelni, és meg tudja fogalmazni a kérését úgy is, hogy biztosítsa a hallgatót arról, hogy ha az esetleg elutasítaná a cselekvés végrehajtását, akkor az a lehető legkevésbé lesz negatívan értékelve. A fentieket a következő módon lehet szemléltetni (természetesen három példával nincsen lefedve az összes lehetőség, azonban ebben az esetben nem is ez a cél, hanem csupán a szemléltetés).

- a) Vidd le a szemetet!
- b) Levinnéd a szemetet?
- c) Nem vinnéd le a szemetet?

Az a) példában mind a pozitív, mind a negatív arculata fenyegetve van a hallgatónak, hiszen ebben az esetben a beszélő nem is ad választási lehetőséget (tehát a beszélőnek nincs lehetősége döntést hoznia, hogy végrehajtja-e a cselekvést, vagy sem), így nem tud autonóm módon cselekedni. Ráadásul mivel ilyen direkt felszólítás esetén a beszélő szinte kötelező jelleggel elvárja azt, hogy a hallgató végrehajtsa a kérését, így abban az esetben, ha nemleges választ ad, az mindenképpen negatív módon lesz értékelve. A b) esetében az ige feltételes módú alakja, valamint a kérés eldöntendő kérdés formájában történő megfogalmazása már nagyobb autonómiát ígér a hallgatónak, hiszen itt már lehetősége van arra, hogy eldöntse, végrehajtja-e a cselekvést vagy nem, és ezzel a pozitív arculatának a fenyegetettsége is csökken az a) szituációhoz képest. Azzal, hogy megkapja a választás lehetőségét, már arról is biztosítja a beszélő, hogy nem lesz annyira negatívan értékelve a cselekedete, mintha egy utasításra mondana nemet. A c) példa még kevésbé fenyegető a hallgató arculatára, hiszen abban minden olyan elem megtalálható, mint a b) példában, és ezen felül a mondat fókuszába, azaz közvetlenül az ige előtti pozícióba (É. Kiss 2002:83) helyezi a tagadószt, ezzel nemcsak lehetővé teszi az esetleges nemleges válasz adását, hanem fel is hívja arra a beszédpartner figyelmét. Ezzel egyrészt a pozitív arculata is sokkal jobban védve van, hiszen itt jár a legkevesebb arculatrombolással az, hogyha nemleges választ ad, és ezáltal a kért cselekvés végrehajtása ebben az esetben történik a legautonómabb módon. Hisz annak ellenére hajtja végre a cselekvést, hogy biztosítva van arról, hogy a lehető legkevesebb arculatrombolással fog járnai annak elutasítása.

Bár a kutatásomban elsősorban arra fókuszálok, hogy milyen grammatikai és lexikális elemek használatával enyhítik a beszélők az arculatrombolást a leginkább arculatrombolónak számító felszólításhoz képest (Leech 1983:119), azonban nem csupán abból a szempontból lehet csoportosítani a kéréseket, hogy azok mennyire tekinthetők arculatrombolónak, hanem abból a szempontból is, hogy mire irányul az adott kérés (Bach – Harnish 1982). Eszerint léteznek olyan

kérések, amelyek egy cselekvés végrehajtására, olyanok, amelyek információ szerzésre, olyanok, amelyek figyelemfelhívásra, és olyanok, amelyek szimpátiakeresésre irányulnak.

3.3. A nem és az udvariasság kapcsolata

Az elméleti keret bemutatásában mindenféleképpen ki kell térnem a nem és az udvariasság kapcsolatára. Ez azért szükséges, mert ahogyan az később ki fog derülni az adatközlők bemutatásánál, a disszertációban vizsgált válaszok mind női adatközlőtől származnak. Ezért fontos, hogy kellő információval rendelkezünk arról, hogy mit kell tudni a témát illetően a nemek közötti esetleges különbségekről. Ugyanakkor, mivel a disszertációban csak női adatközlők adatai találhatók, a nők és férfiak közötti nyelvhasználati különbségek elemzése az udvariassági beszédcselekvésekkel kapcsolatban, a férfi adatközlőktől származó adatok hiánya miatt, nem képezi a dolgozat témáját.

A nyelvhasználat, és azon belül az udvariassági formák használatával kapcsolatban rengeteg olyan sztereotípiát létezik, amely összefüggésben áll a nyelvhasználó nemével. Gyakori sztereotípiát, hogy a nők sokkal udvariasabban beszélnek, mint a férfiak. Ennek az szolgálat alapot, hogy a nemi sztereotípiák szerint a nőkre sokkal inkább jellemző az, hogy az együttműködésre törekednének, és próbálják kerülni a konfliktust. Ebből a két tulajdonságból az előbbi Mills (2003: 203) szerint a pozitív arculatot védő udvariasságnak, míg az utóbbi a negatív arculatot védő udvariasságnak felel meg. A szerző szerint nemcsak az igaz, hogy a nőket sokkal udvariasabbnak tartják, mint a férfiakat, hanem a nyugati világban az udvariasságot a középosztálybeli nőkkel azonosítják, a társadalomban betöltött békítő szerepük miatt (Mills 2003: 204). Továbbá azt is kifejti, hogy a férfiakkal a direktséget és az agressziót azonosítják. Mills azért is tartja az udvariasságot egy femininebb jelenségnek, hiszen az udvariasságra sokkal inkább jellemző az indirekt formák használata. Megállapították például az észben és az oroszban, hogy a direktebb megfogalmazásmód nem számít feltétlenül udvariatlannak, ami szintén implikálja, hogy az udvariasságra inkább az indirekt fogalmazásmód jellemző. Brown és Levinson is azt javasolta (1. az udvariasságot bemutató 3.2. fejezetet), hogy ha direkt módon szeretnénk közölni valamit, akkor is inkább konvencionizált indirekt megfogalmazásmódot használjunk). De vajon tényleg van összefüggés a nyelvhasználat és a beszélő neme között? És honnan erednek ezek a sztereotípiák?

Mills (2003: 207) elsők között Brown (1980) azon megállapítását említi, miszerint a nők sokkal több hiperkorrekt alakot használnak. Az előbbi szerző véleménye szerint ez összefüggésbe

hozható Trudgill (1972) azon megállapításával, hogy a nőknek a társadalomban akkor van lehetőségük előrelépésre, ha megfelelő a megjelenésük és a nyelvhasználatuk, mert – ahogyan Brown (1980) is fogalmaz – a nők a férfiakhoz képest kulturálisan másodlagos szerepet töltenek be, így beszédükben szükségessé válik az udvariasság használata. Általános jelenség, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi státusszal rendelkezők sokkal udvariasabban fogalmazzanak, ha egy társadalmilag kedvezőbb szerepben lévő személlyel kommunikálnak.

Mills később Holmes (1995: 4) elméletét említi, miszerint a nők nyelvhasználata azért udvariasabb, mert a nőknek a beszéd során fontos szempont az is, hogy hogyan fogalmazzák meg a mondanivalójukat, az milyen érzelmeket vált ki a másik félből, míg a férfiaknál a megnyilatkozás során az egyik legfontosabb szempont a tájékoztatás. Ez Holmes szerint abból adódik (1995:2), hogy amíg a nők számára a kommunikációnak nagyon fontos része a kapcsolatok építése, fenntartása és fejlesztése, addig a szerző szerint a férfiak sokkal inkább eszközként tekintenek a nyelvre, azaz a beszélgetés célja az, hogy a beszélő elérjen vele valamit.

Az általános definíciók elemzése után Mills a konkrét udvariassági szituációkban kapott eredmények és az abból levont következtetések alapján mutatja be a továbbiakban, hogy miért asszociálnak sokkal inkább a nőkre az udvariassággal kapcsolatosan, mint a férfiakra. Mills két szituációval kapcsolatosan hoz példát arra, hogy mik lehetnek ezen sztereotípiák alapjai: az egyik a bókolás (2003: 219–221), a másik pedig a bocsánatkérés (2003: 221–226). Mindkét esetben, a korábbiakhoz hasonlóan Holmes elméletéhez nyúl vissza.

A bókok esetében a kiindulópont Holmes (1995: 114) definíciója, ami szerint bóknak azt nevezzük, amikor a beszélő megdicsér valamit a beszédpartnerével kapcsolatosan explicit vagy implicit módon, és ezt a megnyilvánulást mindkét fél pozitívan értékeli, valamint azt is kimondja, hogy a bókolás egy pozitív arculatot figyelembe vevő udvariassági stratégia. Mills ezzel a definícióval kapcsolatosan abban látja a hibát, hogy Holmes mindenképpen pozitív megnyilvánulásként értelmezi a bókot (hogy ez miért problémás az pár sorral lentebb kiderül). Később Holmes (1995: 131) maga is kimondja, hogy bizonyos bókokat egyszerűen lehetetlen negatív módon értelmezni. Holmes szerint a nők sokkal gyakrabban érintettek bókolással kapcsolatos szituációkban, mint a férfiak (1995: 123), ami természetesen úgy lehetséges, hogy az a leggyakoribb eset, hogy nők egymásnak bókolnak (1995: 125), valamint a férfiak bókjainak címzettjei is gyakrabban nők, mint férfiak (1995: 125). Holmes a bókot tehát mindig pozitívan értelmezhető/értelmezendő jelenségnek titulálja, s ez probléma Mills szerint, mivel a bókot meg lehet úgy is fogalmazni, hogy annak a jelentését mindenképp negatív módon kelljen értelmezni (2003: 219), továbbá olyan eset is előfordulhat, hogy egy pozitívnak szánt bókot a

beszélő negatívan értelmez (2003: 220). Van azonban még egy körülmény, ami befolyásolja ezeket az eredményeket, s Mills nem említi, ez pedig az ugratás. Ahogy arról már korábban szó volt (Leech 1983: 142–145), az ugratás egy udvariatlanságnak álcázott, ámde udvarias megnyilatkozás, és ilyen formában a bókot is meg lehet fogalmazni. Ez a fajta megfogalmazás-mód pedig a férfiakra jellemző inkább, összhangban azzal a sztereotípiával, miszerint a férfiakra jellemző inkább az agresszívabb fogalmazásmód. Ezen belül is a férfiak egymás közötti kommunikációjára, ezáltal előfordulhat, hogy olyan megnyilatkozások, amelyek első ránézésre nem tűnnek bóknak, azok mégis bókként tudnak funkcionálni.

A bocsánatkérés esete ennél sokkal bonyolultabbnak tűnik. Mills (2003:221) abból a sztereotípiából indul ki, hogy a nőkre sokkal jellemzőbb a bocsánatkérés, azon belül a túlzott bocsánatkérés és a bocsánatkérő kifejezés (tanulmányában a *sorry*) használata. Ezt a sztereotípiát később azzal támasztja alá Holmes (1995: 174), hogy eredményei szerint a bocsánatkérések 75%-át a nők mondják, és 73%-át a nők kapják. Az adatok viszont, amelyeket közöl, nem felelnek meg az elvárásoknak, hogy a nőknek kéne többször bocsánatot kérniük, hiszen azt várnánk, hogy az, aki társadalmilag rosszabb helyzetben van (ebben az esetben a nő), annak többet/többször kell bocsánatot kérnie, hiszen fontosabb az arculatának óvása, és a társadalmilag jobb helyzetben lévő személynek erre általában kevésbé van szüksége. Holmes (1995: 175) eredményei alapján a férfiak kétszer gyakrabban kérnek elnézést nőktől, függetlenül attól, hogy milyen kapcsolat van kettejük között, mint férfiaktól. Ezt azzal magyarázza a szerző, hogy feltehetőleg egy férfinak könnyebb elnézést kérnie egy nőtől, mint egy másik férfitől. Bár a szerző célja a sztereotípiákban rejlő logikai hibák bemutatása, itt mégis egy sztereotípiához nyúl ő maga is. Feltehetően azért fogalmazta meg ezt a véleményt, mert arra az általánosan elterjedt képre alapoz, hogy egy férfi mindig azt szeretné bemutatni, hogy ura a helyzetnek, így beismerni egy másik domináns fél felé azt, hogy hibázott veszélyezteti a dominanciájával kapcsolatos képet.

Mills (2003: 222) szerint azonban ebben az esetben meg kell vizsgálni azt, hogy tényleg igaz-e, hogy aki a másik alá van rendelve társadalmilag, az tényleg többet kér bocsánatot, hiszen ebben az esetben egy férfi női főnökének többet kéne bocsánatot kérnie a férfitől, hiszen a főnök a neméből adódóan alá van rendelve a férfinak társadalmi szempontból. Emellett Holmesnak is van egy megfigyelése, ami szembe megy az elmélettel, mégpedig az, hogy amikor egy nővel szemben marad el a bocsánatkérés, az nagyobb problémát vonhat maga után, mintha egy férfivel szemben maradna el (Holmes 1995: 176). Ez azért megy szembe az elmélettel, mert ha a nő van társadalmilag alárendelve, az elmélet alapján a nőknek kellene többet bocsánatot kérniük a férfiaktól. Tehát a férfiak részéről kellene nagyobb igénynek lennie aziránt, hogy

megtörténjen a bocsánatkérés, mégis a férfiak esetében kisebb az esélye, hogy problémát okoz az, ha elmarad a bocsánatkérés. Végül Holmes (1995: 194) arra a következtetésre jut, hogy a nőknek nagyon erőteljes és jelentős szerepe van az udvariasság terén, hiszen az ő nyelvhasználatukból lehet megismerni, hogy mi az elvárt nyelvi forma az udvariasságban az adott kulturális közegben.

Ezek alapján az udvariasság nőikkel történő asszociálása önmagában nem hibás, azonban a mögötte elhelyezkedő elméletet kell újra gondolni. Ugyanis nem arról van szó, hogy az udvariasság és a nők nyelvhasználata azért függ össze, mert ez egy feminin jelenség lenne, és a nők feltétlenül sokkal udvariasabbak lennének, mint a férfiak. És nem is azzal függ össze, hogy a nők a legtöbb társadalomban másodlagos szerepet töltenek be a férfiak mögött, s ennél fogva nekik sokkal inkább szükséges az udvariasság használata, hiszen annak van kevésbé szüksége az ilyen fogalmazásmódra, akik a társadalomban előnyösebb helyzetben helyezkednek el. Hanem arról, hogy az ő nyelvhasználatuk tükrözi leginkább az elvárt társadalmi normát, így egyfajta referenciapontot ad azzal kapcsolatosan, hogy mi az elvárt az adott kulturális közegben. Tehát azáltal, hogy a saját kutatásomban az egyetemista lányok nyelvhasználatát vizsgálom, feltehetőleg azt a normát mutatom be, amely az udmurtok között az elvárt, a követendő példa, így akár később arra is lehetőség nyílik további kutatások keretein belül, hogy megvizsgálhassam, hogy a fiúk/férfiak nyelvhasználata miben tér el a lányok/nők által képviselt normáktól. Egy jelenleg folyó, udmurt udvariassággal kapcsolatos kutatás (ÚNKP-20-4-SZTE-233) során kapott válaszok alapján a beszélők kifejezetten női tulajdonságnak tartják azt, hogyha egy beszélő hosszan választékosan fogalmazza meg a válaszát, mivel szerintük a férfiakra a rövid válaszok adása a jellemző. Ez azonban egyelőre sztereotípiának tűnik, a pontos válasz adásához ez kifejezetten férfi nyelvhasználatra irányuló kutatás lenne szükséges.

3.4. Udvariasságkutatás finnugor nyelvekben

Ahogy már említettem, a kisebb finnugor nyelvekben udvariassággal kapcsolatos kutatások csak szórványosan fordultak elő, azonban természetesen ez nem igaz a nagyobb, önálló állammal rendelkező finnugor népek nyelveire. Mind az észti, mind a finn, mind a magyar nyelven történtek már udvariassággal kapcsolatos kutatások, igaz, nem egyenlő mértékben. Ebben a fejezetben a célom nem az, hogy részletesen bemutassam, milyen releváns eredmények születtek az udvariasságkutatás területén a kutatás szempontjából fontosnak ítélt nyelvekben, hanem hogy szemléltesse a nagyobb finnugor nyelvek néhány jellemző tulajdonságát,

jellemzőit. Ez teremt lehetőséget egy későbbi összevetésre, pl. hogy illusztrálja a kutatások állapotát, valamint feltárja azoknak az esetleges hiányosságait. A fő forrás Hickey és Stewart (2005) által szerkesztett kötetben megjelent tanulmányok, amelyek európai nyelvek udvarisságáról adnak átfogó képet. Tehát elsősorban az adott nyelv jellemzőit mutatják be udvariassági helyzetekben.

3.4.1. Udvariasságkutatás az észti nyelvben

Az észti udvariassági kutatások elég szűkek, ez is indokolja, hogy Keevalik munkája alapján mutassam meg jellemzőit. Keevalik (2005) tanulmánya a rendszerváltás utáni észti nyelvhasználatot vizsgálja, tehát a Szovjetunió felbomlása utáni, Észtország függetlenné válása utáni időszakot. Ebben az időszakban a nyugat felé nyitás egyik folyományaként megjelent a telemarketing is az észti területen. Az ilyen jellegű értékesítés esetén kifejezetten fontos szerepe van az udvariasságnak, hiszen a telefonáló személyének pusztán a beszédével kell elnyernie a másik, hívott fél bizalmát, hogy esélye legyen arra, hogy sikerül az adott terméket értékesítenie. A kutatás során Észtország egyik legnagyobb napilapjának telemarketingeseinek telefonhívásait (324 hívás), valamint családok telefonbeszélgetéseit (kb. 10 órányi anyag) elemezték, és az adatközlők között megtaláljuk mindkét nem, és szinte minden korosztály képviselőit. Az egyik legfontosabb kérdés, amit a kutatás folyamán vizsgált a szerző az volt, hogy a beszélők tegező vagy magázó alakot használnak. Akárcsak a magyarban vagy az udmurtban, az észti nyelvben is lehetőség van arra, hogy a beszélő tegezze vagy magázza a másik felet. Azonban míg a magyarban ez a harmadik személyű alakkal történik, és a nyelvhasználó meg tudja különböztetni nyelvileg azt, hogy egyes vagy többes számban beszél magázva, addig az észti nyelvben a magázás a többes szám második személyű alakkal történik (orosz *tj* és *vj*, észti *sina* és *teie*). Ezenfelül a vizsgálat célja volt az is, hogy megállapítsa, milyen gyakorisággal, és hogyan használják a neveket a beszélők, hogyan kezdik, illetve fejezik be a beszélgetést, valamint, hogy hogyan kérnek valamit a másik féltől. A kutatás végül azt állapította meg, hogy eltérően a környező népektől, az észtek kevésbé próbálják a pozitív arculatot építeni, és a másik fél iránti törődésük sokkal inkább implicit módon van kifejezve, mint explicit kimondással (Keevallik 2005: 214). Sokkal inkább a negatív arculatra fordítanak figyelmet, és más nyelvek beszélőihez képest sokkal jobban tolerálják azt, ha direkt módon fogalmazza meg a másik fél a kérést. Keevalik (2005: 214) a némethez hasonlítja az észti nyelv udvariassági kifejezéseit, mivel – ahogy az a korábbi kutatásokból Pavlidou (1994: 507) kiderült – a német beszélők sokkal direkter módon fogalmaznak az angoloknál (House és Kasper 1981: 159–166), és kevesebb fatikus kifejezést használnak, mint a görögök (Pavlidou 1994: 507). Tehát az észti nyelvben

is, akárcsak a németben, az információ közlése során inkább a tartalomra koncentrálnak a beszélők, mint a beszélők közötti kapcsolatra. Ez a hasonlóság könnyen adódhat abból, hogy az észtek hosszú ideig éltek német uralom alatt, ahogyan ezt Keevalik (2005: 214) is kiemeli.

3.4.2. Udvariasságkutatás a finn nyelvben

A finn udvariasság kutatások már bővebbek, de Yli-Vakkuri adja a legátfogóbb elemzést. Yli-Vakkuri (2005:189) már a bevezetésben kijelenti, hogy a finn nyelv beszélőinek nyelvhasználata az udvariasság szempontjából el fog térni attól, amit az észti nyelv esetén láthattunk, annak ellenére, hogy ezek a nyelvek nagyon közeli rokonságban állnak egymással, hiszen mind a két nyelv a finnugor nyelvek családján belül a balti-finn ágba tartozik. Ennek legfőbb oka abban keresendő a szerző szerint is, hogy bár a két nyelv nagyon közeli rokonságban áll egymással, azonban az a terület, amelyen ezeket a nyelveket beszélik más kultúrkörhöz tartozik: a finn nyelv a skandináv kultúrkör részét képezi, az észti pedig a közép-európaihoz tartozik.

A finnben egyes esetekben hasonlóság figyelhető meg a svéd nyelvvel: a beszélőpartnerre általánosan az egyes szám második személyű alakokkal hivatkoznak, nem követik egyik Európában gyakori rendszert sem, azaz magázás céljára nem használják sem az ige harmadik személyű alakjait, sem a többes szám második személyű alakot. A finnben – a tanulmány szerint többi európai nyelv beszélőitől eltérően – az is ritka, hogy valamilyen módon megnevezzék a beszélgetőpartnerüket, hiszen ennek a célja a másik fél figyelmének magukra vonása, azonban a finnekre nem jellemző, hogy társaságban arra törekednének, hogy ők legyenek azok, akik a beszélgetést kezdeményezik. Az is sajátos jelenség, hogy amíg más nyelvek esetén gyakori, hogy van olyan személyes névmás (egy vagy több), amely magázás esetén használatos (magyar *Őn, Önök*, orosz *vj*, német *Sie*, spanyol *usted* stb.), ilyen névmás nem fedezhető fel a finn személyes névmások között. Olyan esetekben, amikor formális módon kell fogalmazniuk, nem elterjedt a megszólítások használata, mint például a rang vagy a foglalkozás megnevezése (vö. a magyar nyelvben használatos *Főnök!*, *Uram!* és hasonló kifejezésekkel). Ez szintén visszavezethető a beszélgetés kezdeményezésének hiányára (Yli-Vakkuri 2005:201). Amikor olyan embert szólítanak meg, akit ismernek, sokkal több lehetőség áll rendelkezésre. Leggyakrabban a másik fél nevét használják (legyen ez akár keresztnév, akár vezetéknév, akár becenév), de gyakori az is, hogy a megszólítás a beszélgetőpartner közötti kapcsolat megnevezésével történik. A finn nyelv szókészlete a különböző udvariassági szituációkban eléggé szűkös, amelyet a szerző szerint a köszönések, a megbánás, bocsánatkérés,

köszönetnyilvánítás esetén használnak. Azonban jogosan merül fel a kérdés, hogy akkor a finn nyelvben mégis milyen módon jelenik meg az udvariasság a nyelvhasználatban. Yli-Vakkuri (2005: 200–201) amellett érvel, hogy a finnekre az elkerülés stratégiája a jellemző, azaz próbálják kerülni az olyan jellegű kommunikációt, ahol számukra ismeretlen emberrel kell kapcsolatot létesíteniük, és az udvariasság leginkább a lehetőségek felajánlásában nyilvánul meg. Annak, hogy próbálják kerülni az ilyen jellegű kommunikációt, az egyik velejárója, hogy nagyon kevés udvariassággal összefüggésbe hozható kifejezést használnak, és azok is általában informálisak. A korábbi általános *hyvästellä* és *tervehtiä* köszönési formák (előbbi a *hyvä* 'jó' szóra vezethető vissza, még az utóbbi a *terve* 'egészség' szóra) ma már kevésbé használatosak formális mivoltuk miatt, helyettük a beszélők sokkal gyakrabban használják az informális *hei*, *heippa*, *moi*, *moikka* alakokat (Yli-Vakkuri 2005: 198). Ugyanakkor az elkerülés stratégiája nemcsak a számukra ismeretlen emberekkel kapcsolatban figyelhető meg, hanem számukra ismert emberekkel szemben is. Például kerülnek az olyan szituációkat, amelyekben a saját véleményüket kell kifejtetniük, így ritka az olyan eset, hogy vitatkozás vagy egyet nem értés alakulna ki, ami szükségessé tenné az udvariassági kifejezések használatát.

Mint ahogyan azt láthatjuk, még két olyan egymáshoz nagyon közeli nyelv esetén, mint a finn és az észt sem található egységes séma az udvariassági kifejezések használatában. Ennek oka az eltérő hatásokban keresendő, melyeknek köszönhetően látható, hogy bár mindkét nyelvben inkább az információ átadása a fontosabb egy kommunikációs helyzetben, mintsem az, hogy milyen kapcsolat van a beszélőpartnerek között, azonban a finnben ez abban jelenik meg, hogy nagyon gyakran próbálják elkerülni a kommunikációval járó helyzeteket. Ezzel szemben az észtben ez abban tükröződik, hogy más nyelvekhez képest sokkal inkább elfogadott a direkt megfogalmazás, és kevésbé törekednek az indirekt fogalmazásmódra. A másik fő különbség a két nyelv között, hogy míg az észtben van olyan alak (a többes szám második személyű *teie*), amely az udvarias megszólítás esetén használatos, addig a finnben az egyes szám második személyű alakot használják általánosságban, és nincsen külön, formális megfogalmazás-mód esetén használatos alak.

Saját, személyes tapasztalatom alapján azt mondhatom, az észt nyelvvel kapcsolatos tanulmány megszületése óta az észt nyelv az udvariassági kifejezések szempontjából elkezdett egyre jobban hasonlítani a finnre abból szempontból, hogy az észt nyelvben egyre jobban kezd visszaszorulni a magázás használata. Ez lehet a finn nyelv hatása is, hiszen Észtország kapcsolata a szintén finnugor nyelven beszélő Finnországgal jelentősen megerősödött. Nem zárható ki azonban az sem, hogy nem a finn nyelv hatására következett be ez az változás, hanem az angol nyelv globálisan tapasztalható hatására, hasonló folyamatokról számol be pl.

Domonkosi (2017) a magyarban. Szerintem mindkét eset lehetséges, ahogyan azok együttesen is hatással lehetnek rá, viszont ennek kiderítése nem célja dolgozatomnak.

3.4.3. Udvariasságkutatás a magyar nyelvben

Bár a magyar nyelv kiterjedt szakirodalommal és kutatási eredményekkel rendelkezik az udvariasságkutatás területén, mivel azonban Bencze (2005) tanulmánya olyan információkat tartalmaz a magyar nyelvvel kapcsolatban, amelyek összehasonlítási alapot nyújthatnak az udmurt nyelvi vizsgálatokhoz. Ahogyan az Bencze (2005) tanulmányából is megtudható, a magázás mint nyelvi eszköz sok lehetőséget rejt magában. Ezt összevetve a korábban tárgyalt finn és észti nyelvvel, azt láthatjuk, hogy a finnben és az észti nyelvben magának az információnak az átadása a fontosabb és nem az, hogy hogyan fogalmazzák meg a mondanivalójukat, mivel a bennük használt udvariassági kifejezések száma sokkal szűkösebb, mint a magyaré. A magyar nyelv esetében az a kérdés, hogy milyen lehetőségeket rejt magában a magyar nyelv a tegezés és magázás terén. A magyar nyelvben az Yli-Vakkuri (2005) által közép-európainak nevezett rendszer használatos, azaz formális kommunikáció esetén a felek egyes szám harmadik személyű igealakot használnak, és egy kifejezetten formális nyelvhasználathoz létrehozott személyes névmással utalnak a beszélők egymásra. A magyar nyelvben – szemben például a némettel – létezik ennek a névmásnak egyes számú és többes számú alakja is. Az előbbi az *Őn* az utóbbi az *Őnök*. Emellett van még két alak (egy egyes számú és egy többes számú), amely hasonló, de nem megegyező jelentéskörrel, ahogyan az egyiket Bencze (2005: 242) is említi, ez pedig a *maga* és a *maguk*.

Egy másik fontos szempont a tegezés-magázás szempontjából a magyar nyelvben, hogy hogyan szólítjuk meg a másik személyt abban az esetben, amikor nem névmást használunk erre a célra. Ez egy viszonylag bonyolult rendszer, melyben az egyes elemek szituációtól függően akár különböző jelentésekkel is bírhatnak. Mint ahogy azt korábban láttuk a finnben, azokban az esetekben, amelyekben a beszélő ismeri a másik felet, akit megszólít, a megszólítás történhet kereszt-, vezeték-, vagy becenévvel, vagy akár a kettejük közötti kapcsolattípus megnevezésével, és ez mind egyenértékűnek számít. Ugyanakkor a magyar nyelvben ez sokkal árnyaltabb. Ugyanis a magyarban a keresztnévvel történő megszólítás kifejezhet közelséget a két fél között, a becenév használata kifejezhet bizalmasabb viszonyt, de akár dominanciát is a másik féllel szemben, a teljes név használata pedig vagy azt fejezi ki, hogy valaki ironikusan nyilatkozik a másiról, de ez akár egy távolító stratégia is lehet (Bencze 2005: 238–239). A magyar nyelvben lehetőség van arra is, hogy valakit az általa betöltött pozíció alapján

szólítsanak meg, amely a tisztelet megadását fejezi ki, és ugyanez igaz a vezetéknévvel történő megszólításra is (Bencze 2005:239). Azt megfigyelve, hogy hogyan alakul a másik fél megnevezése egy kommunikációs helyzet során, sokat elmondhat arról, hogy hogyan változik az ember hozzáállása a másik személyhez. Könnyen előfordulhat, az, hogy valaki váltogatja, hogy egy inkább távolságtartó megnevezést, vagy egy közelítő megnevezést használ egy szituáción belül ugyanarra a személyre. Ezzel ki tudja fejezni azt, hogy egyet ért-e a másik személlyel az adott pillanatban vagy sem. Ezek alapján is látható, hogy a magyar nyelvben az udvariasság rendszere nagyon sokban függ az adott szituációtól. Tehát a korábban bemutatott nyelvekkel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy nincsen olyan alapvető tulajdonság, ami egységesnek tekinthető a finnugor nyelvekben, mert mind az egymáshoz (földrajzilag) közel elhelyezkedő, mind az egymástól távol beszélt nyelvek esetén vannak olyan tulajdonságok, amelyek hasonlítanak, és olyanok, amelyek különböznek, de nem találoztunk olyan tulajdonsággal, amely mindháromra igaz lenne. Egy ilyen közös tulajdonság megléte nem is lenne elvárható, hiszen nagyon sok különböző hatásnak voltak kitéve a történetük folyamán ezek a nyelvek. Sokkal inkább a különbségek kiemelése kap szerepet, hiszen az eltéréseket vizsgálva megfigyelhetjük, hogy melyikkel mutat hasonlóságot az udmurt nyelv. Így nincs arra lehetőség véleményem szerint, hogy a végén olyan jellegű következtetést vonhassunk majd le, hogy az udmurt megőrizte-e finnugoros jellegét az udvariasság kifejezésének szempontjából, vagy esetleg elveszítette azt részben-vagy egészben az orosz hatás miatt, csupán azt lehet majd esetlegesen megállapítani, hogy van-e olyan tulajdonság, amelyben hasonlít valamelyik nagyobb finnugor nyelvre vagy sem. Azonban, amennyiben a jövőben készülnek majd tanulmányok más Oroszországban beszélt kisebb finnugor nyelvekkel kapcsolatosan, akkor érdemes lenne megvizsgálni, hogy van-e esetleg valami hasonlóság például a Volga-Káma vidéken beszélt finnugor nyelvek esetében udvariassági szempontból is. Ez nemcsak az udvariasságkutatás, hanem a finnugor nyelvek areális szempontból történő vizsgálatának szempontjából is hiánypótló munka lenne.

3.5. Udvariasságkutatás az orosz nyelvben

Az orosz nyelv sajátosságainak bemutatását a magázás formáival kezdem a névmások és az igeragozás rendszerében. Ez azért is fontos szempont a vizsgálat szempontjából, mert mint látható volt, a rokon finnugor nyelvek esetében a tegezés és magázás rendszere nem egységes, ezért érdemes megnézni azt, hogy egy olyan nyelvben (orosz), amelyik közvetlen hatással van az udmurtra, abban hogyan működik a tegezés és a magázás, már csak azért is, mert az udmurt

ugyanolyan módon fejezi ki a tegezést és a magázást, mint az orosz. Ez minden bizonnyal annak köszönhető, hogy orosz mintára alakulhatott ki a magázás az udmurt nyelvben.

Az oroszban nem játszódtott le az a változás, ami például a magyarban, azaz, hogy a korábbi többes szám második személy helyett a harmadik személyű alakok váltak a formális megfogalmazásmód alapjává, így az oroszban a mai nyelvhasználatban is ez az alak használatos a magázás kifejezésére. Ezért míg a magyar nyelv esetében lehetőség van arra, hogy a beszélő kifejezze, hogy hány személlyel szemben alkalmazza a formális fogalmazásmódot, addig az oroszban ezt egy alakkal fejezik csak ki. Egy másik eltérés a magyarhoz képest, hogy míg abban a mai nyelvhasználatban egyre jobban terjed a tegezés, addig az oroszban sokkal inkább jellemző a magázódás használata akár azonos korú személyek között, ha korábban nem létesült közöttük semmilyen kapcsolat, vagy a korábbi kapcsolatuk felszínesek mondható.

Az oroszra is jellemző az indirekt fogalmazásmód, amely során a beszélő a hallgató szándékára fekteti a hangsúlyt, arra próbál hatni (Comrie 1981). Emellett ezen mondatok egy másik jellemzőjeként azt említi, hogy ezekben az esetekben a kérdés megformálásához a beszélő tagadó partikulát használ. Ez a jellemző fogalmazási mód a magyarban is megtalálható. További jellemzője az orosz nyelvnek, hogy a beszédben a konvencionalizálódott fogalmazási módja egy udvarias kérdésnek az, hogy a negatív partikulát egy perfektív jövő idejű alak követi (Mills 1991: 106-107): *А две копейки не дадуте?* 'Nem adna két kopejkát?'. Azt is megtudhatjuk Mills egy másik tanulmányából (1992), hogy az olyan jellegű megfogalmazásmód az oroszra nem jellemző, amelyben a beszélő megnevezi, hogy mit szeretne, ha a másik fél végrehajtana. Mills (1993) később még egy gyakran használt mondatszerkesztési módot nevez meg az orosz kérésekkel kapcsolatban, ez pedig az ige felszólító alakja. Míg más nyelvek esetében a direkt felszólítás akár udvariatlan is lehet, addig az oroszban ez az udvarias alakok közé sorolandó. Ezzel összefüggésben állhat Mills (1993) azon megfigyelése is, hogy vannak olyan alakok, amelyek viszont már túlságosan udvariasnak, szinte már mesterkéltnak hatnak az orosz beszélők számára, például az olyan esetek, amikor a tagadó és a feltételes mód partikulái közé beékelődik egy olyan ige, amely a hallgató képességeire utal (magyar megfelelője a *nem tudnál-e*). Az oroszra jellemző a pozitív arculat előnyben részesítése (Dong 2009:25). Ez pont ellentétes az észt nyelvvel, amelyben, mint láttuk, a negatív arculatot részesítik előnyben a beszélők.

Az orosz nyelvről kapott információk alapján az orosz nyelvben a magázódást a beszélők hasonló módon alkalmazzák, mint az a magyar esetében, azonban néhány eltérés megfigyelhető. Az egyik eltérés abban fedezhető fel, hogy magázáskor más igelakot használnak a beszélők, a másik pedig, hogy az orosz direkter módon fejezi ki kéréseit, hiszen a magyarban

a direkt fogalmazásmód az udvariatlan lehet. Az oroszban vannak olyan indirekt formák, amelyek már túlságosan udvariasnak számítanak. Ez utóbbi eltérés sokkal inkább tűnik olyan jellegűnek, mintha a két rendszer ugyanazon a skálán lenne elhelyezve, nagyjából ugyanabban a pozícióban, csupán az egyik végpontja a másikhoz képest kicsit eltér, így nem 100 százalékos az átfedés az értékek között.

Az eddigi udmurt nyelvvel kapcsolatos ismereteim és tapasztalataim alapján azt feltételezem, hogy az udmurt nyelv leginkább az orosz nyelv rendszerére fog hasonlítani, ahhoz hasonlóan fog működni. Ugyanakkor, a magyarokhoz hasonlóan kevésbé fognak direkt megfogalmazást használni a beszélők, sokkal inkább az indirekt kifejezésmódot fogják előnyben részesíteni. A tegezés-magázás szempontjából is inkább a magyarhoz fognak hasonlítani abban, hogy nem lesz annyira kiemelt szerepe a magázásnak, az oroszhoz képest gyakrabban fognak tegező alakot használni.

3.6. Udvariasságkutatás a tatár nyelvben

Mivel az udmurt nyelvre, pontosabban az udmurt nyelv déli nyelvjárására nagy hatással van a tatár nyelv (nemcsak lexikai szempontból, hanem grammatikai szempontból is), így a magyar, finn, észt és orosz nyelvek mellett érdemes tárgyalni röviden a tatár nyelvet is. A törökségi nyelvek azonban szintén a kevésbé kutatott nyelvek közé tartoznak az udvariasságkutatás terén (Voinov 2013: 33), akárcsak az Oroszországban beszélt finnugor nyelvek. Voinov (2013) disszertációja a tuvai nyelvvel foglalkozik, és emellett még a baskír, a kazak, a jakut, a tatár és a török nyelvekre is kitért. A tatár udvariasságkutatással kapcsolatosan csak egy tanulmányt, Romazanova (2007) disszertációját nevezi meg a szerző (Voinov 2013:33), amely viszont témájából adódóan (a megszólítások rendszere a tatár nyelvben) nem igazán szolgál olyan információval, amely jelen kutatás szempontjából fontos lenne. Ugyanakkor Voinov (2013: 171–172) megemlíti egy, kutatásom szempontjából fontos információt. A tatár nyelvben is udvariasabbá válik egy felszólítás egy olyan segédige használatával, melynek eredeti jelentésének egyáltalán nincs köze az udvariassághoz: az udmurt nyelvben ez a létige első-, illetve második múlt idejű alakja (*val* és *vjlem*), a tatárban pedig a 'látni' jelentésű *kür* ige. A hasonlóság bemutatásához a Voinov (2013: 171) által bemutatott példát mutatom be (1) (máshogy glosszálva), egy olyan példával párhuzamba állítva, amely saját gyűjtött adataim között szerepel (2).

- (1) bar-a kür
 megy-IMP lát
 'kérlek menj'

(Ganiev 1998:199)

- (2) МЫН-Ә БАЛ
 megy-IMP.2PL van.PST
 'kérem menjen'

(AAN11012124)

A török nyelvekről sem lehet általános megállapításokat tenni, nagy különbségek vannak. Az udvariassági kifejezések használatát sokban befolyásolja a társadalom összetétele, valamint az, hogy a történelem folyamán milyen hatásoknak voltak kitéve. Azon törökségi nyelvek, melyeken végeztek már kutatást hatalmas területet fednek le, és van köztük olyan, melynek beszélői saját állammal rendelkeznek (pl. török), és van olyan, amelyet a mai Oroszország területén beszélnek (pl. tatár), valamint olyan is, amelynek beszélői ma már önálló állammal rendelkeznek, de intenzív orosz hatásnak volt kitéve a 20. század folyamán (kazak). Ugyanezt erősíti az a tény is, hogy Voinov (2013:171) állítása szerint a bemutatott grammatikai szerkezet is a tatáron kívül csak két másik törökségi nyelvben található meg. A tatáron kívül említett törökségi nyelvek közül csak a baskír az, amelyet beszélnek Udmurtiával határos területen, azonban a baskír nyelv udmurtra gyakorolt hatását általában csak a Baskíria területén élő udmurtok nyelvhasználata kapcsán szokott megemlíteni.

Az eddigiekben megismertek alapján azt vehetjük észre, hogy nem igazán található az ismertetett források alapján olyan jelenség, amely mindegyik finnugor nyelvre jellemző lenne, azonban az areális hatások erősen érződnek. Egyrészt a most említett tatár jelenség is megjelenik az udmurtban, másrészt pedig, ahogyan azt az oroszral kapcsolatban említettem, az udmurt nyelvben a magázás feltehetőleg orosz mintára alakult ki.

3.7. Korábbi udvariassággal kapcsolatos kutatások az udmurtban

Az Oroszországban beszélt (nem csak finnugor eredetű) kisebb nyelvek körében végzett szociopragmatikai elméletet alkalmazó udvariasságkutatásról nem tudni. Kutatásom kapcsán Kuznecov (2008) munkáját lehet megemlíteni, de ez is csak azt a célt szolgálja, hogy tisztában legyünk azzal, hogy milyen jellegűek voltak az eddigi vizsgálatok. A Csuvas Állami Egyetem kandidátusa által írt kötet nemcsak az udmurt nyelvvel foglalkozik, hanem az összes Volga-Káma vidéken beszélt nyelvvel: a csuvas, a baskír, a tatár, a komi, a mari, a mordvin, a udmurt

és az orosz is helyet kapott benne. A kötet egyik nagyon fontos pozitívuma, hogy nemcsak az adott területen beszélt kisebb nyelvekkel foglalkozik, hanem több nyelvet is elemez – köztük, összefoglaló jellegű munka lévén, a többség által (ebbe a beletartoznak az oroszul beszélő kisebbségek is) beszélt orosz nyelvet is vizsgálja, hiszen ez egy olyan nyelv, amely mindegyikre hatással lehetett/lehet, hiszen folyamatos kontaktushelyzetben van. A tanulmány másik fontos érdeme, hogy a nyelveket nyelvcsaládonként tárgyalja, az adott nyelvcsaládokra jellemző sajátosságok könnyebben felismerhetők: ezek a törökségi nyelvek (csuvas, baskír tatár), a finnugor nyelvek (komi, mordvin, udmurt), végül egyedüli szláv nyelvként az orosz. Egy-egy nyelv esetében először egy rövid ismertetés szerepel, majd az adott nyelvvel kapcsolatos etikettel ismerkedhetünk meg, először az üdvözlésekkel (*формулы приветствия*), majd az elköszönésekkel (*формулы прощания*). Talán ebből is kitűnik, hogy ez nem jelenti azt, hogy ez a munka állna legközelebb az én kutatásomhoz, még csak nem is tekinthető kutatásom egyfajta előzményének, hiszen ez a mű sok szempontból eltér az általam végzett kutatástól és célkitűzésektől. Egyrészt a szerző célja nem azt bemutatni, hogy hogyan formálják az adat nyelv beszélői a mondatokat bizonyos udvariassági szituációkban, hanem az, hogy az adott szituációkban milyen állandósult köszönési formák használatosak, így egyrészt nem a spontán nyelvhasználat van előtérbe helyezve, másrészt pedig egy sokkal inkább lexikai jellegű kutatásról van szó, sem mint egy pragmatikai jellegű kutatásról.

Itt csak részben térek ki az udmurt nyelvről írottakra (Kuznecov 2008: 219–234).

Az etiketről szóló rész felépítése a következő: először az üdvözlés, majd az elköszönés esetében felvázolja a szituációt a szerző, például „*Так, войдя в дом другого удмурта, пришедший приветствует хозяев*” ’Így, megérkezvén egy másik udmurt házába az érkező így köszönti a házigazdát’, majd felsorolja az adott szituációban bevett köszönési formákat.

Bár a kötet több hibát is tartalmaz (többek között helyesírási/fordítással kapcsolatos hibát), ettől függetlenül nagyon sok fontos állandósult kifejezést gyűjt össze, így nagyszerű alapot ad ahhoz, hogy ezen nyelvek egymásra gyakorolt hatását lehessen vizsgálni. Azonban a szerző által végzett vizsgálat inkább lexikai jellegű, a leggyakrabban használt kifejezéseket gyűjti össze, szociopragmatikai vonatkozása nincsen. Éppen ezért is mutatja az elméleti jellegű kutatások szükségszerűségét és aktualitását, továbbá azt, hogy valóban az alapoktól kell kiindulnunk.

Kuznecov (2008) tanulmányán kívül meg kell említenem még egy tanulmányt. Ebben a munkában az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének dékánja, Natalja Kondratjeva (2005) ír az udvariasság jelenségéről az udmurt nyelvben. A tanulmány alapját nem általa gyűjtött adatok képezik, hanem mindennapos, gyakran

használt udvariassági kifejezések, valamint egy-két irodalmi műből vett példa. Természetesen, mivel a szerző anyanyelvi beszélő, és elsődleges célja az volt, hogy az udvariassággal kapcsolatosan általános érvényű megállapításokat tegyen udvariassági szituációról. Az egyik legfontosabb jelenség, amit kiemel, hogy az udmurt nyelvi etikettben fontos szerepet játszanak a kérdés-válasz szisztémára épülő udvariassági szituációk. A másik, munkám szempontjából talán még fontosabb megállapítása, hogy az udmurt beszélt nyelvre jellemző a kicsinyítő képzős alakok használata annak érdekében, hogy udvariasabbnak tűnjön a megnyilatkozásuk. Ez a tulajdonság azért is fontos, hiszen az én egyik hipotézisem is az, hogy ilyen alakok elő fognak fordulni a válaszokban orosz hatásra.

3.8. Kétnyelvűség és udvariasság közötti összefüggések

Ahogy az a kutatás motiváló kérdések között is említettem, a vizsgálatom egyik fontos aspektusa volt, hogy megjelennek-e az udmurnál magasabb presztízű orosz nyelvből átvett udvariassági kifejezések. E mögött pedig egy, beszélőnél magasabb társadalmi státuszt betöltő személlyel szemben az udvariasság kifejezésének az egyik módját feltételeztem. Az, hogy ez miért lehet egy lehetséges eljárás, azt az alábbiakban fejtem ki.

A feltételezés alapja az egyik legkutatottabb kétnyelvűséggel kapcsolatos jelenség, a kódváltás (code-switching). A Myers-Scotton (1993, 1995) által használt elméleti keret alapján a befogadó nyelv a *matrix language* (ML) a beékelődő nyelv pedig az *embedded language* (EL). Az udmurt beszélők esetében az ML az udmurt nyelv, és az EL az orosz. Az udmurtban ez egy kifejezetten gyakori jelenség. A beszélt nyelvben is van saját megnevezése annak, ha valaki úgy beszél udmurtul, hogy közben orosz elemeket illeszt be a beszédébe, ezt *суро-ножо кыл*-nek 'kevert nyelv' (a *сураны-ножаны* 'felzavar, felkavar, összekever' igéből képezve). Ennek a nyelvhasználatnak a megítélése, ahogyan az Shirobokova (2011: 141) Muvyr községben végzett kutatásából is kiderül, kortól függően változó. Eredményei alapján az idős beszélők 42%-a nem helyeselte ezt a beszédmódot, a középkorúak esetén 82% adott ilyen választ, még a fiatalok körében senki sem viszonyult negatívan ez ilyen jellegű beszédhez. Az utolsó csoportban kétfajta válasz érkezett a kérdésre: mindenki így beszél és könnyebb így beszélni.

A kódváltás lehetséges motivációjaként Myers-Scotton (1998): négy kritériumot nevez meg:

- új dimenziót adni a szociopragmatikai erőnek a használt lexikai elemek révén, vagy azáltal, hogy hogyan történik maga a kódváltás
- diskurzusjelölő szerep

- az EL-ben szereplő szó jobban lefedti azt a jelentéstartalmat, amit a beszélő ki akar fejezni
- az ML nem rendelkezik az adott kifejezést megnevező lexikai elemmel.

Az udmurtban, a hipotéziseim alapján az első motiváció lesz az, amelyik a kutatásom szempontjából kiemelt szerepet kap. A második és harmadik motiváció is előfordulhat. A diskurzusjelölő szerepet olyan esetben találok elképzelhetőnek, ha például egy bókra a beszélő negatívan szeretne reagálni, és ebben az esetben, hogy kifejezze azt, hogy nem ért egyet vele, távolítani próbálja magát a másik féltől, melynek egyik eszköze a nyelvhasználat távolítása a másik féltől. Ennek hangsúlyozásaként orosz kifejezéseket kezd el használni beszédében. Ilyenre azonban nem volt példa. A harmadik motiváció esetében előfordulhat az, hogy például valaki bocsánatkéréskor az udmurt *вождэ эи ваӱ* 'ne haragudj (szó szerint: ne hozd az zölded, a haraggal termelődő epére utalva)', helyett az orosz *извини-т* 'bocsáss meg' használja, hiszen a kettő között fokozatbéli különbség fedezhető fel. Az udmurt kifejezés esetén arra kéri a beszélő a másik félt, hogy ne haragudjon rá, míg az orosz kifejezés esetén ennél tovább megy, nemcsak azt kéri, hogy ne haragudjon, hanem azt is, hogy bocsásson meg neki a tettért. Másként megfogalmazva az udmurt kifejezés kisebb mértékben védi a beszélő arcukatát, mint az orosz kifejezés. Annak a megállapításához, hogy ez tényleg szerephez jut-e, és ha igen, akkor mekkora arcukatfenyegetésre van szükség ahhoz, hogy megtörténjen a kódváltás, olyan további vizsgálatok elvégzésére lenne szükség, amely nem fért volna bele ebbe a kutatásba. A negyedik eset, ahogyan az a válaszokból is kiderül nem áll fent az udmurt nyelv az általam vizsgált beszélőcsoportjának az esetében, hiszen egyetlen olyan alkalom sem volt, amikor a beszélők olyan orosz kifejezést használtak volna a válaszukban, amelynek ne lenne megfelelője az udmurt nyelvben.

Tehát, a jelen kutatás szempontjából az elsődleges szerephez az a motiváció jut, miszerint a beszélő valamilyen plusz szociopragmatikai jelentéstartalmat szeretne hozzáadni a beszédéhez azáltal, hogy nem udmurt, hanem orosz kifejezést használ. Ilyen hozzáadott jelentéstartalom lehet az, hogy annak érdekében, hogy a beszédpartner észrevegye, hogy mennyire tiszteli őt, a beszélő egy magasabb presztízsből származó elemet emel be a beszédébe.

Azonban ezekben az esetekben nagyon fontos tényező az udmurt nyelv esetében, hogy nagyon kell lennie a társadalmi különbségnek a két fél között ahhoz, hogy a kódváltás megtörténjen. Az, hogy az általam felvázolt szituációkban volt-e ekkora társadalmi különbség a beszélők között, az majd a későbbiekben ki fog derülni.

4. Módszertan

4.1. Adatgyűjtés és az adatközlők

Az egyik jövőbeli célom, hogy a közösségi média felületein használt udmurt udvariassági formákat és stratégiákat vizsgáljam – jelen munka is e célt szolgálja az alapok felderítésével. Ahhoz azonban, hogy minél pontosabb képet kapjunk egy ilyen jellegű vizsgálathoz, olyan alapra van szükségünk, amely a hétköznapi helyzetekben használt udvariassági formákat és stratégiákat rendszerezi. Ehhez legmegfelelőbbnek a CCSARP (Cross Cultural Speech Act Research Program) diskurzuskiegészítő feladatait találtam, melyet Blum-Kulka (1982) dolgozott ki abból a célból, hogy könnyebbé váljon a második nyelvet beszélők számára a megfelelő udvariassági formák megtalálása az újonnan elsajátított nyelv használatában. Mint ahogyan azt neve is mutatja, ez egy olyan kultúraközi kutatás volt, ahol tehát az adatok, eredmények összehasonlíthatók más nyelvek kutatásaival. A magyart Szili Katalin (2013) vizsgálta. Ezt a kutatást azért is emelem ki, mert az én kérdőívem Szili kérdőívén alapul, annak fordítása pár kisebb változtatással. Ezen változtatások egy részére lokalizációs okokból volt szükség, ugyanis az adatközlőim számára a magyar kérdőívben felvázolt néhány helyzet nem életszerű, nehezen értelmezhető. Ilyen volt például, hogy kérés esetén a magyar kérdőívben a kitöltőnek azért kellett felváltatnia a pénzt, hogy a bevásárlókocsit tudja használni. Ebben az esetben az udmurt kérdőívben a pénzt villamoson történő utazáshoz kell felváltatnia, mivel Izsevszkben, Udmurtia fővárosában a nagyobb bevásárlóközpontokban, mint például az Auchanban, Magyarországgal ellentétben nincs szükség apróra. A változtatások másik részére metodikai okokból volt szükség. A magyar kérdőívben ugyanis gyakran szerepeltek direkt utasítások. Ezeket a felszólításokat kivettem a kérdőívből, mivel a célunk az, hogy megtudjuk, hogy az adott szituációban hogyan reagálna, mit mondana a válaszadó. Ha azonban megmondjuk, hogy milyen válasz(oka)t várunk, azzal befolyásoljuk az eredményt. A kérdőív fordítását nemcsak udmurt nyelvre, hanem oroszra is elkészítettem. (Ekatyerina Szuncova, az SZTE Finnugor Tanszék udmurt lektora ellenőrizte ezeket, akinek az udmurt és az orosz is az anyanyelve, valamint magyarul is kiválóan tud, ezzel zárva ki annak a lehetőségét, hogy később azért ne lehessen összehasonlítani a válaszokat, mert a különböző nyelvű kérdőívek kérdései nem fedik egymást). Azért készült el a kérdőívnek az orosz változata is, mert így lehetőség nyílik arra, hogy a helyi orosz beszélők nyelvhasználati sajátosságait a későbbiekben össze lehessen hasonlítani az udmurt válaszokkal. Az adatgyűjtés meg is történt, 20 olyan személy adott választ a kérdőíves kutatásomra, aki ugyanabba a korosztályba tartozik, mind az udmurt nyelvű válaszadók tartoznak, de nem beszélnek udmurtul. Az ő válaszaikat egyfajta kontrollcsoportként akartam használni, megfigyelni, hogy milyen hatással van az udmurt egyetemisták nyelvhasználatára az egyidős orosz fiatalok nyelvhasználata. Erre az

összehasonlításra azonban két okból nem került sor. Egyrészt, a sok digitalizálandó és feldolgozandó anyag mellett nem jutott időm rá, másrészt pedig ahhoz, hogy ilyen jellegű összehasonlítást végezzünk azelőtt szükség van arra, hogy az udmurt nyelvhasználatot minél pontosabban megismerjük. Így az összehasonlítás egy későbbi kutatás tárgya lesz, és mivel ugyanakkor történt az adatok rögzítése, így biztosak lehetünk majd abban, hogy releváns összehasonlítás lesz.

Az adatgyűjtés 2017 októberében történt Izsevszkben, Campus Mundi program keretén belül. Ezalatt az idő alatt próbáltam lehetőség szerint minél több adatközlővel kitölteni a kérdőívet (a kérdőív bemutatását l. 4.2. fejezet). Annak érdekében, hogy minél pontosabb adatokat sikerüljön gyűjtenem a célcsoporttól, a megfigyelői paradoxon hatásának csökkentése érdekében fontosnak tartottam, hogy a kint tartózkodás ideje alatt ne egyből jelenjek meg előttük, hanem valamennyire szokják meg a jelenlétemet. Bár voltak olyan személyek a hallgatók között, akiket már korábban ismertem, legtöbbjük számára egy külföldi idegen voltam, aki a nyelvüket kutatja. Próbáltam minél több időt tölteni a tanszéken az irodában az oktatók társaságában, valamint a hallgatók között, az ismerőseim körében abból a célból, hogy minél többször is lássanak az egyetemen, így válva ismertebbé számukra úgy is, hogyha nem is tudták pontosan, hogy ki vagyok. Bár a kinti oktatók közül több olyan is van, aki beszél, vagy valamilyen szinten ért magyarul, azonban velük is igyekeztem minél többet udmurtul kommunikálni, hogy a jövőbeli adatközlőim megtudják, hogy beszélem az anyanyelvüket.

Azért is döntöttem az órán történő adatgyűjtés mellett, mert véleményem szerint, hogyha az egyetemen töltött időn kívül szerettem volna meginterjúvolni őket, akkor jelentős mennyiségű választól estem volna el azáltal, hogy az óráikon kívül kellett volna még több időt tölteniük az egyetemen. Elsősorban olyan általános órákat kerestem az órarendjükből, amelyeken az évfolyamról minél többen részt vesznek, hiszen a specializáció alapján több csoportra vannak bontva. Eltérés van az órarendben attól függően, hogy valaki nyelvészet, vagy tanárszakos hallgató, de például a nyelvész szakos hallgatók órarendje sem egységes, hiszen a hallgatóknak az udmurt melletti második szakja eltérő lehet. Két fontos eltérés figyelhető meg az órarendjükkel kapcsolatosan a magyar rendszerhez képest: az első fontos eltérés, hogy a hallgatók nem saját maguknak állítják össze az órarendjüket a meghirdetett kurzusok alapján, hanem egy központilag kiadott órarend szerint járnak az egyetemre, valamint, hogy általában az alapképzésen és mesterképzésen tanuló hallgatók nem ugyanakkor járnak az egyetemre, hanem a hallgatók egyik csoportja délelőtt, a másik pedig délután. Azért a nagyobb létszámú órákat választottam, mert ez nagyon hasznos volt, hiszen egyszerre nagyobb mennyiségű adathoz jutok hozzá, valamint így a lehető legkevesebb órára mentem be, így az egyetemen

folyó oktatást is kevésbé zavartam. Miután megtörtént az ideális óra kiválasztása az adatgyűjtéshez, személyesen kerestem meg az adott órát tartó tanárt, és kérdeztem meg, hogy megengedné-e nekem, hogy az adott órára bemenjek és kitöltessem a kérdőívet a hallgatókkal. Amennyiben beleegyezett (ami szinte minden esetben így volt, mivel a korábban kinn töltött időszakok alatt sikerült nagyon jó kapcsolatot kialakítanom az intézet munkatársaival) akkor megegyeztünk, hogy melyik héten lenne a legalkalmasabb az adatgyűjtés. Amikor bementem az előre egyeztetett időpontban a tanórára, általában a tanár társaságában, akkor az udmurt nyelvű bemutatkozást követően (ezzel is próbálva közelebb hozni magamat a beszélőkhöz) elmagyaráztam nekik, hogy milyen jellegű feladatokkal fognak találkozni, biztosítottam őket az anonimitásról, valamint megkérdeztem, hogy van-e olyan, aki nem kíván részt venni a kutatásban, azonban ezen hallgatók száma minimális volt. Ezután kiosztottam a kérdőíveket, és megkezdődött a kitöltés. Ezen alkalmak alatt a tanárok általában rám bízta a csoportot, ami abból a szempontból előnyösnek tartok, hogy mivel a tanár-diák kapcsolat eléggé távolságtartó, így feszélyezhette volna őket a tanár jelenléte.

A fent vázolt módszer sikeresnek bizonyult. Az éppen akkor az Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetnél akkor tanuló 149 udmurt szakos hallgatóból 120 töltötte ki a kérdőívet, ami az összes hallgató 80,5%-a. Ebből végül kikerültek a fiúktól kapott válaszok, valamint néhány nő által leadott kérdőív is részben vagy egészben kikerült a vizsgált anyagból, vagy azért, mert nem válaszolta meg a kérdéseket, vagy azért mert az általa adott válasz semmilyen módon sem volt elemezhető a kutatás szempontjából, pl. *Мон озбы өӱ ӱерасал* 'Én nem mondanék ilyet'. Ez a kommentár jelenthetné azt, hogy a kérdőív hibás, hiszen olyan szituációt vázol fel a beszélő számára, amely nem valóságos, mivel azonban ez egyedi eset volt, így ezt a választ kizártam az elemzésből. De átlagosan 105-110 válasz eredményei lettek elemezve minden egyes kérdés esetében, ami még mindig az összes ott tanuló hallgató 70-74%-a és az összes válaszadó 88-92%-a. Ha már a végleges, leszűkített célcsoporttal kapcsolatban nézzük azt, hogy hány választ kaptam, akkor a kérdésenként 105-110 válasz az összes ott tanuló lány hallgató 75-79%-a. Ez azzal magyarázható, hogy az összesen 149 hallgatónak részét képezi 10 fiú is, így a potenciális lány válaszadók száma 139. Ez alapján elmondható, hogy az általam kapott eredmények reprezentatív eredménnyel szolgálnak, a hallgatók jelentős része részt vett a kutatásban.

A kérdőív 8-10 oldal hosszú volt, így egy-egy hallgató válaszainak digitalizálása és feldolgozása sok időbe telt. Összességében pedig több mint 1000, kézzel írt oldal került feldolgozásra, így a digitalizálás és az értékelés folyamat a képzési időnek egy jelentős részét tette ki. A kapott eredményeket először a gyűjtés időpontja alapján több munkalapon

rögzítettem Excelben úgy, hogy a különböző beszélők, azonos kérdésre adott válaszai egymás mellé kerüljenek. Azért az Excelre esett a választásom, mivel ez egy bárhol könnyen hozzáférhető program, amelyben az adatok könnyen és gyorsan átrendezhetőek, és szükség esetén más programokba is könnyen importálhatóvá válik a gyűjtött adat. Amennyiben a kézírást nem sikerült kiolvasnom, akkor anyanyelvi beszélők segítségét kértem azok megfejtéséhez. Természetesen az anonimitás megőrzése érdekében csak az adott szót vagy annak pár szavas szöveggörnyezetét mutattam meg egy olyan anyanyelvi beszélőnek, aki nem vett részt a kutatásban. Minden beszélő válaszai felett szerepel az adott beszélő monogramja (amennyiben nem adott meg nevet, akkor JD monogrammal lett ellátva, több névtelen válaszadó esetén pedig a feldolgozás sorrendjében sorszámozva lettek), neme, hogy mely nyelv(ek)et tekinti anyanyelvének, a születési év és az, hogy honnan származik (falú és/vagy járás). A monogramok betűi egy megadott rendszer alapján lettek elrendezve, így több esetben is más sorrendben szerepeltek, mint a kérdőívben szereplő nevek sorrendje, ezzel létrehozva az anonimitást már abban a fájlban is, amelyikben a vizsgálat folyt. Ezek a metaadatok nagy segítséget nyújtottak és a jövőben is esetlegesen nyújthatnak majd abban, hogy a válaszadókat valamely tulajdonságuk alapján gyorsan csoportosítani lehessen. A beszélők között egy-egy oszlop ki volt hagyva, hogy az adott válaszokat helyben elemezni lehessen a használt stratégiák szempontjából. Az adatok digitalizálása után megtörtént az elemzés. Ezután a válaszokat elemezte egy másik személy is, aki szintén az udmurt nyelvet kutatja. Ezekután az elemzések összehasonlításra kerültek és egyet nem értés esetén, az adott választ újra megvizsgálva született meg a közös döntés a helyes elemzésről. Miután minden elemzés le lett ellenőrizve, valamint minden vitás esetben döntés született, akkor következett az adatok kvantitatív vizsgálata.

A kérdéssorok végén a következő szociolingvisztikai szempontból fontos kérdések szerepeltek: Mi az anyanyelve? Honnan származik? Milyen idős? Hányadik évfolyamos hallgató? A nemet külön nem kérdeztem, mivel kiderül a válaszokból. A kérdőív egyik része (bókra adott válasz) ugyanis rendelkezik külön lányoknak és fiúknak szóló résszel, így a kitöltésből megállapítható a válaszadó neme is.

A kérdőív 4 részből áll: kérés, negatív válasz, bocsánatkérés és bókra adott válasz. Ezek közül az utóbbi három válaszait részletekbe menően elemzem a későbbiekben (5. fejezet), azonban a kéréses beszédcselekvésekről kevesebb szó fog esni, mivel az adatközlők nem az elvárt módon töltötték ki a kérdőívet. Ahelyett, hogy azt írták volna, hogy mit mondanának, inkább narrálták, hogy mit csinálnának az adott szituációban (bővebben lásd 5.4. fejezet). Ez viszont nem jelenti

azt, hogy az a rész teljesen használhatatlan. Így fontos információkhoz jutunk a kérésekkel kapcsolatosan is, csak máshogy kell ezekhez az válaszokhoz nyúlni.

Arra külön figyelmet kellett fordítani, hogy hogyan tudom megoldani, hogy lehetőség szerint udmurt nyelvű válaszokat kapjunk, de ne zárjuk ki az orosz alakok használatát sem, mivel az udmurtok nyelvhasználatra jellemző a kevertnyelvűség (vö. Pischlöger 2016: 111). Ezt a problémát úgy oldottam meg, hogy a feladat ismertetésénél elmondtam, hogy minden esetben tudják az adott személyről, hogy beszél udmurtul, pl. hallották korábban udmurtul beszélni. Azt, hogy ez megfelelő eljárás-e, azt egy pilot kutatás alapján teszteltem. Ebben a pár fős vizsgálatban olyan udmurt beszélők vettek részt, akik valamivel idősebbek az általam vizsgált célcsoportnál, nem sokkal korábban végeztek az egyetemen, vagy még az egyetem hallgatói voltak, csak már MA szakos hallgatóként, így nem csökkentették a lehetséges jövőbeli válaszadók számát. A pilot kutatásnak két fő célja volt: egyrészt megtudni, hogy ez a fogalmazásmód eléri-e a célját, azaz udmurt válaszokat írnak-e a hallgatók, úgy, hogy megjelennek azért orosz elemek is a válaszaikban, valamint az, hogy megtudjam, körülbelül mennyi idő szükséges a kitöltésre, hogy ez alapján ki tudjam találni hogyan is tervezzem meg a tényleges adatgyűjtést. Mivel azonban ennek lebonyolításához nem volt lehetőségem kiutazni, így a kitöltés idejét illetően a pilot kutatásban résztvevő személyek saját bevallása alapján volt információm.

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ha igyekeztem úgy megfogalmazni a hallgatóknak a feladatot, hogy megjelenjen az udmurt–orosz kétnyelvűség a kérdőívekre kapott válaszokban, akkor miért nem vesszük ugyanezt figyelembe a tatár nyelvvel kapcsolatosan is, hiszen, mint ahogy azt már említettem, a déli nyelvjárásokra jelentős hatást gyakorol a szomszédos tatár nyelv. Ennek azonban azért nem láttam szükségét, mivel az udmurt nyelv beszélői nem érzik feltétlenül idegennek a tatár nyelvből átkerült elemeket, ellentétben az oroszokkal. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy elterjedt sztereotípiák az északi udmurtok körében, hogy a déliek szebben/jobban beszélnek udmurtul, hiszen kevesebb orosz elemet használnak. Ezt a sztereotípiát próbálta lerombolni az egyik egyetemi oktató is, aki a következőt mondta a féléves áthallgatásom alatt az egyik órán: „*Kedves északiak, attól, hogy a déliek orosz helyett inkább tatár szavakat használnak, attól nem beszélnek szebben, mint ti, csak tatárosabban!*” (B20181L) Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezek a megállapítások személyes tapasztalaton alapulnak, melyeket azalatt a több mint egy év alatt szereztem, amit a kinn tartózkodásaim alatt gyűjtöttem. Természetesen előfordulhat, hogy a déli beszélőknek ellentétes tapasztalataik vannak, és van, aki úgy érzi, hogy mivel több tatár eredetű szót használ, ezért az északiak beszéde sokkal „udmurtosabb”. Én a megállapításomat arra alapozom, hogy többször is

találkoztam olyan szituációval, hogy egy udmurt fiatal szóvá tette egy másik számára, hogy túl sok orosz kifejezést használ a beszédében, vagy túlságosan oroszosan beszél, azonban egyetlen egyszer sem találkoztam olyan esettel, hogy valaki azt tette volna szóvá társának, hogy miért használ ennyi tatár elemet, hogy miért beszél ennyire tatárosan. Ezek alapján viszont elmondható az, hogy a tatár eredetű nyelvi elemeket kevésbé érzik idegennek, mint az orosz eredetűeket.

A kutatásom célcsoportját az udmurt nyelvet jól ismerő (udmurt nyelvű egyetemi oktatásban részt tudnak venni vele) egyetemisták alkotják. Három hallgató kivételével mindenki anyanyelvének vallotta az udmurt nyelvet. Mivel azonban a három beszélő is udmurt alapszakos, ahol az oktatás nyelve az udmurt, így ők is megfelelő nyelvtudással rendelkeznek ahhoz, hogy az ő eredményük is az elemzés részét képezzék. Ezt az elvárást a válaszaik alátámasztották. Bár annak okára, hogy miért tekintik az általuk anyanyelvnek megjelölt nyelvet anyanyelvnek, külön nem tért ki a kérdőív, azonban a válaszaik semmilyen szembetűnő eltérést sem mutattak a többi adatközlő válaszaikhoz képest. Egészen biztosan olyan adatközlőkről van szó, akik olyan környezetben nőttek fel, ahol az udmurt nyelv folyamatosan jelen volt, azonban ők csak később sajátították el, vagy kezdték aktívan használni, ezért tekintik az oroszra az anyanyelvüknek. Több okból esett a célcsoportra a választásom. Egyrészt ahogy említettem, fontos szempont volt, hogy az eredmények a későbbiekben összehasonlíthatók legyenek más nyelvekből származó adatokkal is. A vizsgálatot gyakran egyetemistákkal végzik, ahogyan az Szili (2013:104–106) kutatása során is történt. Másrészt fontos szempont volt az is, hogy ha valamely okból kifolyólag a kiutazás nem valósulhatott volna meg, akkor erre online kérdőív segítségével került volna sor, és mivel ennek a korosztálynak az internetes közeg a mindennapjainak a részét képezi, így az ő esetükben a legkisebb annak az esélye, hogy a válaszaikra hatással lenne az, hogy számítógépen keresztül töltik ki a kérdőívet. Végül, de nem utolsó sorban, a nyelvvesztés szempontjából ez a csoport az egyik leginkább veszélyeztetett, mivel jellemzően a fiatalok udmurt domináns falusi környezetből kerülnek be a fővárosba, ami egy erősen orosz domináns környezetet jelent.

A válaszadók kiválasztásánál fontos szempont volt a nyelvtudás: az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének udmurt szakos alapképzésben résztvevő hallgatóira esett a választásom, mivel az ő képzésüknek jelentős része udmurt nyelven folyik, így a tantervi követelmények teljesítéséhez szükségük van nyelvtudásra. Ezeket a hallgatókat két csoportra lehet osztani: a jövő udmurt tanárai és a jövő udmurt szakos nyelvészei. Összesen 149 hallgató, 94 nyelvész szakos és 55 tanárszakos van.

	nyelvész szakos hallgatók	tanárszakos hallgatók
első évfolyam	28	14
második évfolyam	24	11
harmadik évfolyam	22	14
negyedik évfolyam	20	16
összesen szakonként	94	55
összes hallgató	149	

(1. táblázat: Az Udmurt Nyelvészeti, Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének udmurt szakos hallgatóinak számbeli megoszlása évfolyamonként és szakonként)

Nemek szempontjából sokkal nagyobb a lányok száma, mint a fiúké. A tanárszakosok esetében csak negyedik évfolyamon vannak fiúk a csoportban, ott is csak 3-an. A nyelvészszakosok esetében az első évfolyamon 3, a második évfolyamon 2, harmadik és negyedik évfolyamon pedig 1-1 fiú hallgató tanul. A 149 udmurt szakos hallgatóból 120 töltötte ki a kérdőívet, ami a hallgatók 80,5% százalékát jelenti, tehát az általam kapott adatok relevánsan tudják tükrözni azt, hogy mi jellemzi a célcsoport nyelvhasználatát.

Az eredeti elképzelés szerint a kutatásom részét képezte volna mind a fiú, mind a lány adatközlők válasza, azonban végül csak a lányok válaszai kerültek bele az elemzésbe. Erre a változtatásra azért volt szükség, mert a fiú válaszadók száma annyira alacsony volt, hogy nem lett volna reprezentatívnak tekinthető az eredmény. Amikor az adatgyűjtés folyt, mindössze csak 10 fiú hallgató volt, közülük ráadásul kettő külföldön tartózkodott egy hosszabb idejű áthallgatás keretében, így a potenciális fiú adatközlők száma nyolcra esett vissza. Így, mivel ez a szám túlságosan alacsony ahhoz, hogy az eredményeket reprezentatívnak lehessen tekinteni, csak a lányok által adott válaszokat értékeltem. Ez alapján végül a célcsoport egy a korábbinál kicsivel szűkebb csoport lett, az egyetemista korú, udmurt szakos, lány hallgatók. Ezek alapján a megállapításaim az ennek a csoportnak megfelelő hallgatókra tekinthető relevánsnak, a fiú nyelvhasználókra nem. Az ő nyelvhasználatuk feltérképezéséhez további kutatásokra van szükség a jövőben.

4.2. A kérdőív

Ahogy már korábban említettem az általam használt kérdéssor a Szili által használaton alapszik. Kutatásában Szili arra kereste a választ, hogy mi jellemző a magyar egyetemi

hallgatók nyelvhasználatára olyankor, amikor kérést fogalmaznak meg, nemleges választ adnak, bocsánatot kérnek vagy amikor egy kapott bókra reagálnak. Ezt a kérdőívet szeretném bemutatni a következőkben, valamint azt, hogy milyen módosításokat hajtottam végre a kérdéssoron, és megindokolni, hogy ezekre a változtatásokra miért került sor. A kérdéssorok bemutatásának sorrendje azonban el fog térni attól, mint amilyen sorrendben a disszertációban tárgyalom ezeket a beszédcselekvéseket, azok tárgyalása jelen esetben ugyanis olyan sorrendben fog történni, ahogyan Szili (2013) tanulmányában követik egymást. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a függelékben található magyar nyelvű kérdőív nem teljesen azonosak a Szili által használt kérdőívekkel. Ennek egyfelől a következőkben taglalt változások az okai, másrészt pedig az, hogy a függelékben szereplő magyar kérdőív az általam használt udmurt nyelvű kérdőív magyar nyelvre visszafordított változata.

Az első kérdéssor Szili esetében a kérésre irányul. Ezzel a beszédcselekvéssel kapcsolatosan 6 szituációt vázolt fel a szerző, melyeket további 3 alszituációra bontott. Az alszituációk között az eltérés abban valósul meg, hogy az a személy, akihez a beszélő az adott szituációban a kérdést intézi, az a társadalomban a beszélőhöz képest milyen szerepet tölt be. Az első esetben mindig egy ismert, vele azonos státuszú ember, a második egy ismeretlen státuszú, vagy alig ismert személy, a harmadik esetben pedig mindig egy olyan általuk ismert személy, aki magasabb társadalmi státusszal rendelkezik, mint a beszélő. Mivel a kutatásom célcsoportja a BA szakos egyetemi hallgatók voltak, így ez a harmadik személy minden esetben egy tanár volt. A Szili-féle kérdőívben több esetben is az szerepel, hogy a tanára/főnöke, az én kérdőívemben azonban minden esetben csak a tanár szerepel. Mivel az Oroszországban, és ezáltal Udmurtiában is a tanár-diák viszony nagyon rideg, amelyben a tanár magasabb társadalmi státusza megkérdőjelezhetetlen (vö. az egyetemi környezetben Magyarországon is egyre inkább jellemző szokással, miszerint az oktató gyakran kezeli partnerként a hallgatót), így nem láttam szükségesnek, hogy egy másik olyan személy is meg legyen jelölve, amely azt jelzi az adatközlő felé, hogy a másik fél nála magasabb státusszal rendelkezik. Ez egy olyan apróbb változtatás volt a részemről, amely a kérdőív eredményeit nem befolyásolta (amit a kapott eredmények is alátámasztanak, hiszen minden válaszadó a tanárral volt a leginkább távolságtartó a megnyilvánulásai során), viszont az, hogy az opciók száma csökkentve lett az, ha csak kicsivel is, de egyszerűbbé tette az adatközlők számára a kérdőívet.

A kéréses beszédcselekvésekben az első szituációban egy olyan hétköznapi cselekvést kellett végrehajtania beszélőnek, mint egy toll kérése. Az általam használt kérdőív az eredetihez képest csupán annyiban tér el az eredetitől, hogy nem szerepel benne (Szili 2013: 119) a „Kérjen egyet!” felszólítás. Az ilyen jellegű direkt felszólításokat a saját kérdéssoromból eltávolítottam,

hiszen azzal, hogy nemcsak implikáljuk a beszélő számára, hogy mit kellene a jelen helyzetben csinálni, hanem konkrétan meg is mondjuk nekik, hogy milyen választ adjanak, azzal már befolyásoljuk azt, hogy milyen választ fog adni, így azok autentikussága megkérdőjeleződik. Ezenkívül az „Az ön mellett ülő (ismeretlen) kollégájától/kolleginájától” az „egy ismeretlen hallgató” szerepel. Ebben az esetben is a kérdőív egyszerűsítése céljából történt a változtatás. Mivel az udmurt nyelvben, akárcsak a többi finnugor nyelvben grammatikai nem nincsen, így a hallgató/tanuló/diák jelentésű *дышткисъ* szó egyszerre utalhat kolleginára és kollégára is.

A második szituáció esetében a beszélő egy vonaton utazik egy számára fontos találkozóra, azonban már tudja, hogy el fog késni. Az kérdőív azt implikálja a beszélő felé, hogy kérje el a másik fél telefonját, hogy értesíteni tudja a találkozó résztvevőit arról, hogy nem fog időben odaérni. Akárcsak az előző szituáció esetében, ebben az esetben is eltávolítottam azt a direkt utasítást, melynek a címzettje az adatközlő. Ebben az esetben az eltávolított rész a „(Keresse meg, és) [k]érje el tőle!”.

A harmadik szituációban pénzt kellett váltania a beszélőnek. Itt a direkt utasítás („Kérje meg, hogy váltsák fel a kezében tartott papírpénzt!”) eltávolítása mellett szükség volt lokalizációs változtatásokra is. Az eredeti szituációban ugyanis azért volt szükség a pénz felváltására, mert apróra volt szükség a bevásárlókocsi használatához. Azonban, mivel ez nem számít reális szituációnak Izsevszkben, ezért a saját kérdőívemben az adatközlőknek villamosjegy vásárlásához van szükségük az aprópénzre, Izsevszkben ugyanis akkor kb. 100 forintnak megfelelő mennyiségű rubel volt egy menetjegy ára. Ennél a szituációnál egyébként megmutatkozott, hogy a direkt utasítások jelenléte/eltávolítása hatással lehet a válaszra. Előfordult ugyanis olyan eset, hogy az adatközlő azt írta, hogy különösebben nem aggódna az adott esetben, hiszen az ellenőrnél (Izsevszkben ugyanis tőlük lehet jegyet venni) kell, hogy legyen elegendő pénz ahhoz, hogy a szituációban megjelölt 500 rubeles címletből (2000-2500 forint) vissza tudjon adni. Viszont, ha a direkt utasítás nem lett volna eltávolítva a szövegből, akkor nagy valószínűséggel a beszélő a saját, egyedi válasza helyett felváltatta volna a papírpénzt apróra.

A negyedik szituációban a beszélő siet, a buszmegállóban áll, hideg van, esik a hó, a busz azonban nem jön, viszont meglát egy embert, aki éppen beszáll a kocsijába. Ebben az esetben is kikerült a direkt utasítás („Kérje meg, hogy vigye el!”), valamint a következetesség miatt, ha a korábbi esetekben a főnök/tanár egyszerűsítve lett tanárra, így ebben a szituációban a cél, ahova el szeretne jutni a beszélő iskola/munkahelyről egyetemre lett egyszerűsítve.

Az ötödik szituációban a beszélő egy kiránduláson vesz részt. A szálloda halljában történő beszélgetés közben egyre nagyobb a füst, ami zavarja a beszélőt. Ebben az esetben is kaptam olyan válaszokat az adatgyűjtés folyamán, amelyre hatással lett volna, ha bent hagyom a szituáció leírásában a direkt utasítást, amely ebben az esetben az volt, hogy „Kérje meg, hogy hagyja abba a dohányzást!”. Ennél a szituációnál ugyanis volt példa arra, hogy az adatközlő, saját bevallása szerint nem szólt volna például a tanárának, mert attól félt volna, hogy ez kihatással lesz a tanulmányi eredményére, mert esetleg a tanár zokon venné, hogy egy diák megmondja neki, hogy mit tegyen, de ugyanakkor egy-két olyan választ is kaptam, miszerint ilyen eset nem fordulhat elő, hiszen egy tanárnak nem szabad/illik dohányoznia a diákjai előtt.

A hatodik és egyben utolsó szituáció ezen beszédcselekvés esetében az eredeti kérdőívben az, hogy a beszélőnek vissza kell kérnie a matematika könyvét, amelyet korábban kölcsönadott egy másik személynek, azonban nem kapta még vissza, pedig szüksége lenne rá a házi feladat megoldásához. Ezen szituáció esetében az eredeti kérdőívben sem szerepelt direkt utasítás, de pár lokalizációs változtatásra szükség volt. Az első változtatás az volt, hogy nem matematika könyvet kér vissza a beszélő a házi feladat megírásához, hanem szótárt egy szöveg lefordításához. Erre azért volt szükség, mivel a kutatásom célcsoportja bölcsész, illetve tanár szakos hallgatók voltak, így egy szótár visszakérése egy fordításhoz sokkal életszerűbb szituáció számukra. A másik változtatás az volt, hogy a (közel) ismeretlen személy a Szili által felvázolt szituációban egy, a beszélővel egy házban lakó ismeretlen srác volt, ami az én kérdőívemben egy olyan falujában lakó hallgató, akit alig ismer. Erre azért volt szükség, mert korábbi tapasztalataim alapján, ami egy magyar hallgatónak a vele egy lépcsőházban lakó másik fiatal, az izsevszki hallgatók esetén sokkal inkább egy olyan fiatal, aki egy faluban lakik vele, azonban nem ápol vele közelebbi kapcsolatot, csak látásból ismeri.

A szituációk következő csoportja olyan beszédcselekvésekre irányul, amelyekben azt várjuk a beszélőtől, hogy nemleges választ adjon egy olyan kérésre, melynek ő a címzettje. Akárcsak a kérés esetén, itt is kivettem a szituációk leírásából azokat a direkt utasításokat, melyekben az adatközlő arra lett utasítva, hogy adjon nemleges választ a másik félnek. Az előzőekhez hasonlóan az eredményekre itt is nagy hatással lett volna az, ha azok szerepeltek volna a kérdőívben, és ez ebben az esetben hatványozottan igaz. Ugyanis bár nemleges választ várunk a beszélőtől, amit azzal implicálunk, hogy a szituáció bemutatásakor megemlítünk olyan tényezőt, amely kifejezi, hogy a beszélőnek az adott szituációban ellenére van a cselekvés végrehajtása. Ahogyan az eredmények ismertetésénél majd látszódni fog, az udmurt válaszadók jelentős része ugyanis igenlő választ adott a kérésekre. A pozitív válaszok használata olyan gyakori volt, hogy külön jelölést kapott az értékelési rendszerben mint lehetséges stratégia.

A beszédcselekvéshez tartozó szituációk bemutatása előtt felsorolom azokat az utasításokat, amelyeket töröltem a kérdőívemből:

- „Ne teljesítse a kérését!”
- „Utasítsa vissza!”
- „próbáljon megszabadulni tőle!”
- „ezért visszautasítja” (Bár itt nem utasítja a beszélőt, de leírja, hogy mit tegyen.)
- „Ne teljesítse a kérését!”
- „Semmiképpen ne engedje be, ne adja oda a kért dolgot!”
- „Mondjon nemet!”
- „Utasítsa vissza!”.

Ezzel a beszédcselekvéssel kapcsolatban hét szituáció volt felvázolva az adatközlőnek. Ezek közül egyes szituációk rendelkeznek több változattal is az előző beszédcselekvéshez hasonlóan, de nem minden esetben.

Az elsőben a beszélőhöz vendégek érkeznek, és az egyik vendég a hanglemezeket böngészve talál egy olyat, melyet már régóta keresett. Az én kérdőívemben a szituáció megfogalmazása hosszabb, mint az eredetiben. Ezt azért láttam szükségesnek, mert személyes tapasztalataim alapján, ha a mondat szóról-szóra lenne lefordítva, akkor a beszélő számára nem biztos, hogy valóságosnak tűnne a szituáció, ezért nehezebben tudná magát behelyezni a szituációba, mivel manapság már bárki könnyen hozzájuthat egy lemezhez, vagy beszerezheti digitális formában. Viszont mivel a leírás ki lett egészítve azzal, hogy a másik fél már megpróbálta korábban beszerezni a lemezt, de nem sikerült, az adatközlő számára egyértelművé válik, hogy ő az egyetlen forrás, ahonnan az beszerezhető.

A második szituációban a beszélő munkatársának ebédet visz az édesanyja és a beszélőt is megkínálja vele, aki viszont már korábban evett ennél a kollégánál, de nem ízlett neki a munkatárs édesanyjának a főztje. Ez a szituáció változtatások nélkül került át az általam használt kérdőívbe.

A harmadik szituáció három alpontból áll. Ami közös, hogy mindegyik esetben az adatközlőnek egy meghívást kell visszautasítani. Az első alpontban egy osztálytársa/évfolyamtársa hívja el moziba, a második esetben pedig a szomszédban lakó operaénekes hívja meg az előadására, ingyen jegyet kínálva fel neki, a harmadik esetben pedig a nála fiatalabb unokatestvére hívja, hogy menjen el vele az állatkertbe. A három alpont között a legfőbb különbség az, hogy az első esetében a másik fél azonos, a másodikban a másik fél a beszélőnél magasabb, a harmadikban

pedig alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkezik az adatközlőnél. Az első két szituáció erre nem ad lehetőséget, a szituációk természetéből adódóan. Az első alpont esetében a magyar kérdőívben „osztálytársa/csoporttársa/kollégája” szerepel, azonban a kéréses kérdőívhez hasonlóan ebben az esetben is a könnyebb átláthatóság tekintetében, egyetemista adatközlőkről lévén szó, osztálytársra/évfolyamtársra cseréltem (ez a két személy a kérdőív udmurt verziójában ugyanazt a fordítást kapta, mivel az udmurt kifejezés egyszerre mindkettőt kifejezheti: a *чюи дышетскисъ* szó szerinti jelentése „együtt tanuló”). A meghívásból kivettem a további helyszínre történő invitálást, ugyanis az különösebben nem befolyásolja az adott szituáció kimenetelét. Egy mozielőadás is elég hosszú ahhoz, hogy ha valakinek nincsen kedve menni, akkor emiatt elutasítsa a meghívást.

A második alpont szinte változtatás nélkül került átvételre az udmurt nyelvű kérdőívbe, a harmadikon viszont változtattam. A magyar nyelvű verzióban ugyanis csak annyi szerepelt, hogy a beszélő utasítsa vissza a 13 éves unokatestvére meghívását. Mivel ez egy direkt utasítás, így kikerült a kérdőívből, viszont így nem maradt volna semmilyen leírás a szituációról. Így az udmurt nyelvű verzióban egyrészt leírtam a szituációt, hogy az állatkertbe hívja az unokatestvére, valamint kellett valamiféle jelzés az adatközlő felé, hogy ő ezt nem akarja végrehajtani, ami ebben az esetben az a tény lett, hogy az adatközlő nagyon fáradt.

A negyedik szituáció esetében az adatközlőt felhívja az egyik ismerőse viszonylag későn azzal a kéréssel, hogy van egy határidős munkája, amit nem tud megcsinálni és ő elvégezné-e neki. Ebben a szituációban a másik fél magyarázata, hogy miért is kéri a beszélőt, hogy segítsen, udmurtul hosszabb, mint magyarul, ugyanis bekerült az, hogy már megkísérelte lefordítani a szöveget (a határidős munka), amivel kapcsolatban a segítséget kéri, azonban nem sikerült. Erre az udmurt mentalitás miatt volt szükség. Az udmurtok körében nagyon fontos tulajdonság a szerénységen felül a szorgalom. Ha ez a rész nem került volna bele, akkor úgy tűnhetett volna, mintha a kérés intézője lusta lett volna megcsinálni, és mással csináltatná meg azt, amit neki kell. Az udmurtokra viszont jellemző, hogy a munkájukat teljes odaadással végzik, és mindent megtesznek, hogy a legjobb tudásuk szerint hajtsák végre, és bárkinek szívesen segítenek, hogy meg tudja minél jobban csinálni azt, ami a feladata. Ugyanakkor nem hagyják, hogy mások ezt a segítőkészséget kihasználva olyan dolgokat végeztessenek el velük, amit nem az ő feladatuk. Az, hogy erre a részre tényleg szükség volt, azt az is igazolja, hogy több esetben is igenlő választ adtak az adatközlők, de kiemelték, hogy igazából ez nem az ő dolguk lenne.

Az ötödik szituációban egy olyan személy intéz hozzájuk kérdést, aki számukra ismeretlen. Az unokatestvérénél van ugyanis az adatközlő, akinek el kell mennie, és távolléte alatt egy számára ismeretlen személy jelenik meg, aki viszont azt állítja, hogy ismeri az unokatestvérét, és egy

által a készített dolgot kér a beszélőtől. Ez a szituáció szinte változtatás nélkül került át az udmurt nyelvű kérdőívbe.

A hatodik szituációban a beszélőt a tanára kéri meg, hogy segítsen neki átrendezni a termet, cserébe a következő órán nem kell részt vennie. A magyar nyelvű kérdőívben specifikusan meg van nevezve az osztályfőnöki óra, viszont, mivel itt egyetemistákról van szó, az osztályfőnöki óra pedig középiskolában van utoljára, így az udmurt verzióban nincs konkrétan megnevezett tantárgy.

A hetedik szituációban a beszélő használt autót szeretne venni, és az egyik ismerőse felajánlja neki megvásárlásra a sajátját, amiről azonban a beszélő tudja, hogy nincsen jó állapotban. Ez a szituáció szintén változtatás nélkül került át az udmurt verzióba.

A következő beszédcselekvés a bocsánatkérés. A nemleges válaszos kérdéssorhoz hasonlóan itt is 7 szituáció szerepel, amelyből az ötös szituáció három alponttal rendelkezik. A kérdőív összeállításánál történt egy elírás, mivel az ötödik szituáció (B) pontja kapta meg a hatos sorszámot, így az udmurt nyelvű kérdőívben elcsúszott a számozás. De ez csak formai hiba, ami az eredményekre nincsen hatással, hiszen maguk a szituációk ugyanazok.

Az első szituációban a beszélő megígérte a szomszéd gyereknek, hogy leellenőrzi a házi feladatát, de elfelejtette. A gyerek másnap ott áll az ajtóban, és kérdőre vonja, hogy miért nem tartotta meg a szavát. A magyar kérdőívben első osztályos gimnazista, illetve matematika házi feladat szerepel, melyek a saját kérdőívemben nem ennyire specifikus. A szomszéd gyerekre történő változás leegyszerűsít egy olyan információt úgy, hogy az semmilyen hatással nincs a szituációra. A matematika házi feladatot pedig azért került változtattam meg, mert a célcsoportom összes tagja nyelvészetet tanul, vagy nyelvtanárnak készül, így talán kevésbé lenne realiztikus számukra, hogy nyelvszakosként matematika házi feladatban ajánlana fel segítséget.

A következő szituációban a tanár visszakér egy könyvet a beszélőtől, amit a tanár korábban kölcsön adott neki, azonban a beszélő elfelejtette azt. A magyar kérdőívben tanár/főnök szerepel, amit a korábbiakhoz hasonlóan tanárra lett egyszerűsítve. Az udmurt nyelvű kérdőívben kicsit bővebben van kifejtve a szituáció, mivel szó szerinti fordítás esetén, saját tapasztalataim alapján egy udmurt beszélő számára bár értelmes lenne a mondat, de hiányérzet alakulhatna ki: érthető, hogy ma kellett volna visszahoznia, de a kontextus hiánya gátolná abban a beszélőt, hogy kellően bele tudja élni magát a szituációba.

A harmadik szituációban a beszélő pincér egy ismerősénél, és az egyik vendég reklamál, hogy nem azt kapta, amit rendelt. Ez a szituáció változtatás nélkül lett átemelve az udmurt nyelvű kérdőívbe.

A negyedik szituáció egy értekezlethez kötődik. Az adatközlő az egyik munkatársáról nem túl pozitív dolgokat mond el, amit a másik fél zokon vesz, és kérdőre vonja, hogy miért tette ezt, miért tünteti fel rossz színben. Ebben az esetben a szituáció megfogalmazása is, valamint a kolléga által közölt mondat is át lett fogalmazva. Tartalmilag megegyezik a magyar, illetve az udmurt verzió, viszont a szituáció felvázolásánál a mondatok azért lettek újra tagolva, illetve bizonyos szinten átfogalmazva, mert így sokkal jobban hasonlítanak arra, ahogyan egy udmurt nyelvű személy fogalmazná meg a helyzetet. A kolléga megnyilvánulása is hasonló okból lett átfogalmazva, hiszen egy udmurt beszélő szájából kicsit tömörebben megfogalmazva hangozna el a vélemény, hasonlóan ahhoz, ahogy az a kérdőívben is szerepel. Bár a kolléga tömörebb megnyilvánulása egy magyar beszélőnek talán durvábbnak tűnhet, azonban ez csak a saját normáink miatt tűnik így, az udmurt nyelvben, feltehetően az orosz nyelv direktebb fogalmazásmódjának hatására az ilyen jellegű megnyilatkozásokat kevésbé tekintik durvának, sértőnek.

Az ötödik szituáció 3 részből áll. Ami közös a három változatban, hogy mindegyik esetben a beszélő fél órát késik egy találkozóról. Az első esetben a barátjáról van szó, tehát egy olyan személyről, aki a társadalmi hierarchiában egyenrangú vele, a második esetben egy munkával kapcsolatos felvételi megbeszélésről késik, tehát egy olyan helyről, ahol ő számít társadalmilag alacsonyabb státuszúnak, hiszen a munkáltató a munkavállaló felett helyezkedik el, a harmadik esetben pedig ő bír magasabb státusszal a többiekhez képest, akik a beosztottjai. Az első és a harmadik eset változtatás nélkül került át az udmurt nyelvű kérdőívbe, a második azonban a magyarhoz képest egyszerűsítve lett a könnyebb érthetőség céljából. Hogy pontosan mikor lett volna a találkozó eredetileg azirreleváns információ ebben a helyzetben. Az igazgató feltehetőleg azért szerepel az eredeti kérdőívben, hogy jelezze a státuszbeli különbséget. Erre ugyanakkor az udmurt esetében nincsen szükség, mivel akárcsak a tanár-diák, úgy a munkaadó-munkavállaló viszony is sokkal merevebb Oroszországban, mint Magyarországon, így ezt az udmurt nyelvű változatban nem láttam fontosnak kiemelni, mivel így is egyértelmű az adatközlő számára, hogy ő van alárendelt helyzetben az adott helyzetben.

A hatodik szituációban miközben az autójával parkol az adatközlő, meghúzza a mellette álló új autót, ezzel kárt téve benne. A szituáció udmurt nyelvű megfogalmazása láthatóan rövidebb, mint a magyar verzió. Ennek az oka, hogy míg a magyar nyelvben a beszélők előszeretettel fogalmaznak úgy, hogy megadják a helyzet hangulatát, addig az udmurt beszélők számára, az

ilyen jellegű megfogalmazás túlságosan terjengős lehet, azért egyszerűbben fogalmaztam meg. Az udmurt nyelv beszélői, ha szeretnék minél jobban lefesteni az adott szituáció atmoszféráját, akkor előfordulhat, hogy hangutánzó szavakat használnak, de a magyar nyelvű kérdőívben lévőhöz hasonló terjengős megfogalmazásmód nem jellemző a nyelvhasználatukra.

A hetedik szituációban a beszélő véletlenül lelök egy értékes vázát egy barátjánál történő vendégeskedés során, amely nagyon fontos számukra. Az, hogy a Szili-féle verzióban családi örökségről van szó, az udmurt nyelvűben pedig egy olyan tárgyról, amelyre az adott család nagyon vigyázott, bár módosításnak tűnhet, azonban, véleményem szerint nem számít annak, ez egy udmurt nyelvű megfogalmazása is lehet annak, hogy örökölték a tárgyat, hiszen ha nagyon régi és értékes, akkor feltehetően örökölték azt. Bár ez egy magyar nyelvű beszélőnek nem feltétlenül tűnhet egyértelmű asszociációnak, egy udmurt beszélő számára viszont igen.

A beszédselekvések közül a negyedik, amely a kutatásom alapját képezte, a bókra adott válasz volt. Ezen kérdéssor érdekessége, hogy külön van fiúknak és lányoknak szánt kérdéssor. Ez lehetőséget adott arra, hogy ne kelljen külön megkérdezni a válaszadóktól, hogy mi a nemük. Ezt azért számít egy pozitív dolognak, mivel az adatgyűjtés során az adatközlők kényelmetlenül érezhetik magukat, hogyha túl sok személyes kérdést teszünk fel nekik kilétükkel kapcsolatosan, így, ha az ilyen jellegű kérdések számát csökkenteni lehet, az pozitív hatással rájuk. Az előző kérdéssorokkal összehasonlítva itt azért volt szükség a nemek szétválasztására, és azért emeltem át ezt a struktúrát az általam használt kérdőívbe is, mert vannak olyan dolgok, amit egy lány esetében megdicsérnek az emberek, egy fiú esetében pedig nem. Ilyen például a smink, ami egy lány esetében könnyen lehet a bók kiváltó oka, a fiúk esetében azonban a smink használatának hiányából adódóan nem. Ezenfelül azért is van külön lányoknak és fiúknak szánt verzió, mivel van olyan kérdés, amelyikben nem mindegy, hogy ki az, aki a bókot mondja.

A bókokkal kapcsolatos kérdéssor 8 szituációból áll. Az első szituációban a beszélő egy végigdolgozott nap után elmegy egy buliba. Mielőtt elmenne, hosszan készülődik. A lányok esetében a megjelenés a ruha és a smink kerül kiemelésre a bókban, a fiúk esetén pedig a kinézet és a ruha. A szituáció változtatás nélkül került át az udmurt nyelvű kérdőívbe.

Bár a számozás alapján külön szituációnak számít, nagy valószínűséggel a második szituáció tartalmilag kötődik az elsőhöz, mivel a beszélő tánctudását dicsérik meg.

A harmadik szituációban kávézás közben dicsérik meg váratlanul a beszélő szemét. A lányok esetében egy munkatárstól érkezik a dicséret, a fiúk esetében pedig egy ismerős lánytól. Ez a szituáció is változtatás nélkül került át a kérdőívbe.

A negyedik szituációban a beszélő egy szemináriumi dolgozatot ad elő, amelyben bár sok munkája van, mégis tudja, hogy nem sikerült tökéletesen, egy csoporttárs az óra végén mégis megdicséri az előadást, és erre kell reagálnia a beszélőnek. Ettől a kérdéstől kezdve nincsen különbség a fiúknak és a lányoknak szánt kérdések között, mivel ezek után már olyan szituációk fordulnak csak elő, amelyek nem szempontjából semlegesek. Ez a szituáció is változtatás nélkül került át az általam használt kérdőívbe.

Az ötödik szituációban a beszélő vendégségbe hívja külföldi ismerősét, akinek nagyon tetszett a vacsora, és elbűvölte, hogy mennyi mindent készített neki a vendéglátója, és megdicséri a vacsorát, amit kapott. Ez a szituáció azért is nagyon találó egy udmurtokkal végzett kutatásban, mivel az udmurtokra nagyon jellemző, hogy túlzott mennyiségű ételt készítenek, az is előfordulhat, hogy akár 7-8 fogást is készítenek a vendégnek, így könnyen bele tudták képzelni magukat az adott helyzetbe.

A hatodik szituációban a bókot már nem a beszélő kinézetére, vagy tudására utal, hanem a szerzett vagyon állt a bók középpontjában, akárcsak a hetedik szituáció esetében. A két szituáció közötti különbség a szerzett vagyon értékére irányul: a hatodik szituációban egy relatíve kisebb értékű tárgy van megdicsérve (bőrkabát), míg a másik esetben egy nagyobb értékű (autó). A hatodik szituáció esetén történt egy lokalizációs változtatás. A Szili-féle magyar nyelvű kérdőívben, a bókoló azt mondja, hogy hasonló kabátot egy bécsi boltban látott, és az nagyon drága volt. Természetesen egy udmurtoknak készült kérdőívben érdekesebb olyan helyszínt megnevezni, ahova nagyobb az esély, hogy eljuthatott, ezért Bécs Moszkvára lett változtatva.

A nyolcadik és egyben utolsó szituációban a beszélő egy előadás résztvevője, és a bókoló őt emeli ki a csoportból, őt tartja a legjobbnak, amit el is mond neki az előadás után. Tehát a szituáció érdekessége ebben az esetben abban rejlik, hogy míg korábban egyéni dolog volt az, ami miatt meg lett dicsérve az adatközlő (legyen az akár valamilyen tulajdonság, tudás vagy szerzett vagyon) addig itt, egy olyan dologért van megdicsérve, ami nem feltétlenül egy személy érdeme, hanem egy csoporté, mégis ő lett kiemelve belőle. A magyar nyelvű és az udmurt nyelvű kérdéssor között egy apró eltérés fedezhető fel: a bók szövege bár tartalmilag ugyanaz, a megfogalmazás azonban részben eltér. Erre azért volt szükség, mert ha szó szerinti fordításban szerepelt volna a bók, akkor az mesterkéltnek hatott volna, ezért cseréltem le egy olyan, egyező tartalmú dicséretre, ami sokkal inkább természetesnek hat egy udmurt beszélő számára.

A többi beszédcselekvés (kérés, bocsánatkérés, nemleges válasz adása) kérdőívével összevetve úgy tűnhet, hogy ezen a kérdéssoron sokkal kevesebb módosítás lett végrehajtva, mint a többi kérdéssor esetén, ez viszont csak részben igaz. A többi kérdéssor esetében a legtöbb változtatás abban nyilvánult meg, hogy a kérdőívekből kikerültek a direkt utasítások, hogy azok ne befolyásolják az adatközlők válaszát. A bókra adott válaszoknál ilyen jellegű módosításra nem volt szükség. E beszédcselekvés esetén a változtatás legfőbb oka az volt, hogy minél inkább reálisnak tűnjenek az udmurt beszélők számára a szituációk.

5. Az adatok értékelése

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy mi volt a nemleges válaszok (Szili 2013: 123) és a bocsánatkéréses szituációk (Szili 2013: 141-142) Szili által használt értékelési rendszere, és hogy ezeket hogyan egyesítettem egy közös rendszerbe.

A nemleges válaszok esetén Szili (2013: 123) csoportosítása szerint beszélhetünk direkt és indirekt stratégiákról, amelyikből 2 tartozik az előbbiekhöz, és 11 az utóbbiak közé. Szili a direkt stratégiákat külön vette aszerint, hogy a direkt nemleges válasz performatívummal történik-e vagy sem, én viszont az összefésülés után a kettőt egynek vettem, mivel az általam kapott példák között egyetlen olyan eset sem volt, amikor performatívumot használt volna a beszélő, például, hogy azt mondja, hogy „megtagadom, hogy ...”. Szili (2013: 123) csoportosítása a következő módon néz ki:

Direkt stratégiák:

- 1) performatívumok által kifejezett,
- 2) nem performatívummal kifejezett tagadás.

Indirekt stratégiák:

- 3) sajnálat,
- 4) a beszélő az irányú kívánsága, hogy a folyamat bárcsak végbe menne,
- 5) magyarázkodás,
- 6) térbeli vagy időbeli alternatíva ajánlása,
- 7) jövőhöz vagy múltához kötött elfogadás (ha a múltban/jövőben lett volna/lenne esély pozitív válaszra),
- 8) jövőbeli elfogadás (míg az előbbi elutasítja, az utóbbi nem, csak a jövőbeli időponthoz köti az elfogadást),
- 9) elvek hangoztatása,
- 10) filozófiai/általános jellegű megállapítás,
- 11) kísérlet a partner lebeszélésére,
- 12) elfogadás, amely igazából elutasításként funkcionál,
- 13) kikerülés.

A bocsánatkérés esetében Szili (2013: 141-142) 5 fő stratégiát nevez meg:

- 1) IFID (Illocutionary Force Indicating Devices) stratégiák,
- 2) felelősség felismerése,
- 3) magyarázkodás/helyzetjelentés,

- 4) javítás felajánlása,
- 5) jövőbeli elkerülés ígérete.

Ezek közül az első két stratégia további alstratégiákra bonthatók. Az IFID stratégiák közé a sajnálat explicit módon történő kifejezései tartoznak, melyeknek 3 fajtája van:

- 1a) sajnálat kifejezése,
- 1b) megbocsátás kérése,
- 1c) bocsánatkérés.

A felelősség beismerése pedig 4 további stratégiára bontható fel:

- 2a) hiba beismerése,
- 2b) önnön hiányosságunk beismerése,
- 2c) felismerés, hogy elnézést kell kérnünk a másik féltől,
- 2d) szándékosság hiányának kifejezése.

A Szili által használt nemleges válaszok és bocsánatkérések elemzéséhez használt szempontrendszert véleményem szerint össze lehet fésülni a következő módon:

- A) Direkt válasz adása.
- B) Sajnálat kifejezése (B!).
- C) Kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat/szándékosság hiánya (C!).
- D) Magyarázkodás
- E) Alternatíva/javítás felajánlása
- F) Elméleti válasz adása/felismerés, hogy jár a bocsánatkérés
- G) A jövő és a múlt kontrasztos helyzete
- H) Hárítás
- J) Pozitív válasz adása

Ennek az új, összevont értékelési rendszernek az előnye, hogy két beszédcselekvés esetén használható, így a kutatás alapját képező két beszédcselekvés elemzése is egységesebbé válik, így egy sokkal átláthatóbb összkép alakul ki.

Az adatok kiértékelésével kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy azokat az eseteket, amikor a beszélők ugyanazokat a stratégiákat használták, csak más sorrendben azokat egynek vettem. Ennek oka az, hogy jelen tanulmánynak nem célja az, hogy vizsgálja, hogy milyen sorrendben használták a beszélők a különböző stratégiákat, hiszen az sokkal mélyebbre menő elemzéseket vonna maga után. Azt szeretném bemutatni, hogy melyek azok a stratégiák, amelyek

önmagukban, vagy más stratégiákkal kombinálva megjelennek. A másik összevonás, ami történt az értékelések során, hogy amennyiben egy stratégia önmagát ismételte egy kombinációban, azokat is csak egynek számoltam. Ilyen ismétlődés az esetek túlnyomó többségében a magyarázkodás stratégiájával fordult elő, és nagyon sok esetben nem lehetett megállapítani, hogy a beszélő különféle magyarázatokat adott, vagy egyet fejtett ki hosszabban.

Az új értékelési rendszerben vannak olyan stratégiák, mint például az A), a D), az E) és a H) nem igényel véleményem szerint különösebb magyarázatot, hiszen ezek az előző két elemzési szempontrendszerből (azaz a nemleges válaszból és a bocsánatkéréséből) automatikusan következnek.

A B) és C) szempont esetén a két felkiáltójeles jelzést kell megmagyarázni. Ezek a felkiáltójeles változatok nem külön stratégiát képviselnek, hanem az adott stratégián belül jelölnek plusz információt, ami az elemzés folyamán nyújthat nagy segítséget. A *sajnálát kifejezése* stratégia esetén a felkiáltójel azt jelöli, hogy a válaszadó nem az udmurt *вождэ эн вай/вождэс эн вае* 'Ne haragudj!/Ne haragudjon!', (szó szerinti fordításban 'ne hozd a zölded/ne hozza a zöldjét' mely az idegességgel gyakran összefüggésbe hozott epe zöld színére utal, vö. magyar *előnti az epe*) helyett orosz kifejezést, pl. a *посому/посоме* 'bocsánat' vagy egy orosz kifejezés udmurt beszédbe illesztett változatát használta a válaszadó, pl. *простить кар/простить каре*. Ez utóbbi az eredeti orosz ige főnévi igenévi alakjából, valamint az udmurt *карыны* 'csinálni' ige megfelelő ragozott alakjából lett létrehozva. Az ilyen típusú szerkezetet gyakran alkalmaznak akkor, ha a beszélő az udmurt megnyilatkozásába egy orosz igét illeszt be. Ezzel nem csupán a beszélt nyelvben, hanem a nyomtatott sajtóban is lehet találkozni (3):

3) *Собере кык ар-зэ служить кар-и-з Германи-ын [...]*
azután kettő év-PX3SG.ACC szolgálni csinál-PST-3SG Németország.INESS
'Azután két évet szolgált Németországban [...]'

(Udmurt Dun'n'e, 2012.08.29.)

A C) szempont esetében a felkiáltójel azt jelöli, hogy az adatközlő a szándékosság hiányát azzal fejezi ki, hogy az udmurt második múlt időt használja, amely evidenciális jelentéstartalommal bír. Ezen alak használatával ezekben az esetekben azt szeretné kifejezni a beszélő, hogy nem állt szándékában azt tenni, amit tett, nem volt kontrollja az adott cselekvés felett, ezáltal enyhítve az arcukat ért rombolást (4). Ez a stratégia természetesen elsősorban a bocsánatkérési szituációkban lesznek használatos.

- 4) *Бож-дэ эн бай, воксё вунэт-ийськем-Ø ук!*
 zöld-Px2SG.ACC ne hoz.IMP.2SG teljesen **elfelejt-Pst2-1SG** PTC
 'Ne haragudj, teljesen elfelejtettem.'

(jd114)

A J) stratégia azért kezelem külön a másik nyolctól, mert ez az egyetlen olyan stratégia, amelyik csak az egyik beszédcselekvéstípusban használható, mégpedig azokban, amelyekben a beszélőtől nemleges választ várunk a hozzá intézett kérdésre. Továbbá ez egy olyan kategória, ami Szili (2013) nem szerepelt, én magam adtam hozzá az értékelési szempontokhoz. Erre azért volt szükség, mert bár nemleges választ vártunk a válaszadóktól, mégis nagyon nagy számban fordultak elő olyan esetek, amikor mégis pozitív választ adott az adatközlő a kérdésre. Ezek a válaszok mindazok ellenére gyakoriak voltak, hogy bár explicit módon nem volt kimondva, de a szituációk erősen sugallták, hogy nemleges választ kellene adnia a beszélőnek. Leggyakrabban ez olyan esetekben fordult elő, ahol olyan embernek kellett volna nemleges választ adnia, aki a válaszadónál magasabb szerepet tölt be a társadalomban (pl. tanár). Ilyenkor a negatív válasz helyett gyakran inkább megtették a kért feladatot, mintsem nemet mondanak. Volt olyan hallgató, aki még megjegyzésként oda is írta, hogy azért teszi meg, mert fél, hogy ha nem, akkor a tanár esetleg megbuktatja a tantárgyból. Ez nagyon jól mutatja, hogy miért is volt szükség a kérdőív módosítására. A Szili (2013) által használt kérdőívekben a nemleges válaszok esetén gyakran szerepelt direkt felszólítás arra vonatkozóan, hogy a beszélő adjon negatív választ. Ha ezek a felszólítások benne maradtak volna a szövegben, akkor lehet, hogy az adatközlő pozitív választ adott volna, viszont annak érdekében, hogy eleget tegyen a feladatnak a pozitív választ negatívra változtatta volna.

A G) stratégia is viszonylag könnyen magyarázható. Ez a stratégia azokat a korábbi értékelési szempontokat foglalja magába, amelyek azt fejezik ki, hogy a beszélő válasza eltér attól, mint amit akkor adott volna, ha ez a szituáció egy másik időpontban jött volna létre, illetve azt, hogy a múltbeli tetteik nem egyeznek meg azzal, ahogy a jövőben fognak eljárni, például ígéretet tesz, hogy többé nem fordul elő. Ebbe a stratégiába 3 korábbi stratégia lett összevonva: a jövőhöz/múlthoz kötött elfogadás, a jövőbeli elfogadás, valamint az ígéret a jövőbeli elkerülésre.

Talán a C) valamint az F) stratégia az a két összevonás, amely alaposabb indoklást igényel az.. Az előbbiben a nemleges válaszok *kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat*, valamint a bocsánatkéréses szituációk *szándékosság hiánya* stratégiáinak az összevonása. Ezt a kettőt azért tartom összevonhatónak, mivel mindkét esetben a beszélő azt fejezi ki, hogy saját hibáján kívül alakulnak vagy alakultak a dolgok úgy, ahogy, és bár nem az ő hibája az, hogy az adott

események megtörténtek, mégis sajnálatát fejezi ki. Az (F) stratégiában az összevonás pedig azzal indokolható, hogy maga a válasz csupán elméleti síkon játszódik le. Értem ezen azt, hogy míg a bocsánatkéréses szituációkban egy elméleti okfejtésre hivatkozva ad nemleges választ a beszélő, a bocsánatkéréses szituációk esetében pedig azért tekinthető ez a választípus elméletinek, mert ezekben az esetekben a beszélő nem feltétlenül tartja jogosnak azt, hogy neki bocsánatot kell kérnie, csak arra a következtetésre jut, hogy az adott esetben valószínűleg ez az, amit elvárnak tőle. Tehát ez a tulajdonság teheti őket alkalmassá az összevonásra, hogy egy elméleti elvárással próbálja igazolni magát a beszélő.

Az eredmények értékelésénél a kimagaslóan sokat használt stratégiákat és stratégiakombinációkat példákkal is szemléltetem.

5.1. Nemleges válaszok

5.1.1. A nemleges válaszok értékelésének szempontjai

A nemleges válaszok értékelése az új egységesített rendszer alapján a következő:

- A) Direkt válasz adása
- B) Sajnálat kifejezése (B!)
- C) Kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat/szándékosság hiánya (C!)
- D) Magyarázkodás
- E) Alternatíva/javítás felajánlása
- F) Elméleti válasz adása/felismerés, hogy jár a bocsánatkérés
- G) A jövő és a múlt kontrasztos helyzete
- H) Hárítás
- J) Pozitív válasz adása

5.1.2. A nemleges válaszok esetén kapott eredmények

Stratégia(-kombináció)	Első- és másodévesek	Harmad- és negyedévesek ⁶	Összes használat
J (Pozitív válasz adása)	139	119	258
D (Magyarázkodás)	90	100	190

⁶ Az évfolyamok szétválasztására azért került sor, mivel már a vizsgálat folyamán is érzékelhető volt, hogy bár hasonló stratégiákat alkalmaznak a beszélők, azonban a használatok aránya más a két csoport között.

DE (Magyarázkodás és alternatíva ajánlása)	64	75	139
BD (Sajnálát kifejezése és magyarázkodás)	52	43	95
E (Alternatíva/javítás felajánlása)	29	31	60
AD (Direkt válasz adása és magyarázkodás)	20	32	52
BDE (Sajnálát kifejezése, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	33	18	51
ADE (direkt válasz adása, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	7	8	15
CD (Kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a cselekvés és magyarázkodás)	7	6	13
A (direkt válasz adása)	4	7	11
ABD (direkt válasz adása, sajnálat kifejezése és magyarázkodás)	5	5	10
CDE (Kívánság, hogy bárcsak végbe mehetett volna a cselekvés, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	5	4	9
BE (Sajnálát kifejezése és alternatíva/javítás felajánlása)	5	3	8
HE (Hárítás és alternatíva/javítás felajánlása)	4	3	7
AE (Direkt válasz adása és alternatíva/javítás felajánlása)	2	5	7
HD (hárítás és magyarázkodás)	2	4	6
ABDE (Direkt válasz adása, sajnálat kifejezése, magyarázkodás és alternatíva ajánlása)	4	1	5

2. táblázat: a leggyakrabban használt stratégiák és
stratégia-kombinációk nemleges válasz szituációkban

Az eredményekre történő első ránézéskor több dolog is szembeötlik. Egyfelől az, hogy összesen csak négy olyan stratégia volt, amelyeket önmagukban használtak a beszélők és ezek közül az egyik nagyon nagy különbséggel kiemelkedik a többiből. Ez pedig a J stratégia, amit kifejezetten emiatt a beszédcselekvés miatt vezettem be az új értékelési rendszerbe, mert mind a kapott válaszok kiértékelése, mind személyes tapasztalatom alapján jellemző az udmurtokra, hogy gyakran adnak akkor is pozitív választ, amikor az adott szituációban azt várnánk, hogy nemleges választ fognak adni. Az első példa esetén a beszélő a tanárnak ad pozitív választ akkor, amikor a tanár megkéri, hogy segítsen neki átrendezni a termet (5), a második esetben pedig amikor kölcsönkérnek tőle egy lemezt, amit nem szeretne kölcsönadni (6).

- 5) Быгат-йсько, одно ик юртт-о.
bír-PRES.1SG mindenképp segít-FUT.1SG
'Tudok, mindenképpen segíték'

BS11012124

- 6) Бен басьты-ø мон жаль өвөл.
igen elvesz-IMP.2SG én sajnálat nincs
'Igen, vedd el, nem sajnálom (tőled)'

E31997K

A második leggyakrabban használt stratégia a magyarázkodás volt. (7) (8)

- 7) Мон туннэ туж жад-и- ø ни
én ma nagyon elfárad-PST-1SG már
вал. Ойдо монэным чөш берыкт-о-м.
van.PST gyerünk velem együtt lefordít-FUT-1PL
'Én mára már nagyon elfáradtam. Fordítsuk le együtt.'

J41997D

- 8) Мон сое адз-и- ø вал ни та дыр-озь.
én azt lát-PST-1SG van.PST már ez idő-TERM.
'Már láttam korábban.'

NVF21011204

Bár ez is majdnem 200 alkalommal fordult elő, mégis majdnem 70-nel kevesebb alkalommal, mint az, hogy pozitív választ adtak a beszélők. Ezután szintén egy nagyobb ugrás következik

hiszen a harmadik helyen álló kombináció, a DE, azaz a magyarázkodás és alternatíva ajánlása (9) (10) 51-gyel kevesebbszer használták, mint a második leggyakoribb egyszerű magyarázkodást.

9) Ой,	туннэ	мон	туж	жад-и- ø.
Jaj	ma	én	nagyon	elfárad-PST-1SG
Ўказе	быгат-о- ø,	соку	мын-о-м.	
holnap	bír-FUT-1SG	akkor	megy-FUT-1PL	

'Jaj, ma nagyon elfáradtam. Holnap majd el bírok (menni), (majd) akkor elmegyünk.'

SV21011204

10) Мынам	али	дыр-ы	өвөл,	мукет
Nekem	most	idő-PX1SG	nincs	más
дыр-я	куке	но	ветл-о-м.	
idő-ADV	valamikor	is	megy-FUT-1PL	

'Nekem most nincs időm, majd valamikor máskor elmegyünk'.

SIA11019204

Ezen kívül még egy olyan kombináció volt, amely megközelítette a 100 alkalommal történő használatot, de kicsivel alatta maradt (95 alkalom, a leggyakrabban használt stratégiák és startégiakombinációk közül az esetek 9,9%-a), ez pedig a sajnálat kifejezése és a magyarázkodás stratégiáinak kombinációja (11) (12).

11) Вож-д-э	эн	вай- ø,	мон	
Zöld-2PX-ACC	NEG.IMP	hoz-CONNEG	én	
мукет	марка-ен	басьтыны	малпа-сько- ø.	
másik	márka-INST	venni	gondol-PRS-1SG	

'Ne haragudj, másmilyen márkájút szeretnék venni.'

AAG21003115

12) Мон	вераськ-и- ø	ни	вал	мукет
Én	beszél-PST-1SG	már	van.PST	másik
адями-ен.	Вож-д-э	эн	вай-ø!	
ember-INST	Zöld-2PX-ACC	NEG.IMP	hoz-CONNEG	

'Már beszéltem mással. Ne haragudj!'

M21003115

Ebben a négy válaszadási módban (pozitív válasz adása, magyarázkodás, magyarázkodás és alternatív ajánlása, sajnálat kifejezése és magyarázkodás) nemcsak az a közös, hogy mindegyik megközelíti vagy átlépi a száz alkalommal történő használat küszöbét, hanem az is, hogy mind az első két évfolyamon tanuló válaszadók, mind a harmad- és negyedévesek csoportja esetén ez a sorrend figyelhető meg. Ezek alapján feltételezhető, hogy ezek a kombinációk nem változnak az idő múlásával, hanem általánosságban ezek számítanak a leggyakrabban használt stratégiáknak.

A következő három stratégia esetén is megfigyelhető egyfajta egység, mivel ugyanaz a három stratégia/stratégia-kombináció következik, csupán azzal a különbséggel, hogy míg a fiatalabb csoport körében ezek sorrendje E, BDE és AD, addig a felsőbb évesek esetén az AD volt az ötödik leggyakrabban használt kombináció, és ezt követte az E és a BDE. Ezután azonban jobban megbomlik a stratégiák és stratégiakombinációk sorrendjének egysége, hiszen találunk még olyan közös elemeket, amelyek mindkét csoport esetén legalább ötször volt használva, mint az ADE, CD, ABD. Ugyanakkor olyan elemek is bekerülnek, amelyek csak az egyik csoport esetében érték el a legalább 5 használatot, mint a BE, a CDE, az A és az AE, de olyanok is, amelyek csak az összesített eredményeknél érte el az 5 használatot, mint a HE, a HD és a lista egyetlen négy különböző stratégiát magába foglaló kombináció, az ABDE.

A B! és a C! stratégiák közül, csak a B! jelent meg, viszont az elhanyagolható mennyiségben. Összesen 21 válaszban fordult elő, 16-szor a fiatalabb korosztály körében (amiből összesen 8 olyan válasz volt, amelyik valamely olyan stratégia-kombinációban szerepelt, amelyik bekerült a legtöbbit használtak közé) és ötször az idősebb korosztály körében (ezek közül egy sem szerepelt olyan stratégia-kombináció részeként, amely bekerült volna a leggyakrabban használtak közé). Az, hogy a C! stratégia nem fordult elő, az egyértelműnek tűnik abból a szempontból, hogy nem egy (közel)múltban történt eseményre kell reagálni a beszélőnek, hanem egy jelenben történő szituációra (tehát nem kell a múlt idejű jelentéstartalom), és amiatt, hogy ha egy múltbeli elköteleződésére hivatkozik esetleg a beszélő, akkor a sikeresebb indoklás érdekében azt próbálja bizonyítani, hogy biztosan van már programja, nem pedig azt, hogy mintha lenne programja (tehát nincs szükség az evidenciális jelentéstartalomra). Mivel a használatok száma kevés ebben a szituációban, így csupán ezekre az adatokra támaszkodva nem lehet messzemenőbb következtetést levonni azzal kapcsolatosan, hogy a fiatalabb korosztály orszosabban beszélne, de más adatokkal összevetve akár ennek a ténynek az egyik indikátora lehet az, hogy 3-szor annyi alkalommal fejezték ki az első két évfolyamon tanuló hallgatók a sajnálatukat orosz kifejezéssel, mint idősebb társaik.

Az adatok ismertetése után a következőket lehet megállapítani. Az egyik legfőbb sajátosság az igenlő válaszok gyakorisága. Felvetődhet az a nézőpont, hogy egy olyan kérdőívben, amelyben nemleges válaszokat várunk egy adott szituációban, ott a pozitív válasz nem számít értékelhető eredménynek, én ezzel azonban nem értek egyet. Ennek az okát párhuzamba lehet állítani azzal a nyelvészeti megfigyeléssel, miszerint minél kisebb egy nyelv beszélőközössége, annál nagyobb az esély, hogy a nyelv komplexebb morfológiai rendszerrel rendelkezik, amelybe beletartozik az evidencialitás grammatikai módon történő jelölése, a lexikai módon történő jelölés helyett (Lupyan & Dale 2010). Ez azzal magyarázható, hogy mivel kisebb a beszélőközösség, így a beszélők nagy(obb) valószínűséggel jobban ismerik egymást így fontossá válik az, hogy pontosan megjelölje a beszélő, az elmondottakhoz történő viszonyulását, a beszélők közötti bizalom fenntartása érdekében. Bár az udmurt az oroszországi finnugor nyelvet beszélő népek közül az egyik legnagyobb, viszont más nemzetiségekkel összevetve, pl. orosz, ukrán, tatár, arányaiban sokkal kisebb csoportot alkotnak, hiszen még azok száma milliós nagyságrendű, addig az udmurt beszélők száma párszáz ezer. A bizalom fenntartásához azonban nemcsak az elengedhetetlen, hogy a beszélők minél pontosabban meg tudják nevezni azt, hogy honnan származik az általuk közölt információ, hanem az is, hogy pozitívan viszonyuljanak egymáshoz a tagok. Ennek egyik módja az egymáshoz segítőkész módon való viszonyulás, hiszen az, hogy segítünk a másik félnek, az nemcsak a közösség összetartozásérzetét és ezáltal a csoporton belüli bizalmat erősíti, hanem a saját pozitív arculatunkra is jó hatással van, hiszen a másik fél pozitívan értékeli majd a cselekedetünket. Ezen gondolkodásmód alapján igenis fontos eredménynek számít az is, hogyha az adott nyelv beszélői, akárhogy is sugalljuk az ellentétjét, mégis pozitív választ adnak. Ezt az elméletet támasztja alá az is, hogy nemcsak olyan esetekben fordult elő az, hogy pozitív választ adtak, amikor egy náluk magasabb státuszú embernek kéne nemet mondaniuk, hanem akkor is, ha náluk alacsonyabb vagy a beszélővel megegyező státuszú embernek kellene. Ugyanis, ha csak a magasabb státuszú emberek esetén adtak volna pozitív választ a beszélők, az egy nagyon erős hierarchikus rendszert sejtetett volna. Ennek megfelelően, a náluk alacsonyabb státuszúaknak adhattak volna nemleges választ, mivel az megfelelt volna az elméletnek, hiszen a magasabb státuszú ember használhat arculatfenyegető kifejezéseket, mivel kisebb az esély, hogy számon lesz kérve érte (a rangjából kifolyólag). Itt viszont ezzel a gondolattal szembe megy az a tény, hogy bár az esetek nagy részében tényleg magasabb státuszú volt az ember, akinek pozitív választ adtak, sőt egyes esetekben a beszélők a válaszukhoz fűzött kommentekben jelezték, hogy a státuszbeli különbségre vezethető vissza, hogy miért mondtak igent (pl. a tanár esetén volt olyan hallgató, aki odaírta, hogy nem merne nemet mondani, mert attól félne, hogy ha nemet mond, akkor a tanár rossz jegyet fog adni). De számos esetben velük azonos státuszú

vagy náluk alacsonyabb státuszúnak is igent mondtak. Az előbbi esetében az egyik leggyakoribb ilyen szituáció az volt, amikor valakinek későn kéri egy házi feladattal kapcsolatosan a segítségét egy barátja (ebben az esetben egyénként gyakran viccesen odaírták azt is, hogy cserébe remélik, hogy legalább egy csokoládét kapnak a fáradalmaikért), a alacsonyabb státuszú esetén pedig többször is előfordult az, hogy nem mondtak ellent a fiatalabb unokatestvérük kérésének, és elmentek vele az állatkertben, annak ellenére, hogy a szituáció azt sugallta, hogy nagyon fáradtak és nincs kedvük menni. Tehát egy magasabb státuszú ember esetén indokolható az igenlő válasz azzal, hogy félnek a negatív folyománytól, vagy esetleges valami későbbi pozitív folyományban reménykednek. A másik két féllel szemben azonban nincs okuk félni egy esetleges megtorlástól, így ezen esetekben a pozitív válasz az összetartozásérzet, és az egymás iránti bizalom megerősítésére szolgált.

További fontos megállapításom, hogy azokban a szituációkban, amelyekben a beszélők valamilyen lehetőségre mondtak nemet (pl. amikor a szomszédban lakó operaénekes felajánl két jegyet számukra az egyik előadásra), akkor a legtöbb esetben megköszönték a lehetőséget akkor is, ha ténylegesen nemleges választ adtak a másik félnek, ahogyan azt a szituáció is sugallta. Ezeket az eseteket K-val jelöltem az elemzéskor, amely nem került be végül az eredmények közé, mivel nem külön stratégiaként kezeltem, csak az elemzés szempontjából tartottam érdekesnek, hogy az elemzés végén látszódjon, hogy tényleg olyan gyakorisággal jelent-e meg, mint ahogyan az érzékelhető volt korábban. Ez ugyanis egy olyan tulajdonság, ami közelíti az udmurt udvariassági normákat a magyar nyelvben tapasztaltakhoz. Többször is megtapasztaltam már személyesen, hogy akár az általam korábban már említett finn, észt és orosz, akár más nyelvet beszélő emberek esetében is gyakran okoz meglepetést az, amikor a magyar fél megköszön valamit, amit végül nem sikerült megszereznie (Pl. A: -Van egy tollad kölcsönbe? B: -Sajnálom, de nincs A: -Értem, azért köszönöm”), egy olyan lehetőséget, ami végül nem következett be (pl. A: -Jó napot! Beszélhetnék a tanszékvezetővel? B: -Sajnálom, most nincs bent. A: -Köszönöm, akkor majd visszajövök máskor.), vagy egy olyan dologgal kapcsolatosan, amely esetlegesen a jövőben meg fog történni, de nem biztos, hogy az eset ténylegesen be fog következni (Pl. Válaszát előre is köszönöm!). Míg az előző kettő csak meglepő, vagy csak enyhén zavaró lehet egy külföldinek, addig az utóbbi konfliktushoz vezethet, hiszen azt hiheti a másik fél, hogy azzal, hogy én megköszöntem előre, azzal én mindenképpen kötelezem arra, hogy végrehajtsa a cselekvést. Az udmurt válaszadók általi megköszönések pedig ezekre a magyar esetekre hasonlítanak.

5.2. Bocsánatkérés

5.2.1. A bocsánatkérési szituációk elemzésének szempontjai

A bocsánatkérési szituációk elemzése az összevont értékelési rendszer alapján történik, melynek a kategóriái a következők:

- A) Direkt válasz adása
- B) Sajnálát kifejezése (B!)
- C) Kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat/szándékosság hiánya (C!)
- D) Magyarázkodás
- E) Alternatíva/javítás felajánlása
- F) Elméleti válasz adása/felismerés, hogy jár a bocsánatkérés
- G) A jövő és a múlt kontrasztos helyzete
- H) Hárítás
- J) Pozitív válasz adása

5.2.2. A bocsánatkérési szituációk eredményei

Stratégia(-kombináció)	Első- és másodévesek	Harmad- és negyedévesek	Összes használat
BE (Sajnálát kifejezése és alternatíva/javítás felajánlása)	95	62	157
BD (sajnálát kifejezése és magyarázkodás)	86	60	146
BCE (Sajnálát kifejezése, szándékosság hiánya és alternatíva/javítás felajánlása)	57	40	97
H (hárítás)	44	43	87
BC (Sajnálát kifejezése és szándékosság hiánya)	39	22	61
BH (sajnálát kifejezése és hárítás)	28	19	47
BDE (sajnálát kifejezése, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	27	14	41
E (alternatíva/javítás felajánlása)	23	18	41
B (sajnálát kifejezése)	12	23	34
CE (szándékosság hiánya és alternatíva/javítás felajánlása)	15	17	32
D (magyarázkodás)	5	14	19

HD (hárítás és magyarázkodás)	5	6	11
BCDE (sajnálát kifejezése, szándékosság hiánya, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	0	11	11
BFE (sajnálát kifejezése, elméleti válasz adása/felismerés, hogy jár a bocsánatkérés, alternatíva/javítás felajánlása)	0	11	11
C (szándékosság hiánya)	5	5	10
DE (magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	0	10	10
BCD (Sajnálát kifejezése, szándékosság hiánya és magyarázkodás)	0	9	9
BG (sajnálát kifejezése és a jövő és a múlt kontrasztos helyzete)	5	0	5

3. táblázat: a leggyakrabban használt stratégiák és stratégia-kombinációk bocsánatkéréssel szituációkban

A bocsánatkéréssel szituációk esetében is, akárcsak a nemleges válaszoknál, azok a stratégiák kerültek be a legtöbbet használtak közé, amelyeket legalább öt alkalommal használtak a beszélők. Ez az első- és a második évfolyam esetében azt jelenti, hogy 502 válaszból 446 esetben, a harmad- és negyedéveseknél pedig a 449-ből 384 esetben kaptam olyan válaszokat, amelyek a leggyakrabban használt stratégia-kombinációk valamilyen változatát tartalmazták. Ez az előbbi esetében a válaszok 89%-át, az utóbbi esetében pedig a válaszok 85%-át jelenti. Az adatokra nézve az is szembeötlő, hogy bár bekerültek önmagukban álló stratégiák is a leggyakrabban használt stratégiák közé, javarészt kombinációkat használtak a beszélők.

A sajnálat kifejezése a legtöbb kombinációnak a részét képezi. Az egyetlen stratégia, amely nem került be a leggyakrabban használtak közé (sem önállóan, sem kombinációban), a direkt válasz adása. A J stratégia azért nem számít bele az értékelésbe, mivel ez egy olyan stratégia, amelyet én vezettem be, a korábbi értékelési rendszerben nem jelent meg és csak a nemleges válasz esetén fordult elő. Két dolgot fontos megjegyezni. Az egyik az, hogy az itt felsorolt stratégiák, illetve stratégiakombinációk esetében előfordult, hogy egyes stratégiák egy válasz esetében többször kerültek jelölésre. Mivel azonban egy hárítás vagy egy magyarázat esetén nehéz megállapítani, hogy mi számít két külön magyarázatnak, és mi egy magyarázatnak, így az egyértelműség és az egységesség érdekében ezek egynek számítottak a végső értékelés során. A másik előzetes megjegyzésem pedig az, hogy ahogyan azt az egységesített értékelési

rendszer bemutatásánál már jeleztem, a B!, illetve a C! stratégiák nem számítanak külön stratégiának, hanem a B és a C stratégiák egy-egy változatának, így azok nem kerültek külön a táblázatba, hanem beleszámoltam a felkiáltójel nélküli kombinációkba. Az eredmények kifejtésekor külön ismertetem ezen stratégiaváltozatokkal kapcsolatos tapasztalataimat.

Az eredményeket összehasonlítva azt vehetjük észre, hogy az első két évfolyam, valamint a harmadik- és negyedik évfolyam hallgatói javarészt ugyanazokat a stratégiákat használják, és közel ugyanolyan gyakorisággal, csak egy két helyen tapasztalható különbség. Mindkét csoport esetén a BE és a BD kombináció, azaz a sajnálat kifejezése alternatíva felajánlásával (13) (14) és a sajnálat kifejezése magyarázkodással szerepel (15) (16).

13)	Вож-д-э-с	ЭН	ва-е!	Али
	Zöld-2PX-ACC-PL	NEG.IMP	hoz-CONNEG.PL	Most
	ик	мукет-с-э	ва-ё-ø.	
	РТС	másik-3SG-ACC	hoz-FUT-1SG	
	'Ne haragudjon! Azonnal hozok egy másikat.'			
				MVP21003115

14)	Вож-д-э-с	ЭН	ва-е!	КЫЗЫ
	Zöld-2PX-ACC-PL	NEG.IMP	hoz-CONNEG.PL	Hogyan
	мон	быгат-йсько-ø	тйледлы	юрттыны?
	én	bír-PRS-1SG	önnek	segíteni
	'Ne haragudjon! Hogyan tehetem jóvá?'			
				EM21011204

15)	Вож-д-э-с	ЭН	ва-е,	пробка-ос	сюрес
	Zöld-2PX-ACC-PL	NEG.IMP	hoz-CONNEG.PL	dugó-PL	út
	ВЫЛЫН.				
	rajta				
	'Ne haragudjanak, dugó van az utakon.'				
					ANK21011204

16)	Вож-д-э-с	ЭН	ва-е,	мон	бере	кыль-и-ø.
	Zöld-2PX-ACC-PL	NEG.IMP	hoz-CONNEG.PL	én	hátra	marad-PST-1SG
	'Ne haragudjanak, elkéstem.'					
						NS11019204

Ezen stratégiák után mindkét esetben egy kisebb szakadék található a harmadik leggyakrabban használt stratégia, vagy stratégia-kombináció előtt. Ez a különbség az összesített eredmények esetén még inkább szembetűnő, hiszen ott a második és a harmadik stratégia-kombináció között a különbség majdnem 50. A következő két helyen mindkét esetben a BCE kombináció (17) (18), valamint a H stratégia található (19) (20), csak fordított sorrendben.

- 17) Вож-д-э эн вай- ø, пожалуйста, мон
 Zöld-2PX-ACC NEG.IMP hoz-CONNeg kérem én
 воксѐ вунэт-й-ø. Туннэ жыт пыр-о- ø.
 teljesen elfelejt-PST-1SG Ma este bemegy-FUT-1SG
 'Ne haragudj, kérlek. Teljesen elfelejtettem. Ma este átmegeyek.'

SSD11012124

- 18) Вож-д-э-с эн ва-е пожалуйста, мон
 Zöld-2PX-ACC-PL NEG.IMP hoz-CONNeg.PL kérem én
 öй адз-и-ø. Уксѐ сѐт-о-ø машина-д-э-с
 NEG.PST.1SG lát-PST-1SG Pénz ad-FUT-1SG autó-Px2SG-ACC-PL
 тупатыны.
 kijavítani.
 'Ne haragudjon, nem láttam. Adok pénzt a javításra'

J41997D6

- 19) Map вань, сое ик вера-й-ø.
 Ami van azt PCT mond-PST-1SG
 'Én csak az igazat mondtam.'

VA41996Zh

- 20) Тон монэ тод-ко-д ук.
 te engem ismer-PRS-2SG bizony
 'De hiszen ismersz.'

JD311019204

Ezek után már a kombinációk kezdenek egymáshoz képest elcsúszni, mivel van egy-két stratégia, amelyet vagy az első- és másodévesek, vagy a harmad és negyedévesek kevesebbszer használtak, ugyanakkor összeségében megállapítható, hogy a 11 leggyakrabban használt stratégia megegyezik a két csoport esetében, valamint további két stratégia-kombináció szerepel mindkét csoport esetében, és az első két évfolyam esetében 1, a harmad- és negyedévesek esetén pedig négy olyan kombináció szerepel, amely csak az adott csoport esetén

jelent meg. Ezek közül azonban mindegyik inkább a táblázat alsó szegmensében helyezkedik el, így azt mondhatjuk, hogy a használt stratégiák viszonylag egységes képet alkotnak.

	Első- és másodéves hallgatók		Harmad- és negyedéves hallgatók	
	Összes használat	Leggyakoribb esetek között	Összes használat	Leggyakoribb esetek között
B!	52 (10,4%)	44 (9,9%)	33 (7,3%)	22 (5,7%)
C!	46 (9,2%)	35 (7,8%)	70 (15,6%)	47 (12,3%)
mindkettő	7	5	8	0

4. táblázat: A B! és C! stratégiák használatának száma, valamint a kapott válaszokban történő használatuk aránya százalékban kifejezve

A B! (sajnálát kifejezése orosz kifejezéssel) és a C! (szándékosság hiányának kifejezése második múlt idővel) alakok használatának gyakoriságával kapcsolatosan elmondható, hogy az első- és másodéves válaszadók az előbbit 52-szer (ebből 44 szerepelt a leggyakrabban használt stratégia-kombinációk alapján megformált válaszok között), az utóbbit pedig 46-szor használták (ebből 35 szerepelt a leggyakrabban használt stratégia-kombinációk alapján megformált válaszok között) és 7 olyan esettel találkoztam, amelyben mindkettő előfordult (ebből 5 szerepelt a leggyakrabban használt stratégia-kombinációk alapján megformált válaszok között). Ugyanezek az értékek a harmad- és negyedévesek körében a következőképpen alakulnak: B!: 33 eset (22 a leggyakoribbak között), C!: 70 eset (47 a leggyakoribbak között) és közös használatra pedig 8 esetben volt példa, azonban ezek közül egy sem került be a leggyakrabban használtak közé. Ezeket az eredményeket, ha arányba állítjuk az összes kapott válasszal az adott csoporton belül, akkor azt vehetjük észre, hogy az első két évfolyamon tanuló hallgatók kicsit többször fejezték ki sajnálatukat orosz nyelven, míg a harmad- és negyedévesek gyakrabban használták az udmurt második múltat a válaszaikban. Nagyon leegyszerűsítve úgy is meg lehet fogalmazni, hogy az első két évfolyamon tanulók nyelvhasználata kicsivel oroszosabb volt, mind az idősebb társaiké. Ez véleményem szerint egyrészt azzal magyarázható, hogy az első két évfolyam hallgatóinak nyelvhasználatára hirtelen nagy hatással van az, hogy a fővárost (ahova általában valamilyen faluból költöztek) nagy mértékben az orosz nyelv használata dominálja (így beszédükbe hamar és nagy mennyiségbe kerülnek be orosz elemek), így az ő beszédükben jobban megjelennek ezek az elemek, másrészt azzal, hogy a képzésben eltöltött idő hatására az addig esetlegesen számukra kevésbé ismert

nyelvtani alakokat (pl. az északiak esetében az evidencialitás) jobban megismerik, ezáltal bátrabban és többet használják azokat. Bár anyanyelvi beszélők, azonban a második múlt használata nem minden beszélő számára egyértelmű (Kubitsch 2020a). Más jellegű kutatás, valamint a velük történő kommunikáció során is többször tapasztaltam olyat, hogy bár először gyakran helyesen használja az evidenciális alakot egy beszélő, de a használat után megáll, és kijavítja az első múlt idejű alakra az igealakot, mert annak használata általánosabb, jobban ismert.

A bocsánatkéréses beszédcselekvésre kapott válaszok során előkerült egy olyan nyelvtani elem, amelynek a használata külön figyelmet igényel. A kutatás során arra is kíváncsi voltam, hogy vajon a beszélők általam vizsgált csoportja használja-e a második múlt időt udvariasság kifejezésére, és ha igen, akkor hogyan, milyen szemantikai jelentéstartományban és milyen gyakorisággal. Ezt a grammatikai elemet azért a bocsánatkérésnél tárgyalom, mert az általa hordozott jelentéstartalom megjelenése a bocsánatkérés esetén a legesélyesebb. Ezzel kapcsolatban több konferenciaelőadás (Nyitra⁷, Kudymkar⁸) és tanulmány is született (Kubitsch – Németh 2019a; Kubitsch – Németh 2019b; Németh 2018). Az eredmények ismertetéséhez szükség van arra, hogy bemutassam, pontosan mi is ez a második múlt idő.

A második múlt idő, melyet udmurtul *тодмотэм ортем дыр*-nek hívnak, egy olyan szintetikus igeidő, amelyben megjelenik az evidencialitás. Ez egyébként egy könnyen terjedő areális jelenségként van számon tartva (de Haan 2013; Aikhenvald – Dixon 1998: 244), a Volga-Káma vidéken beszélt nyelvekben megtalálható, kivéve a periférián elhelyezkedő nyelvekben. Evidencialitáson azt a nyelvi kategóriát értjük, amelyik kifejezi az információ forrását (Aikhenvald 2004: 3). Természetesen erre minden nyelv képes, azonban eltérő módon. Különbség fedezhető fel például abban, hogy az információ forrását hogyan, milyen eszközzel jelöli. Egyes nyelvek esetében a jelölés lexikai módon történik (ide tartozik például a magyar nyelv is), de más nyelvek esetében az információ forrása egy grammatikai elem jelentésében is kódolva lehet. Azon nyelvek, amelyekben grammatikalizálódott elemmel történik ezen információ kódolása, tovább csoportosíthatók abból a szempontból, hogy hány különböző információforrást különböztetnek meg. Ebből a szempontból az udmurt nyelv a kisebb, egyszerűbb evidenciális rendszerrel bíró nyelvek közé tartozik, mivel összesen csak két információforrást különböztet meg (Aikhenvald 2004: 28): az első kézből származó, valamint a nem első kézből származó (közvetett módon szerzett) információt különbözteti meg (Skribnik – Kehayov 2018: 539). Ahogy azt a magyar *második múlt* megnevezésből is látszódik, az

⁷ World Conference on Pluricentric Languages and their Non-Dominant Varieties. 2018 június 21-23.

⁸ Пермистика XVII (Permistika XVII). 2018. november 24.

udmurt nyelvben az evidencialitás az igeidő kategóriájával olvadt össze, azon belül is múlt időben jelenik meg. És hogy mi teszi alkalmassá ezt az igeidőt arra, hogy udvariasságot lehessen kifejezni vele? Azon kívül, hogy ezen grammatikai elem elsődleges funkciója a nyelvben, hogy kifejezze, hogy az információ első- vagy másodkézből származik, más jelentésekkel is rendelkezhet, melyeket a következő módon állapított meg Kubitsch (2017: 19–35): vannak olyan funkciók, melyek köthetők ahhoz, hogy honnan származik az információ, de olyan funkciókkal is találkozunk, amelyek nincsenek összefüggésben vele. Az első csoportba tartozik a reportatív, amely például az észtl nyelvben is megtalálható, valamint a következtetésen alapuló jelentéstartalmak, melyek alapulhatnak a cselekvés látható eredményein, mentális konstrukciókon, valamint a világról alkotott általános képünkön is. A második csoportba pedig a műfaji sajátosságok sorolhatók, a mirativitás, azon belül is a késleltetett realizáció és az új, váratlanul ható információk, valamint (a jelen disszertáció szempontjából legfontosabb jelentéstartalom) annak a kifejezése, hogy a végbement esemény felett a beszélő nem rendelkezett kontrollal. Ez utóbbinak a használati lehetősége udvariassági szituációkban egyértelmű, hiszen egy bocsánatkéréses szituációban a beszélő könnyen enyhíthet egy számára kellemetlen szituációt, például egy váza összetörését azzal, hogy nem szándékosan vitte véghez a cselekvést, mivel nem kontrolálta az adott helyzetet. Felmerülhet a kérdés, hogy miért Kubitsch csoportosítására támaszkodom használok e jelenség bemutatása során, és miért nem az ebben a témában ismertebb, Siegl (2004) által írt szakdolgozatot. Ez azzal indokolható, hogy Kubitsch munkája abból a szempontból sokkal közelebb áll az én kutatásomhoz, hogy ő egy blogszövegeken alapuló korpuszon végezte a vizsgálatait, melyek nyelvezete közelebb áll az általam vizsgált beszélt nyelvhez, mint a Siegl által használt Pavlik Morozov korpusz, amely a híres szovjet propagandatörténet (miszerint egy 13 éves kisfiú feljelentette a saját édesapját a hatóságoknál, amikor törvénytelen dolgot tett és ezért a rendszer hősként tisztelte, mivel az akkori értékrendnek megfelelően nem a családot helyezte előtérbe, hanem az állam érdekeit) udmurtra fordított változata. Természetesen ez semmit nem von le Siegl tanulmányának a jelentőségéből, az ő dolgozata 13 évvel korábban íródott, amikor még nem álltak rendelkezésre olyan méretű, és olyan változatos korpuszok, mint napjainkban.

Azonban ahhoz, hogy pontos képet kapjunk arról, hogy hogyan használják adott szituációkban az evidencialitást a beszélők, szükséges megvizsgálni azt, hogy vajon bír-e ezzel a jelentésével minden olyan igeidőben, amelyben megjelenik.⁹ Meg kell jegyezni, hogy ezen múlt idejű

⁹ Az udmurtban a négy szintetikus igeidőn (jelen, jövő, első és második múlt) kívül van négy analitikus múlt idő is. A négy analitikus múlt idejű alak a következő módon hozható létre: a fő ige a négy szintetikus igeidő közül az egyiknek az alakját veszi fel, a hozzákapcsolódó segédige pedig a létige első vagy második múlt időbeli alakját veszi fel (*вал/вълэм*). A funkcionális különbségek nem egyértelműek. Bár az első múlt + *вълэм* alak a Timerhanova (2011) által szerkesztett grammatika szerint nem létezik, azonban a saját tapasztalatom (Németh

alakok előfordulása a mai beszélt udmurt nyelvben eléggé ritka. Ezzel kapcsolatban írt tanulmányomban (Németh 2019) három analitikus múlt idejű alakot vizsgáltam a lehetséges négyből ebből a szempontból. Az első három analitikus múlt idejű alak a főige jelen, múlt, valamint második múlt idejű alakjából, valamint a létige múlt, illetve második múlt idejű alakjából álló segédigéből áll (bár a kötet nem említi, hogy létezik a múlt idejű főige, valamint a létige második múlt idejű alakjával létrehozott alak. Ennek az az oka, hogy ez egy beszélt nyelvben használt alak, amely a sztenderd nyelvnek nem képezi részét). A negyedik analitikus múlt idejű alak vizsgálatát azért nem tartottam fontosnak, mert annak a használata teljesen egyértelmű, ellentétben a másik hárommal.¹⁰ A tanulmány végén arra a megállapításra jutottam, hogy ezen igealakok valószínűleg nem alkalmasak arra, hogy udvariasságot fejezzenek ki, hiszen ezekben az esetekben az a jelentéstartalom volt jellemző, hogy a beszélőn az információja az adott szituációról nem első kézből származik, és nem fordult elő olyan eset, hogy a beszélő események feletti kontrolljának a hiányára utaltak volna. Ez abból adódik, hogy a beszélők két dolgot tartottak fontosnak ezen alakok jelentéstartalmával kapcsolatosan kifejezni: az egyik az volt, hogy hányszor ment végbe a cselekvés (egyszer, többször, vagy ez az információ irreleváns), valamint azt, hogy első kézből származik-e az adott információ vagy másodkézből.

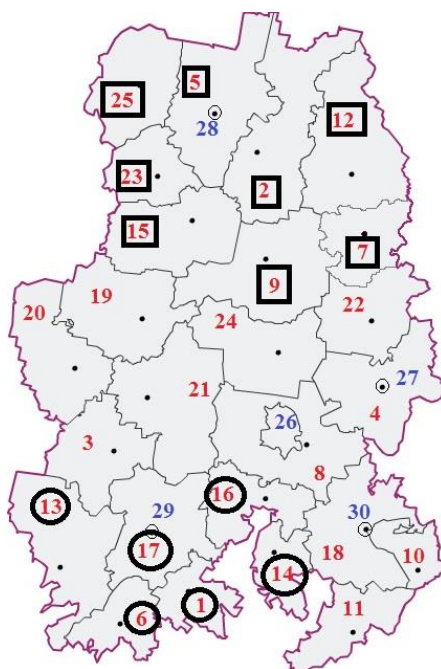
5.2.3. A bocsánatkéréses szituációk és a második múlt idő kapcsolata dialektológiai megközelítésből

A második múlt idő funkcióinak ismertetése után nézzük, mit lehet megállapítani az udmurt második múlt idő udvariassági szituációkban történő használatával kapcsolatban. Ennek vizsgálatához a beszélők csoportosítva lettek aszerint, hogy melyik nyelvjárást beszélnek. Erre azért volt szükség, mert Udmurtia különböző részein a beszélők nyelvhasználatára különböző nyelvek vannak hatással. Ahogyan azt Edygarova-Mantel (2014: 4) is megállapítja, az északi beszélők nyelvhasználatán az orosz nyelv hatása érezhető inkább, addig a déliek beszédén a tatár. Ez a második múlt használatát illetően azért nagyon fontos információ, mert míg az orosz

2019) azt mutatja, hogy ez az alak is létezik és értelmezhető azon beszélők számára, akik még használják az analitikus múlt idejű alakokat. Említett tanulmányomban a jövő idő + *вал/был/эм* alak kivételével vizsgáltam az ezen igeidők közötti funkcionális különbségeket.

¹⁰ Ez az alak azért nem szerepelt vizsgálatomban, mivel ez az egyetlen, amelyiknek a funkciója egyértelmű, hiszen a múltban rendszeresen végbemenő cselekvések kifejezésére szolgál. A többi alakkal kapcsolatosan arra a megállapításra jutottam, hogy bár jelen formájában többszörösen redundánsnak tűnik az analitikus múlt idők rendszere, azonban most még lehetőség van arra, hogy rekonstruáljuk az eredeti jelentéstartalmát ezeknek az igeidőknek. Az összetett múlt idejű alakok jelentése leginkább abban a tekintetben térnek el egymástól, hogy a mondatban foglalt cselekvés egyszer vagy többször ment végbe, esetleg irreleváns a cselekvés végbemeneteinek száma, valamint, hogy a beszélő ismeri-e a végbemenetel körülményeit vagy sem.

nyelv nem rendelkezik grammatikailag kódolt evidencialitással, addig a tatár nyelv igen, amely előrevetíti annak a lehetőségét, hogy a déli nyelvjárás beszélői nagyobb eséllyel fogják ezen alakokat használni, hiszen a beszédükre olyan nyelv van hatással, ami rendelkezik hasonló szerkezettel. A dialektusok szétválasztása Kel'makov (2006: 42-43) kategorizálása alapján történt. Ő az udmurt nyelvet négy dialektusra osztja fel: északi, déli, központi és beszermán. A kutatáshoz csak az északi és a déli nyelvjárások beszélői kerültek kiválasztásra, hiszen feltételezhetően náluk fedezhető fel a legnagyobb kontraszt. A térképen (1. ábra) a négyzetekkel jelölt területek azok, ahol Udmurtián belül az északi nyelvjárást beszélik. Udmurtián kívül a Kirovi területen találkozhatunk még annak beszélőivel. A karikával jelölt területeken pedig a déli nyelvjárás használata a jellemző Udmurtián belül. A köztársaság határain kívül pedig a környező tatársztáni nyelvjárásokban találkozhatunk még ezen nyelvváltozat beszélőivel.

2. ábra: A déli és északi nyelvjárások elhelyezkedése¹¹

Kel'makov csoportosításán kisebb változtatásra volt szükség, mivel ő néhány esetben az adott járásnak csak az északi vagy déli részét tekintette az adott dialektus részének. Azonban mivel nem definiálta, hogy pontosan hol húzódik ezeken a területeken a határ, így ilyenkor ezen járások egész területét az adott nyelvjáráshoz tartozónak lett számítva. Ez feltehetően nem okoz különösebb problémát az eredményeket tekintve, már csak azért sem, mert, ahogyan az a térképen is jól látható, ez a két nyelvjárás egymástól teljesen el van szigetelve. Végül összesen

¹¹ Felhasznált kép forrása, jelölések nélkül:
https://hu.wikipedia.org/wiki/Udmurtföld#/media/File:Regions_of_Udmurtia.png

74 olyan adatközlő volt, aki a lakhelye alapján pontosan besorolható volt valamelyik nyelvjárásba: 48 adatközlő került a déliek közé (29 első- és másodéves hallgató, valamint 19 harmad és negyedéves) és 26 az északiak közé (14 első- és másodéves hallgató, valamint 12 harmad- és negyedéves). A két csoport létszáma nem fele-fele arányban oszlik el, sokkal inkább közelebb van az egyharmad-kétharmad arányhoz. A kiértékelés során ezt figyelembe vettem, és úgy alakítottam ki az értékelési rendszert, hogy ezt a problémát kiküszöbölje (erről később). Ezenfelül, első körben az első- és másodéves, valamint a harmad- és negyedéves hallgatókat külön voltam vizsgálva (Kubitsch & Németh 2019a, Kubitsch & Németh 2019b), majd végül összesítve is ki lett értékelve a kapott eredmény (Németh 2018). Ennek oka abban keresendő, hogy az előbbi csoportba tartozó adatközlők kevesebb ideje tanulnak az egyetemen, ellentétben a második csoportba tartozókkal, így lehetőség nyílt annak a megfigyelésére is, hogy az egyetemen elsajátított nyelvészeti ismeretek mennyire befolyásolják a beszélők nyelvváltozatát. A második múlt idő ugyanis a második tanév második félévében tanult anyag, és ahogyan azt már korábban megemlítettem, a második múlt idő egy olyan grammatikai jelenség, amely a mai nyelvhasználatban elkezdett kikopni.

A kutatással kapcsolatosan szeretném megjegyezni, hogy magát az adatgyűjtést én bonyolítottam le. A felhasznált adatok azok, amelyeket a disszertációhoz történő adatgyűjtés során gyűjtöttem 2017 októberében a Campus Mundi ösztöndíj keretein belül az Udmurt Állami Egyetemen. Természetesen a válaszok anonimizált formában kerültek felhasználásra. A társszerző bevonása azért történt, mivel Kubitsch Rebeka több éve kutatja az udmurt második múlt időt és annak felhasználási módjait, így szakértelme segítségemre volt abban, hogy a kiértékelés során egyfajta kontrollként vegyan részt, tanácsaival segítsen. Tehát ami ezt a részkutatást illeti, az ötlet, az adatgyűjtés és az elemzés az én nevemhez köthető, Kubitsch Rebeka pedig elméleti szempontból segítette munkámat.

Első lépésként ki lettek választva a múlt idejű mondatok (függetlenül attól, hogy az első vagy a második múlt idő szerepelt-e benne) majd olyan jelentéstartalmat kerestünk, amelyek indokolnák a második múlt használatát. Azon mondatok, amelyek ennek megfelelő jelentéstartalommal bírtak, megjelöltük. Ezután azokat jelöltük meg, amelyekben a beszélő ténylegesen a második múlt időt használta. Végül a jelöléseknek köszönhetően a következő feltételek alapján végeztem el az elemzést:

- Hány olyan beszélő volt, akik minden lehetséges esetben használta az evidencialitást?
- Hány olyan beszélő volt, aki egyáltalán nem használta az evidencialitást?

- Az adott dialektus beszélői átlagosan hány olyan beszédhelyzetet teremtettek, ahol lehetőségük nyílt volna az evidenciális forma használatára?
- Az esetek hány százalékában használták az evidencialitást?

Az eredmények táblázatos formában a következőképpen alakultak az első- és másodéves (5. táblázat), a harmad- és negyedéves nyelvhasználók esetében (6. táblázat), valamint összesítve (7. táblázat):

Déli dialektus		Északi dialektus
3	Evidenciális használata az esetek 100%-ában	0
11	Egyáltalán nem használt evidenciális alakot	8
36,9	A lehetséges esetek hány %-ban használták az evidenciális alakokat	13
3,6	Potenciális lehetőségek száma/fő	3,9

5. táblázat: Az első- és másodéves beszélők eredményei (Kubitsch & Németh 2019a alapján)

Déli dialektus		Északi dialektus
2	Evidenciális használata az esetek 100%-ában	1
0	Egyáltalán nem használt evidenciális alakot	3
46	A lehetséges esetek hány %-ban használták az evidenciális alakokat	28
3,68	Potenciális lehetőségek száma/fő	4,42

6. táblázat: A harmad- és negyedéves beszélők eredményei (Kubitsch & Németh 2019b alapján)

Déli dialektus		Északi dialektus
5	Evidenciális használata az esetek 100%-ában	1

11	Egyáltalán nem használt evidenciális alakot	11
42	A lehetséges esetek hány %-ban használták az evidenciális alakokat	20,5
3,64	Potenciális lehetőségek száma/fő	4,16

7. táblázat: Az összesített eredmények (Németh 2018 alapján)

A táblázat utolsó sora az, amely kiküszöböli azt a problémát, hogy közel kétszer annyi olyan adatközlő volt, aki a déli nyelvjárást beszéli, ugyanis itt főre lebontva látható a potenciális használat lehetőségeinek a száma. Ez az érték úgy lett kiszámolva, hogy az összes, adott nyelvjárás beszélője által kialakított potenciális helyek száma el lett osztva az adott nyelvjárás beszélő adatközlők számával. Ez alapján az derült ki, hogy bár az északiak kevesebb esetben használják a második múlt időt, viszont általánosságban több olyan beszédhelyzetet teremtenek, ahol lehetne használni a vizsgált igealakot. A táblázatok alapján a harmad- és negyedéves hallgatók nyelvhasználatára már valószínűleg hatással volt az egyetemen elsajátított tananyag (amely a Mai udmurt nyelv: Morfológia tantárgy részét képezi, a képzési idő második évének második félévében), hiszen mind az északi, mind a déli nyelvjárás beszélői körében csökkent azon beszélők száma, akik egyáltalán nem használtak evidenciális alakokat, valamint az északiak esetében volt egy fő, aki minden egyes esetben használta, amikor lehetősége volt rá. Az is kiderül a táblázatokból, hogy a harmad és negyedévesek esetében megnövekedett mind a déli, mind az északi nyelvjárások beszélőinek körében azon esetek aránya, amikor a beszélők használták az evidenciális alakokat ott, ahol erre lehetőségük nyílt.

A várakozásnak megfelelően mind az első- és másodévesek, mind a harmad- és negyedévesek, és így az összesített eredmények alapján is tisztán látható, hogy a déli nyelvjárások beszélői sokkal többet alkalmazzák a második múlt időt udvariassági szituációkban. Bár összességében azon adatközlők száma mindkét nyelvjárásban 11, akik egyáltalán nem használtak evidenciális jelentéstartalommal bíró alakot, ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt a tényt, hogy ez a szám a déliek esetében közel kétszer annyi adatközlő esetében alakult ki, tehát arányaiban a déli adatközlők esetében a második múlt használatának mellőzése megközelítőleg fele annyi esetben fordul elő, mint az északiak körében. Ezekben az esetekben az igeidő használatának oka az volt, hogy kifejezze, hogy sajnos nem volt az esemény az irányítása alatt, ezért alakultak a dolgok szerencsétlenül.

Továbbá megállapítottuk, hogy bár mind a déli nyelvjárások beszélői, mind az északi nyelvjárások beszélői használják ezeket az igealakokat udvariassági szituációkban, azonban ezek használata nem olyan konzekvens, hogy a második múlt udvariassági stratégiaként történő használatát konvencionalizálódott stratégiának lehessen tekinteni. Ezért is van az, hogy bocsánatkéréses szituációk esetében nem jelennek meg külön stratégiaként, csak az egyik stratégia alváltozataként.

A második múlt kontrollálmanságot kifejező használatán kívül más eredményeink is voltak a B! jelölésű válaszok esetében. Az első- és másodéves hallgatók között 7, a harmad és negyedévesek között pedig 8 alkalommal találkozhatunk olyan esettel, hogy mind a B!, mind a C! stratégiát alkalmazza a beszélő, ráadásul mind a 15 alkalommal úgy történik ezen alakok használata, hogy a B! és a C! stratégiát jelölő elemek egymás mellett helyezkednek el. Ennek a kombinációnak az érdekessége, hogy ilyenkor a sajnálatot a beszélő egy orosz elemmel fejezi ki (pl. *npocmu(me)* 'elnézést'), viszont az utána használt ige második múltban szerepel. Azonban, mint az korábban említettem, az evidencialitás egy olyan grammatikai kategória, amely az udmurt nyelvben megtalálható, az orosz nyelvben azonban nem. Feltételezhetnénk, hogy ezekben az esetekben a beszélők inkább olyan alakot használnának a megnyilatkozásukban, ami mindkét nyelvben megtalálható, hiszen a kódváltás esélye megnő a mondat azon pontjain, ahol a két nyelv rendszere hasonlóságot mutat. Ezt támasztja alá az is, hogy habár a BC stratégiakombináció nagyon gyakori, hiszen az ötödik leggyakoribb kombináció a bocsánatkéréses szituációkban, a B C és E stratégiák kombinációja pedig a harmadik leggyakoribb. Ezen kombinációk túlnyomó többségében is egymás mellett szerepel ez a két stratégia, mégis összesen 15 olyan eset van csak, amelyben az orosz sajnálatot kifejező kifejezés és a tipikusan udmurt grammatikai alak kerül egymás mellé. A példákat szemlélve a legtöbb eset magyarázható azzal, hogy egy (21) vagy több szó (22) ékelődik azon szavak közé, amelyek miatt a stratégiák a B! és C! besorolást kapták, azonban vannak olyan esetek is, ahol közvetlenül egymás mellett szerepel a két szó (23).

21) Ой, прост-и, МОН ВУНЭТ-ЙСЬКЕМ-Ø!...

Jaj megbocsát-IMP.2SG én elfelejt-PST2-1SG

'Jaj, bocsáss meg, elfelejtettem! ...'

(19EVKE98)

22) ИЗВИН-ИТЕ, НО МОН КНИГА-ДЭС ГУРТ-А-М

megbocsát-IMP.2PL de én könyv-ACC.PX2PL falv-ILL-PX1SG

ВУНЭТ-ЙСЬКЕМ-Ø. ...

felejt-PST2-1SG

'Elnézést, de otthon **felejtettem** az Ön könyvét. ...'

(19LS96)

23) Уж-е трос вал, но **извин-и,** **вунэтицькем. ...**
munka-PX1SG sok van-PST és **megbocsát-IMP.2SG** **felejt-2PST.1SG**

'Sok dolgom volt, bocsáss meg, elfelejtettem

(19T97)

Az első két példában bár a két korábban említett stratégia egymás mellett szerepel, a két szó nem egymás közvetlen szomszédságában helyezkedik el, hanem egy vagy több szó ékelődik közéjük. Ez magyarázhatja azt, hogy hogy kerül egymás mellé egy orosz elemet és egy udmurt sajátosságot tartalmazó stratégia. Az utolsó példa igazán különleges eset. Bár egymás mellett helyezkedik el a két szó, azonban két külön tagmondatban szerepelnek, és a tagmondathatár egy olyan pont, ahol a kódváltás létrejöhet (ebben az esetben ugyebár oroszról vált vissza a beszélő udmurtra). Ugyanakkor az, hogy lehetséges, nem vonja maga után azt, hogy kötelező jelleggel meg is történik a kódváltás, tehát nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a tagmondatváltás miatt történt feltétlenül a kódváltás. Ugyanakkor ez ellen szól az a tény, hogy ezen alakok egymás mellett történő használatának száma elenyésző az olyan esetekhez képest, amelyekben a beszélők azt az alakot használták, amely az orosz nyelvben is megjelenik. Sajnos jelen esetben, a rendelkezésre álló adatok mennyisége kevés ahhoz, hogy megfelelő választ tudjunk adni erre a kérdésre. Ez egy olyan jelenség, amelyet a jövőben még tovább kell vizsgálni.

Egy másik érdekesség a bocsánatkéréses szituációkkal kapcsolatban, hogy akárcsak a nemleges válasz esetén a C!E, azaz a szándékosság hiányának kifejezése és az alternatíva felajánlása, valamint a BC!G, azaz a sajnálat kifejezése, a szándékosság hiánya és a jövő és múlt kontrasztos helyzete stratégiák kombinációi többször jelentek meg a C stratégia felkiáltójellel jelölt változatával, mint a sima C jelölésű változatban. Ez, akárcsak a nemleges válasz adása esetén, azért érdekes, mert ebben a szituációban is az volt az általános tendencia, hogy a felkiáltójel nélküli stratégiák gyakrabban fordultak elő, mint a felkiáltójelesek. Azonban a bocsánatkérés esetén még további két stratégia-kombinációval találkozunk, amelyekre ez a jelenség igaz, ez pedig a C!B és a BC!DE. Mivel a C!E kivételével mindegyik esetre igaz az, hogy a szándékosság hiányának kifejezése mellett közvetlenül egy udmurt nyelvű bocsánatkérés áll, így feltételezhetnénk, hogy ez van hatással arra, hogy egy udmurt nyelvre jellemző alakot

használnak a beszélők. Így viszont egyfelől az a kombináció, ahol ez a jelenség a legtöbbször előfordul, azaz a C!E továbbra sincs megmagyarázva, ráadásul felmerül a kérdés, hogy akkor a többi olyan esetben ahol a B és a C stratégiák kombinálódnak miért nem fordul elő ez a jelenség. Véleményem szerint itt sokkal inkább arról van szó, hogy a várakozással ellentétben nem azzal teszik udvariasabbá a beszélők a megnyilatkozásukat, hogy a dominánsabb nyelvből emelnek át udvariassági formulákat (az ilyen jellegű kódváltás ugyanis nem jellemző az udmurt beszélőkre a vizsgált szituációkban), hanem azzal próbálják az arcukat védeni, hogy próbálnak minél udмурtosabb kifejezéseket használni, és így hatni a másik félre azzal, hogy jelölik az egy csoportba való tartozásukat. Ez egyfelől magyarázatot nyújt arra, hogy miért van az, hogy más esetekben is gyakran használják ezt az igealakot, de az mégsem előzi meg a felkiáltójellel nem módosított stratégia-kombinációs párjukat, hiszen nem minden beszélő használja ezt az igealakot (hiszen ahogy korábban a táblázatokban is láttuk inkább a déliekre jellemző ezen alak használata), valamint a direkt válaszok adásával kapcsolatosan is magyarázatot nyújthat.

A direkt válaszok adása esetén az vehető észre, hogy számuk nagyságrendekkel kisebb, mint a nemleges válasz esetén, hiszen összesen 6 olyan válasz érkezett a bocsánatkéréses szituációban, amelyekben direkt választ adott a beszélő. Ez feltételezhetően azzal magyarázható, hogy mivel ezekben az esetekben az arculatfenyegető esemény már megtörtént, így egy direkt válasz adásával csak tovább növelné az arculatot ért fenyegetést a beszélő, így ezt a stratégiát próbálja kerülni. Amikor mégis úgy döntöttek a beszélők, hogy alkalmazzák ezt a stratégiát, két esetben az AC!E kombinációban, egy-egy esetben az AC, az ABC! a BA, és a B!A kombinációban használták. Direkt módon azonban csak olyan esetekben ismerték be a bűnösségüket, amikor elfelejtették a tanárnak visszahozni a könyvét (tehát náluk magasabb státuszú emberrel szemben), vagy amikor meghúzták a szituáció másik szereplőjének az autóját (ismeretlen státuszú személlyel szemben, olyan esetben, amiben az okozott kár jelentős lehet). Így azonban felmerül az a lehetőség, hogy bár azzal, hogy direkt mód elismeri a bűnösségét, úgy tűnik mintha további arculatfenyegetésnek tenné ki magát a beszélő. Ebben az esetben sokkal inkább tűnik úgy, hogy a beszélő pont azzal próbálja védeni a saját arculatát, hogy nem próbál kibújni a felelősség alól, vagy másra hárítani azt, hanem vállalja tettéért a felelősséget, ezzel mutatva azt ki, hogy hajlandó együttműködni. Ezzel a lépéssel a pozitív arculatát érő fenyegetést csökkenti egy olyan tulajdonsággal, ami viszont pont a pozitív arculatot tünteti fel jobb színben. Az összefüggés az előző szituációval pedig abban jelenik meg, hogy az esetek felében az udmurt grammatikai alakot használva (kétszer AC!E, ABC!), egy esetben pedig az udmurt kifejezéssel kérnek bocsánatot (BA), egy esetben ilyen szempontból neutrálisan nyilvánulnak

meg (AC, amely olyan értelemben neutrális, hogy se udmurt grammatikai alakkal, sem az udmurt nyelvű bocsánatkéréssel nem próbálják erősíteni az összetartozás érzetét), és csak egy esetben fordul elő az, hogy a direkt beismerés mellett orosz alakot használnának.

A direkt módon történő beismerés után pedig érdemes szót ejteni azokról a szituációkról, amikor a beszélő elhárította magáról a felelősséget. Ezek az esetek túlnyomó többségében két szituációban fordultak elő: amikor a munkatársa felelősségre vonja azért, hogy miért tűntette fel rossz színben, valamint amikor a beszélő egy ismerősével történő találkozási késik el. Hogy mennyire gyakran használták, nagyon jól mutatja az a tény, hogy bár főként ebben a két szituációban fordult elő, mégis önmagában a H stratégiának a használata a negyedik, BH kombinációként a hatodik, HD kombinációként pedig a tizenkettedik leggyakrabban használt stratégia, vagy stratégiakombináció. Annak oka, hogy miért használják ezt a stratégiát, eltér a két fő szituáció esetében. A találkozási késik el esetében arra hivatkoznak a beszélők, hogy mivel barátok, a másik félnek elég jól kéne ismernie ahhoz a beszélőt, hogy tudja, hogy sohasem érkezik időben, sőt több beszélő is azt az alternatívát javasolta a másik félnek, hogy legközelebb jöjjön ő is később, és akkor nem kell várakoznia (24). Bizonyos esetekben illendőségből bocsánatot kér a beszélő (25), de előfordul sokszor az is, hogy nem kér bocsánatot a másik féltől. Ennek oka, hogy a másik fél tudatában volt annak az információnak ismeretségükből kifolyólag, hogy ők mindig késnek, így azért nem ők a felelősök, hogy az illető mégsem ennek megfelelően cselekedett (26). Néhány esetben az is előfordul egyébként, hogy a beszélő úgy érzi, hogy nem jogos az ismerősének a számonkérése, és ezért nem hogy bocsánatot kérne, vagy hárítaná a felelősséget, hanem kicsit támadó jelleggel lép fel a másik féllel szemben (27).

- 24) Тон тод-йсько-д ук мон котьку но бере кыл(ь)-исько-Ø
 Те tud-PRS-2SG bizony én mindig is után marad-PRS-1SG
 шуыса. Кулэ вал тыныд но бергес дор-ысьты-д потыны...
 hogy. kell van.PST neked is később otthon-ILL- elmenni...
 Px2SG

'Hiszen tudod, hogy mindig kések. Neked is később kellett volna elindulnod otthonról'

(19JD397)

- 25) Вож-дэ эн вай, тод-йсько-д ук кыче мон.
 Zöld-Px2SG-ACC NEG.IMP hoz-IMP tud-PRS-2SG bizony milyen én.

'Ne haragudj, tudod, hogy milyen vagyok.'

(19JD996)

26) Тод-йсько-д ук одно бере кыл(ь)-исько-Ø шуыса.
tud-PRS-2SG РТС mindenképpen után marad-PRS-1SG hogy.

'Hiszen úgyis tudod, hogy mindig kések.'

(19JD297)

27) Эшшо но возьма-сал, кулэ луы-сал ке.
Még is vár-COND kell van-COND ha.

'Még most is várhatnál, ha úgy lenne.'

(19VAZH96)

A másik esetben azonban a háritás oka nem abban keresendő, hogy az ismeretségből adódóan tudnia kéne a beszédpartnernek olyan információkat a beszélőről, amelyek alapján a beszélő úgy gondolhatja, hogy azok mentesítik az alól, hogy felelősségre legyen vonva, habár itt is fennáll az ismertség ténye, hiszen együtt dolgoznak. Ebben a szituációban a háritás okát sokkal inkább abban kell keresni, hogy a beszélő nem érzi jogosnak azt, hogy a beszédpartnere felelősségre vonja őt azért, amit mondott. Az előző esetben míg a háritások esetén gyakran érezhető az, hogy próbálják jelentéktelenként feltüntetni az általuk elkövetett hibát, és ebből kifolyólag használják a háritást, addig ebben az esetben, ez azért történik, mert úgy érzik, hogy olyan dolog miatt várják tőlük a felelősség vállalását, amit nem ők okoztak, és ezzel jogtalanul lettek rossz színben feltüntetve. Tehát az előző esetben a háritás oka az, hogy jelentéktelennek tartják a felelősségre vonást, ebben az esetben pedig jogtalanak. Ebből a jogtalan felelősségre vonásból származik az, hogy bár sok esetben arra hivatkoznak, hogy ők csak azt tették, ami a saját megítélésük szerint helyes (28), de előfordul az is, hogy a háritás nem általánosságban történik, hanem a korábbi sértett lesz feltüntetve az adott szituációért felelős személyként (29), sőt bizonyos esetekben akár átmehet támadó jellegűbe a beszélő válasza (30).

28) Мон алдаськыны уг быгатйськы, вера-й
Én hazudni NEG.PRS.1SG tud-CONNNEG.PRES.1SG mond-PST.1SG
вань-3-э кызьы вань
minden.DET.ACC ahogy van.

'Nem tudok hazudni, csak az igazat mondtam.'

(19AA97)

- 29) Мон шонер-з-э вера-й, уг яра
 Ён igaz-DET-ACC mond-PST.1SG NEG.PRS.1SG szabad. CONNEG.PRES.3SG
 уж-ысь кошкыны.
 munka-ILL elmenni
 'Az igazat mondtam, nem szabad a munkából lógni (lit. 'a munkából elmenni').'
 (19AAYA96)
- 30) Мон малпа-сько-Ø со тыныд жеч урок луы-сал.¹²
 Ён gondol-PRS-1SG az neked jó lecke van-COND
 Со-тэж уд визьмаськ-иск-ы кадь.
 Az-CAR NEG.PRS.2SG okosodik-PRES-CONNEG.3SG úgy.tűnik.
 'Úgy gondolom ez egy jó lecke volt számodra. Enélkül, úgy tűnik, nem nő be a fejed
 lágya.' (lit. 'nem okosodsz')
 (19AS97)

Ez a támadó jellegű viselkedés akár értelmezhető egyfajta védekezési mechanizmusként is, amely során a beszélő úgy próbálja palástolni az ő arculatfenyegető viselkedését, hogy a másik felet nagyobb arculatfenyegetés miatt kéri számon (hívja ki), azaz úgy helyezi magát pozitív szituációba, hogy a másikat a magáénál rosszabb szituációba helyezi. Azonban az, hogy valódi támadásról, vagy támadásnak álcázott védekezéstről van szó, azt nehéz vagy szinte lehetetlen egymástól elválasztani, hiszen a két megnyilvánulás ugyanúgy néz ki, csak a belső indíttatás az, amiben eltérnek egymástól.

Felmerül a kérdés, hogy az ilyen jellegű válaszadás hogyan egyeztethető össze a korábban megfigyelt (és majd később más kategóriáknál is előkerülő) udmurt szerénységgel, a konfliktuskerülő általános viselkedésükkel, valamint azzal, hogy a nemleges válaszok adása esetén is gyakran a saját érdekeiket félretéve, és a másik érdekeit szem előtt tartva jártak el? Adná magát az a válaszlehetőség, hogy ahogy arról az általános rövid jellemzésben szó volt, az oroszokra jellemző az, hogy olyan kifejezések, amelyek más nyelvek esetén már nem feltétlenül számíthatnának udvariasnak, az nekik még a tolerancia szinten belül helyezkedik el. Bár ez nem foglalja magába a támadó jellegű megnyilvánulások elfogadását, de ezáltal azokkal szemben is nagyobb tolerancia alakulhat ki, és ez a tulajdonság az erős orosz hatásra megjelent az udmurt nyelvben is. Ez viszont szerintem egyrészt túlságosan egyszerűsítve kezelné ezt a helyzetet,

¹² Ez a mondat ebben a formában bizonyos udmurt beszélők számára agrammatikus lehet. Az általam kérdezett északi beszélő véleménye szerint: egy lehetséges megfelelő alak pl. a *Мон малпасько, со тыныд жеч урок луиз*. Ez véleménye szerint orosz logika szerint lett megfogalmazva, mert oroszul helyes a feltételes mód használata az adott mondatban: *Я думаю, тебе это послужило бы уроком*. Ez a vélemény megegyezik az én véleményemmel is, de ettől függetlenül egyes beszélők ugyanezt a mondatot grammatikusnak tekinthetik.

másrészt túlgeneráláshoz vezetne, hiszen akkor bármilyen más jelenség, ami kicsit is eltér a vártaktól, orosz hatásként lehetne értékelni.

Véleményem szerint ebben az esetben sokkal inkább arról van szó, hogy az udmurtokra jellemző a szerénység, a konfliktuskerülés és a mások előtérbe helyezése addig, amíg ez egy számukra tolerálható szinten belül van, vagy úgy érzik, hogy abból nekik később akár előnyük is származhat, ha így tesznek. Azonban az már nem tolerálható, hogy a saját megítélésük szerint jogtalanul legyen kitéve erős arculatfenyegetésnek a pozitív arculatuk. Mivel általánosságban a fent említett tulajdonságok miatt a védekező hozzáállás a jellemzi őket, így nem marad más lehetőség, mint a támadó jellegű fellépés az adott szituációban.

Akárcsak a találkozóról történő késés esetén, abban szituációban, amelyikben az értekezleten a beszélő negatív dolgot mondott a munkatársáról, is találkozhatunk olyan esettel, amikor a beszélő bocsánatot kér a másik féltől. Bár azon szituáció kapcsán is azt írtam, hogy ezek sokkal inkább azért hangzanak el, hogy mert a normák megkívánják, de igazából nincs mögöttük a tényleges bocsánatkérés, ez ebben az esetben hatványozottan igaz, különösen a támadó jellegű válaszok esetén. Azoknál ugyanis próbálják sokkal kisebbnek feltüntetni az általuk elkövetett arculatrombolást, és ezt a minimalizált arculatfenyegetést próbálják neutralizálni azáltal, hogy bocsánatot kérnek. Itt a bocsánatkérés a tettért, majd a másokra történő háritás az egymásnak ellent mond, hiszen az előbbivel elismeri a megnyilatkozásának a negatív hatását a másik arculatára, az utóbbival meg mentesíti magát a felelősség alól (31).

31)	Вож-д-э	эн	вай,	кызыы	вань
	Zöld-Px2SG-ACC	NEG.IMP	hoz-IMP	ahogyan	van
	озыы	ик	вера-й		
	úgy	PTC	mond-PST.1SG		
	’Ne haragudj, úgy mondtam, ahogy van.				

(19NA97)

Ez a kérdés ennél árnyaltabb, mivel nagyon fontos az, hogy milyen sorrendben történik a háritás és a bocsánatkérés. Amit az előbb kifejtettem, azokban az esetekben igaz, amikor a bocsánatkérés megelőzi a háritást. Abban az esetben, amikor utána helyezkedik el, ott már nem a norma miatt történik a bocsánatkérés, sokkal inkább azért, mert a beszélő úgy ítéli meg, hogy túlságosan arculatfenyegető volt a megnyilatkozása, és annak a hatását próbálja enyhíteni a bocsánatkéréssel (32).

32)	ОЗЫ-ТЭК	ачид	уд	вала-ськ-ы,	вож-д-э
	Úgy-CAR	önmagad	NEG.PRS.2SG	ért-PRS-CONNEG	Zöld-PX2SG-ACC
	ЭН	вай.			
	NEG.IMP	hoz-IMP			

'Enélkül nem érted meg (a dolgok menetét), bocsánat'

Végül egy esetben találkoztam olyan válasszal is, ahol az adatközlő először háritani próbálta a felelősséget, majd úgy értékelte, hogy mégis igaz van a másik félnek és ezután történt a bocsánatkérés (33).

33)	Малы-о?	Зэм-з-э	вера-й	кадь.	Нош
	Miért-PTC?	igaz-DET-ACC	mond-PST.1SG	úgy.túnik.	De
	малпаськ-оно	ке...	Урод	лэсьт-й.	Вож-д-э
	gondol-NES	ha...	Rossz	csinál-PST.1SG	Zöld-PX2SG-ACC
	ЭН	вай.	Ноку	но	ОЗЫ
	NEG.IMP	hoz-IMP	soha	is	úgy
	ни	кар-ы.			NEG.FUT.1SG
	már	csinál-ConNeg.Fut.1Sg.			

'Miért? Szerintem az igazat mondtam. Bár ha meggondolom... Rosszat tettem. Ne haragudj. Többé nem teszek így.'

(KAH21003115)

5.2.4. A nemleges válaszok és a bocsánatkérés összehasonlítása

Mivel a kutatásom középpontjában a nemleges válaszok és a bocsánatkérés áll, ezért röviden összefoglalom az eddigi tapasztalatokat, összevetem a két beszédaktussal kapcsolatos eredményeket, és levonom azokat a következtetéseket, amelyeket az eddigiek alapján meg lehet állapítani az udmurt udvariassági normákkal kapcsolatosan.

Az első észrevétel, amit ki kell emelni, annak az udmurtokkal kapcsolatos sztereotípiának a megerősítése, hogy az udmurtok szerények és konfliktuskerülők. Ezt egyrészt alátámasztja az, hogy a nemleges válaszok esetén a náluk magasabb státusszal rendelkező embereknek gyakran ahelyett, hogy nemleges választ adtak volna, inkább teljesítették a kérést. Egyes esetekben jelezték is, hogy azért teszik meg, mert félnek, hogy ez egy olyan konfliktust szülne köztük és a másik fél között, amely hosszú távon negatív hatással lehet rájuk.

Ezen kívül az érvelést erősítheti az is, hogy a nemleges válaszok esetében az adatközlők nagyon gyakran megköszönték a számukra felkínált lehetőséget, annak ellenére, hogy valójában ellentétest választ adtak, mint amire a beszélő számított. Ez hasonló a magyaroknak azon, külföldiek számára gyakran túlzónak ható szokásához, hogy olyan esetben is megköszönik azt is, ami nem, vagy még nem teljesült, vagy amit el szerettek volna érni.

Ennek ellentmondani látszanak azok az adatok, melyek szerint van olyan, amikor a beszélők nemcsak hogy elhárítják magukról a felelősséget, de akár támadó jelleggel lépnek fel a másikkal szemben. Ez viszont feltételezésem szerint amiatt fordul elő, mert az egyébként szerény, konfliktuskerülő, toleráns viselkedés miatt általában vállalják az arculatukat ért fenyegetést, viszont abban az esetben, ha az a vád, ami miatt a kihívás történt, nem felel az igazságnak, akkor azt tudatára adják a másik félnek. Ezek az válaszok azonban olyan szituációban érkeztek, amelyben a hallgató a beszélővel azonos társadalmi rangú.

A második észrevétel, hogy bár sokat számít a társadalmi hierarchia abban, hogy a beszélők milyen módon fogalmazzák meg mondanivalójukat, ez nem az egyedüli tényező. A társadalmi hierarchia dönti el például, hogy tegezést, vagy magázást választanak a beszélők. Egyes esetekben azért adtak pozitív választ annak, aki kérdést/kérést intézett feléjük, mert annak a személynek valamilyen módú/mértékű hatalma volt felettük. Azonban nem az általános elmélet igazolódott, miszerint, ha valaki a másik felett áll státuszban, akkor azzal szemben könnyebben nyilvánul meg arculatfenyegető módon. Gyakran előfordult az is, hogy egy olyan személynek adtak igenlő választ, aki náluk alacsonyabb, vagy velük azonos társadalmi státusszal rendelkezett. És ez nemcsak a nemleges válasz esetén volt észrevehető, hanem a bocsánatkérés esetén is. Hiszen, ha az előbbi hierarchikus elméletet követjük, akkor azt kellett volna tapasztalni, hogy bocsánatkérés esetén minél magasabb a másik fél státusza, annál hosszabbnak kellett volna lennie a bocsánatkéréseknek, ugyanis egy ilyen emberrel szemben szükségét érezné a beszélő, hogy minél jobban óvja az arculatát a már megtörtént arculatfenyegetéssel szemben. Az udmurt válaszadók esetében ugyanakkor ez nem volt megfigyelhető, nem állt fent semmilyen összefüggés a másik fél társadalmi rangja, és a bocsánatkérés hossza között.

Arra a feltételezésre is található bizonyíték a gyűjtött adatok között, hogy az udmurt nyelvben eredetileg nem létezett magázás és tegezés, hanem csak később alakult ki, mégpedig orosz hatásra. Látható, hogy pontosan ugyanazt az alakot használják magázás esetén, ami az oroszban is használatos. Bár a többes szám második személyű alak magázó formaként történő használata nem egyedülálló jelensége az orosz nyelvnek, más Európában beszélt nyelvben is megfigyelhető, az udmurt nyelv beszélői ezen jelenség földrajzi értelemben vett központját távol esnek. Ami viszont a kutatás során kapott eredmények között árulkodó jel lehet arra, hogy

a magázódás nem volt része az udmurt nyelvhasználatnak az, hogy amikor az udmurt beszélőnek kellett használni egy magasabb társadalmi ranggal rendelkező emberrel szemben a magázó alakot, akkor azt mindig megfelelően tudták alkalmazni, amikor viszont ez fordítva történt, és a tanár szólította meg a beszélőt az adott szituációban a többes szám második személyű alakkal, akkor többször is előfordult, hogy a válaszadó többes szám első személyben válaszolt, nem ismerve fel azt, hogy magázva szóltak hozzá és nem többedmagával szólították meg.

Az egyik nagy eltérés a két beszédaktus között a direkt válaszok mennyisége. Míg ez a stratégia a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk között már a hatodik helyen megjelenik a nemleges válaszok esetében, addig a bocsánatkérésnél nem hogy nem került be a leggyakrabban használtak közé, hanem szinte elhanyagolható mennyiségben jelent meg: az összes válasz egy százalékát sem érte el. Ez a kontraszt feltehetően azért áll fent, mivel a nemleges válasz esetében még semmilyen arculatfenyegető esemény nem történt meg, maga a válasz az, ami arculatfenyegető hatással bír. Így kevésbé kockázatos egy olyan stratégiát alkalmazni, amely könnyen arculatromboló hatású lehet, mint egy olyan esetben, amikor már megtörtént egy arculatfenyegetés, hiszen emiatt kér bocsánatot a beszélő. Ekkor egy, már önmagában arculatfenyegető szituációban tenné ki az arculatát további fenyegetésnek a beszélő. Azonban azt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a beszélők általában enyhítették a direkt válasz általi lehetséges arculatfenyegetés hatását, hiszen a 101 alkalomból, amikor használták ezt a stratégiát csak 11 alkalommal használták önmagában, az összes többi esetben egy, két vagy három másik, indirekt stratégiával együtt szerepelt. Ráadásul ez csak azon esetek figyelembevételével történt, amelyek bekerültek a leggyakrabban használtak közé, azonban még voltak további példák a többi között, amiben más stratégiával vegyítve adtak direkt nemleges választ a beszélők.

Mind a nemleges válaszok esetén, mind a bocsánatkérés esetén, bár többségben udmurt nyelven fejezték ki sajnálatukat a *вождэ эн вай* vagy a *вождэс эн вae* kifejezéssel, de előfordultak az orosz *извини(me)* és *просту(me)* alakok is (valamint egyes esetekben az orosz kifejezések udmurtosított változatai is, mint pl. a *простить кар(e)* (or. *простить* 'megbocsát' + udm. *кар(e)* 'csináld, csinálja'). A direkt válaszokkal ellentétben, a sajnálatukat többször fejezték ki a bocsánatkérés esetén, mint a nemleges válaszok adásakor, azonban mindkét esetben azt lehetett megfigyelni, hogy az oroszos alakok használata inkább jellemző volt az első és másodévesekre, mint a harmad- és negyedévesekre. A harmad- és negyedévesek udmurtosabb megfogalmazás-módja azon is észrevehető volt, hogy amellet, hogy kevesebbet használtak oroszos alakokat, amellet az udmurt nyelvben meglévő, az oroszból pedig hiányzó evidenciális

alakok többször fordultak elő a köreikben. Viszont akárcsak a pozitív válaszok adása esetén a pozitív válaszok, az orosz nyelvű sajnálatkifejezés sem kizárólagosan a magasabb társadalmi ranggal rendelkező személyek esetén volt használva. Erre lehetne reális esély, hiszen előfordulhatna, hogy azért használnak orosz alakot, mert az orosz nyelv presztízse nagyobb, mint az udmurté, és ezért egy magasabb státuszú embertől, egy magasabb presztízssű nyelven kérne elnézést. Azonban előfordult a beszélővel azonos, vagy alacsonyabb rangú fél esetén is.

Ha egymás mellé helyezzük a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk statisztikáját a két beszédaktus tekintetében a következőket állapíthatjuk meg:

Nemleges válasz	db	Bocsánatkérés	db
J (pozitív válasz adása)	258	BE (sajnálat kifejezése és alternatíva/javítás felajánlása)	157
D (magyarázkodás)	190	BD (sajnálat kifejezése és magyarázkodás)	146
DE (magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	139	BCE (sajnálat kifejezése, szándékosság hiánya és alternatíva/javítás felajánlása)	97
BD (sajnálat kifejezése és magyarázkodás)	95	H (hárítás)	87
E (alternatíva/javítás felajánlása)	60	BC (sajnálat kifejezése és szándékosság hiánya)	61
AD (direkt válasz adása és magyarázkodás))	52	BH (sajnálat kifejezése és hárítás)	47
BDE (Sajnálat kifejezése, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	51	BDE (Sajnálat kifejezése, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	41
ADE (direkt válasz adása, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	15	E (alternatíva/javítás felajánlása)	41
CD (kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat és magyarázkodás)	13	B (sajnálat kifejezése)	34
A (direkt válasz adása)	11	CE (szándékosság hiánya és alternatíva/javítás felajánlása)	32

ABD (direkt válasz adása, sajnálat kifejezése és magyarázkodás)	10	D (magyarázkodás)	19
CDE (kívánság, hogy bárcsak végbe mehetne a folyamat, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	9	HD (hárítás és magyarázkodás)	11
BE (sajnálat kifejezése és alternatíva/javítás felajánlása)	8	BCDE (sajnálat kifejezése, szándékosság hiánya, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	11
HE (hárítás és alternatíva/javítás felajánlása)	7	BFE (sajnálat kifejezése, elméleti válasz adása/felismerés, hogy jár a bocsánatkérés és alternatíva/javítás ajánlása)	11
AE (direkt válasz és alternatíva felajánlása)	7	C (szándékosság hiánya)	10
HD (hárítás és magyarázkodás)	6	DE (magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	10
ABDE (direkt válasz adása, sajnálat kifejezése, magyarázkodás és alternatíva/javítás felajánlása)	5	BCD (sajnálat kifejezése, szándékosság hiánya és magyarázkodás)	9
		BG (sajnálat kifejezése és a jövő és a múlt kontrasztos helyzete)	5

(8. táblázat: a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk a nemleges válaszok és a bocsánatkérések esetén)

Összeségében körülbelül ugyanannyi stratégiát és stratégiakombinációt alkalmaztak a beszélők mindkét esetben: a nemleges válaszoknál 17 került be a leggyakrabban használtak közé, a bocsánatkérés esetén pedig 18. Ezek között hét olyat találunk, amely mindkét beszédcselekvés esetében bekerült a leggyakrabban használtak stratégiák közé, ezek a BE, BD, BDE, E, D, HD és a DE. Az ezekben szereplő négy stratégia közül három jelenléte nemcsak ebben a hét esetben gyakori, hanem a többi táblázatban szereplő kombinációkban is gyakran előfordulnak, tehát ezen stratégiák, mégpedig a sajnálat kifejezése, kívánság, hogy bárcsak végbe ment volna a folyamat/szándékosság hiánya, a magyarázkodás és az alternatíva ajánlása, kifejezetten fontos stratégiának minősül a beszélők között. Használatuk aránya azonban eltérő, egyedül a BDE kombináció az, ami mindkét esetben a hetedik leggyakrabban használt volt. A többi esetben az eltérést egyrészt megmagyarázza, hogy a pozitív válasz adása csak a nemleges válasz adása

esetében volt opció, másrészt pedig az, hogy a nemleges válaszok adása esetén 6 olyan stratégia és stratégiakombináció volt, ahol a direkt válasz adása is szerepelt, ami viszont elhanyagolható mennyiségben használt stratégia volt a bocsánatkérésnél. Viszont mindkét beszédaktusnál nagyon sok esetben fejezik ki sajnálatukat a beszélők a dolgok alakulásával kapcsolatosan. Ennek alapján megállapítható, hogy ha nem is kötelező elem a bocsánatkérés olyan esetben amikor a másik arcukat fenyegeti a beszélő, de erősen javasolt a használata.

5.3. Bókra adott válasz

5.3.1. A bókra adott válasz elemzésének szempontjai

A bókra adott válaszok három fő kategóriába sorolta Szili (2013). Az első csoportba azok a válaszok tartoznak, amelyek a beszélő egyetértését fejezik ki a bókkal kapcsolatosan. A második csoportba azok a válaszok kerülnek, amelyekben azt fejezi ki a beszélő, hogy nem ért egyet a bókkal. A harmadik csoport tartalmazza azokat a válaszokat, amelyekkel a beszélő próbálja elkerülni az öndicséretet. Ezt a három fő kategóriát a továbbiakban A-val, B-vel és C-vel jelölöm.

Természetesen ezeket a fő kategóriákat további, kisebb csoportokra lehet osztani, amelyek az adott kategóriában használatos stratégiákat jelölik. Az egyes kategóriákba sorolt stratégiák száma nagyjából megegyezik, az A és a C fő kategória esetén ez a szám 5-5, a B fő kategória esetén pedig 4.

A) A beszélő az egyetértését kifejezheti:

- A1) a bók elfogadását jelző megerősítő kifejezéssel,
- A2) a bók megköszönésével,
- A3) annak kifejezésével, hogy mekkora örömet szerzett neki a kapott bók,
- A4) azzal, hogy viszonyozza a bókot a bókolónak, esetleg felajánlja a megdicsért tárgyat a bókoló személyének, vagy
- A5) a bók elviccelésével.

Ebben a kategóriában két stratégia igényel kisebb-nagyobb magyarázatot, mégpedig az utolsó kettő. A megdicsért tárgy felajánlása alatt azon válaszokat értjük, amikor például egy megdicsért ruhadarabot kínál fel az egyik lány a másiknak felpróbálásra.

A bók elviccelése a másik stratégia, amit szükségesnek tartok egy kicsit jobban kifejteni. Ebben az esetben nem arról van szó, hogy a beszélő a bókot neveltség tárgyává tenné, hiszen az sokkal inkább az *egyet nem értés* (B) kategóriában található, „a bók leminősítése” stratégiához tartozna. Elviccelés alatt azt értjük, amikor a beszélő valami vicces megjegyzést fűz a bókhoz,

ezzel elfogadva azt, viszont a viccelődéssel old a helyzet feszültségén. Ilyen például az az eset, amikor a beszélő szép szemét megdicséri egy ismerőse, mire ő azt válaszolja: *та дырозь кытчы учкиськод вал тон?* 'Hát eddig hova néztél?' (hogyan csak most veszed észre)¹³ (UIM11012124).

Azok a stratégiák, amelyek a bókkal való egyet nem értést fejezik ki, a következők lehetnek:

B) A beszélő az egyet nem értését kifejezheti:

B1) a bók tárgyának leminősítésével,

B2) annak jelzésével, hogy mennyire kényelmetlenül érzi magát a bókkal kapcsolatosan,

B3) magának a bóknak a leminősítésével, vagy

B4) a bókkal való egyet nem értés explicit módon történő kifejezésével.

A beszélők az öndicséretet a következő módokon próbálhatja elkerülni:

C) Abban az esetben, amikor a beszélő arra törekszik, hogy megpróbálja elkerülni az öndicséretet, a következő stratégiákat tudja felhasználni:

C1) a bókot másra hárítja,

C2) eltereli a témát,

C3) kifejezi azt, hogy mennyi igyekezete és munkája van abban, hogy elérte a célját,

C4) figyelmen kívül hagyhatja a bókot,

C5) kifejezheti kételkedését a bókkal kapcsolatosan, és próbálhat bizonyosságot keresni arra, hogy tényleg megérdemli a dicséretet.

Az itt felsorolt stratégiák közül is szeretnék néhányat részletesebben is bemutatni.

Először is a C2) stratégia esetén megkülönböztethetünk további két alcsoportot. Természetesen ide kerültek egyrészt azok az esetek, amelyekben a beszélő ténylegesen más témára próbálja terelni a szót, ezzel is megpróbálva felgyorsítani a folyamatot, hogy a bók által létrehozott szituációból kikerüljön. Ugyanakkor ide tartoznak azok az esetek is, amelyekben a beszélő olyan extra információkat kezd megosztani, amelyek különösebben nem relevánsak a bók szempontjából, de mégis valamilyen úton köthetők hozzá. A beszélőnek ezzel az a célja, hogy ne legyen annyira feltűnő, hogy más témára akarja terelni a szót, s egyúttal a felesleges információk alkalmasak lehetnek arra is, hogy új beszédhelyzet alakuljon ki új témával. Egy tipikusan ilyen jellegű válasz a *Туж жаль потііз коньдонэ, но мар карод, красота требует жертв!* 'Nagyon sajnáltam rá a pénzt, de mit lehet tenni, a szépségért meg kell szenvedni.' Ez a válasz azt is jól szemlélteti, hogy a beszélő többszörösen is alkalmazza ezt a stratégiát, ezzel

¹³ A zárójelben álló rész nem szerepel az eredeti válaszban, csak a könnyebb érthetőség miatt illesztettem be.

próbálva növelni az esélyt arra, hogy másról kezdenek el beszélgetni. Ez utóbbit tovább erősíti az a tény, hogy a beszélő elkezd közhelyeket halmozni (*de mit lehet tenni és a szépségért meg kell szenvedni*), amelyek semmilyen információt nem tartalmazó jelentésükkel tökéletes alapot nyújthatnak ahhoz, hogy egy teljesen új beszélgetés kezdődjön.

könnyen tűnhet úgy, hogy a C5) stratégiának inkább az *egyed nem értés kifejezése* kategóriában lenne a helye. Ez a stratégia azonban egy fontos tulajdonságban különbözik az *egyed nem értés* kategóriába soroltaktól. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy a beszélő nem fogadja el a bókot (habár arról sincs szó, hogy elfogadná), hanem sokkal inkább arról, hogy nem feltétlenül érzi úgy, hogy tényleg megérdemli azt. Ezért valamilyen további információt vár a bókolótól, amivel az alá tudja támasztani a dicséretét. És amennyiben a bókolónak sikerül meggyőznie arról, hogy tényleg megilleti őt a bók, akkor abban az esetben elfogadja azt.

A stratégiákkal kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy állhatnak önmagukban is, de természetesen a kombinálásukra is lehetőség nyílik, akár azonos (ahogy az a legutóbbi, közhely-halmozásos példából is látszott), de akár különböző stratégiák is kombinálódhatnak.

A bókra adott válaszok vizsgálatokor három kérdésre kerestem a választ:

- Melyik stratégiát vagy stratégiakombinációt használják a legtöbbit a válaszadók?
- Használják-e az udmurt beszélők orosz udvariassági kifejezéseket a bókra adott válaszokban?
- Milyen gyakori az célcsoport körében az, hogy felajánlják kipróbálásra a megdicsért tárgyat?

A vizsgált kérdéseket illetően az alábbi hipotéziseim voltak:

Arra számítottam, hogy a beszélők leginkább csak egy stratégiát fognak használni, vagy maximum kettőt fognak kombinálni, sőt a leggyakrabban használt stratégia a megköszönés lesz, amit gyakran fognak önmagában is használni. Azonban ez a stratégia nem azért lesz olyan gyakori, mint például az amerikai beszélők esetében. Náluk ugyanis, ahogyan azt Chen (1993: 67) amerikai és kínai beszélők nyelvhasználatának összehasonlításakor kifejti, ez azért alakul így, mert az amerikai társadalomban az elfogadott norma az, hogy valaki elegánsan¹⁴ válaszoljon egy bókra és elfogadja azt: „In American society, the norm seems to be to receive the compliment 'gracefully', i.e., to accept it.”. Ez viszont, ahogy a magyar nyelvre, úgy az udmurt nyelvre sem igaz. Az udmurtok között összesen eltöltött több mint egy év alatt azt tapasztaltam, hogy ilyen fajta elvárás nincs a beszélők között. Azért feltételeztem, hogy a beszélők a legtöbb esetben egyszerűen csak meg fogják köszönni a bókot, a, mert, mint

¹⁴ Ebben az esetben „pozitív” jelentéstartalommal.

korábban említettem az udmurtokra jellemző a szerénység és udmurtul a köszönöm egy nagyon rövid kifejezés (*may*), így ez kiváló lehetőség a beszélő számára, hogy megpróbálja a lehető legrövidebb módon lezárni az adott beszédhelyzetet. Ez önmagában azonban még nem lenne elegendő indok, hiszen könnyen úgy tűnhet, hogy ez a köszönet csak egy szinte már kiüresedett megköszönése lenne a bóknek, pusztán azért, mert ez az illendő viselkedés. Az udmurtok azonban nem félnek kifejezni azt sem, ha valamivel nem értenek egyet, ellentétben például az angol nyelvvel, ahol szinte elvárt a pozitív jellegű válasz adása (a *How are you?* 'Hogy vagy?' kérdés esetén szinte elvárt az *I'm fine* 'Jól vagyok.' válasz adása, akkor is, ha ez nem feltétlenül igaz). Ezt történhet explicit módon, de akár úgy is, hogy a *may* után illesztik a *дыр* modális partikulát, amely a beszélt nyelvben nagyon gyakran használatos, és amely azt fejezi ki, hogy a beszélő kételkedik az elhangzottak valóság tartalmában. Tehát az udmurtok esetében a bók megköszönése sokkal inkább tekinthető a rájuk sztereotip módon jellemző szerénység egyik indikátorának, mintsem kiüresedett, kötelező módon elvárt válasznak, ha pedig más stratégiával együtt használják, akkor egy őszinte, tényleg komolyan gondolt köszönetnek. Ugyancsak a rájuk jellemző szerénység miatt feltételeztem azt is, hogy nagyon gyakori lesz az aránya az egy, maximum két stratégiát kombináló válaszoknak.

A második kérdés esetében a hipotézisem az volt, hogy nem igazán fognak a beszélők orosz udvariassági kifejezéseket használni. A korábbi beszédcselekvésekben gyakori volt az olyan kifejezések orosz megfelelőjének használata, mint például a *kérlek/kérem* (*пожалуйста*), vagy az *elnézést* (*извини(me)*, *просту(me)*). Ezek közül a *пожалуйста* használata véleményem szerint köthető ahhoz, hogy a szó által képviselt jelentéstartalmat az udmurt inkább egy grammatikai szerkezettel fejezi ki (az ige felszólító módú alakja és a *вал/вылэм* segédige), ezért talán a beszélők biztosabbnak érzik, hogy lexikálisan, egyetlen szóval fejezzék ki, hogy nem felszólításról, hanem kérésről van szó. (És így a másik fél biztosan értse.) Az *elnézést* esetében pedig az orosz kifejezés használata feltételezhetően azért volt jellemző, mert az rövidebb és kevésbé összetett, mint az udmurt megfelelőjének számító *вождэ эн вай/вождэс эн вае*.

Jelen esetben azonban azt feltételeztem, hogy a legtöbbet használt udvariassági kifejezés a *may* ('köszönöm'), illetve a *may бадэым* ('nagyon köszönöm') lesz. (Hiszen korábbi hipotézisem az volt, hogy a legtöbb esetben a beszélők egyszerűen csak meg fogják köszönni a bókot, sőt sokszor ez lesz az egyetlen használt stratégia.) Személyes tapasztalataim alapján nagyon ritka az, hogy ezen kifejezések helyett az orosz megfelelőjüket használnák (azaz a *спасибо*-t, és a *большое спасибо*-t). Tehát feltételezésem szerint, ha az udmurt beszélők használnak is majd orosz kifejezéseket, azok nem az udvariassághoz kapcsolódnak.

A harmadik kérdés azért fontos számomra, mivel az udmurttal rokon magyar nyelv esetében Szili (2004: 160) adatai alapján ez volt a második leggyakrabban használt stratégia a magyar hallgatók körében (átlagosan az esetek 21,7%-ban fordult elő). Az udmurtokra nem igazán jellemző az én-központúság, sokkal inkább a közösségi szellem, így feltételeztem, hogy esetleg az udmurt beszélők esetén is gyakran használt stratégia lesz az, hogy felajánlják kipróbálásra a megdicsért tárgyat.

5.3.2. A bókra adott válaszok eredményei

A beszélők összesen 98 stratégiát vagy stratégiakombinációt használtak a válaszaikban, azonban ezek közül csak 31 olyan volt, amely bekerült a leggyakrabban használtak közé, és ezek összesen 780 válaszban fordultak elő. (A leggyakrabban használt stratégiák, akárcsak a többi esetben, azok, amelyeket legalább 5-ször használtak a beszélők. Azért kellett legalább 5 használat, mivel ez azt jelenti, hogy statisztikailag az alapképzés minden évfolyamáról volt legalább egy beszélő, valamint rajtuk kívül még egy személy, aki az adott stratégiát használta.) A leggyakrabban használt stratégiák és stratégia-kombinációk a következők voltak, előfordulásuk számával együtt:

A2 (a bók megköszönése)	193
A2C3 (a bók megköszönése és az igyekezet kifejezése)	67
A2A3 (a bók megköszönése és a bók által okozott öröm kifejezése)	54
A2C2 (a bók megköszönése és a téma terelése)	51
A2A4 (a bók megköszönése és a bók viszonzása)	45
A2A1 (a bók megköszönése és a bók elfogadása)	44
A2B1 (a bók megköszönése és a bók tárgyának leminősítése)	40
C2 (a téma terelése)	29
A1 (a bók elfogadása)	28
A1C2 (a bók elfogadása és a téma terelése)	22
A2B2 (a bók megköszönése és a kényelmetlenség kifejezése)	21
C1 (a bók másra háritása)	18
A4 (bók viszonzása / a dícsért tárgy felajánlása)	17
A2C1 (a bók megköszönése és a bók háritása másra)	17
A2B4 (a bók megköszönése és a bókkal való egyet nem értés explicit kifejezése)	12
C3 (igyekezet kifejezése)	11
C4 (bók figyelmen kívül hagyása)	11

B2 (kényelmetlen érzés kifejezése a bókkal kapcsolatosan)	10
C5 (kétkedés kifejezése)	10
A2B3 (a bók megköszönése és a bók leminősítése)	9
A2C5 (a bók megköszönése és kétkedés kifejezése)	9
B1 (a bók tárgyának leminősítése)	9
A3 (a bók által okozott öröm kifejezése)	8
B3 (a bók leminősítése)	8
A2A3B1 (a bók megköszönése, az öröm kifejezése és a bók tárgyának leminősítése)	6
A4C2 (a bók viszonzása és a téma terelése)	6
B1C2 (a bók tárgyának leminősítése és a téma terelése)	5
C1C2 (a bók háritása másra és a téma terelése)	5
C2A3A2 (a téma terelése, az öröm kifejezése és a bók megköszönése)	5
A2C1C2 (a bók megköszönése, a bók másra történő háritása és a téma terelése)	5
A2C3C2 (a bók megköszönése, igyekezet kifejezése és a téma terelése)	5

(9. táblázat: a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk
bókra adott válaszok esetén)

A hipotézisek szempontjából a legfontosabb az A2 (tehát a bók megköszönése) és az A4 (a bók viszonzása) stratégia, valamint azoknak a más stratégiákkal alkotott kombinációi. Mint azt láthatjuk, a leggyakrabban használt stratégia az A2 önmagában (34), de emellett az öt követő 6 stratégiakombinációnak is a részét alkotja. A leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk között összesen 583-szor használták, ez az esetek kétharmadát jelenti, de önállóan is 193-szor, tehát az esetek 25%-ában volt használatos.

- 34) Туж бадзым тау
nagyon nagy köszönet
'nagyon szépen köszönöm'

GYUE11012124

A (34) példában megfigyelhető, hogy amikor a beszélő nyomatékosítani akarja azt, hogy valamit megköszön, akkor nem a magyarhoz hasonló módon a szépen jelzővel teszi, hanem a köszönet mennyiségére történő utalással, mint pl. a finn *kiitos paljon* 'sok köszönet', vagy az orosz *большое спасибо*, az észt *suur tänu* és a tatár *зур рәхмәт* 'nagy köszönet'.

Az önmagában történő használaton kívül még három olyan stratégiakombináció van, amelyeket legalább 50-szer használtak a beszélők: a második leggyakrabban használt az A2C3 (azaz a beszélő a megköszönés mellett kifejezi azt, hogy mennyi igyekezetet fektetett bele az adott szituációba), vö. (35) és (36) példákat. A harmadik az A2A3, azaz a beszélő nemcsak megköszöni a bókot, hanem kifejezi azt is, hogy az mennyire jól esik neki, ezekre jó példa (37) és a (38). A negyedik pedig az A2C2, azaz a beszélő a megköszönés után próbálja másra terelni a témát, mint a (39) és (40) mondatban. Az előző két szituációhoz képest az láthatjuk, hogy bár ott is jelentős ugrásoknak lehetünk szemtanúi az egyes stratégiák és stratégiakombinációk használatának gyakoriságát illetően, azonban itt sokkal nagyobb különbségről van szó. A leggyakrabban használt stratégiát közel háromszor olyan gyakran használták, mint a második leggyakoribbat.

35) Tay бадзым! Мон туж тырш-и-ø.
 Köszönet nagy, én nagyon igyekszik-PST-1SG
 'Köszönöm szépen, nagyon igyekeztem.'

AVCh11012124

36) Tay, мон танцевальный студии-е ветл-йсько-ø.
 köszönet én tánc stúdió-ILL jár-PRS-1SG
 'Köszönöm táncstúdióba járok.'

JD11019204

37) Tay, туж умой таё
 Köszönet, nagyon jó ilyen
 кыль-ёс-ты тынэсьтыд кылыны.
 szó-PL-ACC tóled hallani.
 'Köszönöm, nagyon jól esik ezt hallani tóled.'

MF11019204

38) Tay бадзым, сюлем-ы ик
 köszönet nagy szív-PX1SG РТС
 оломар лу-и-з таё кыль-ёс-лэсь.
 valami van-PST-3SG ilyen szó-PL-ABL
 'Köszönöm szépen, nagyon megérintettek a szavaid'

JD841996

39) Tay! Кемалась ни та

köszönet	régóta	már	ez
сиён-эз	пöрам-е	потэ	вал.
étel-ACC	főzés-PX1SG	akar	van.PST

'Köszönöm! Már régóta meg akartam főzni ezt az ételt.'

AT41996

40) Tay	бадзым,	мон	татын	Ижевск-ын	басьт-й-ө.
köszönet	nagy	én	itt	Izsevsz-INES	vesz-PST-1SG

'Köszönöm szépen, itt Izsevszkben vettem.'

JD31997

Az A4 stratégia először a negyedik leggyakrabban használt (összességében ötödik helyen álló) stratégiakombinációban fordult elő, önmagában pedig az önállóan használt stratégiák közül az ötödik leggyakrabban használt volt (összességében a 13. helyen helyezkedik el). Csak három választípusban fordul elő, összesen 68 alkalommal. Így az esetek 9%-ában fordul elő összesen, gyakorisága tehát messze elmarad a magyar nyelvű adatközlők adataihoz képest, akiknél ez a második leggyakrabban használt stratégia volt, az esetek 21,7%-ban alkalmazták (Szili 2013: 160). Míg azonban általában a ruha esetén a felajánlás a ruha felpróbálására vonatkozott, és ezáltal a bókolónak első kézből származó élmény megszerzésére nyílt lehetősége a ruha felpróbálásával kapcsolatban (tehát pl. nem csak megtapinthatta az anyagot), addig az autó megdicsérése esetén sokkal inkább úgy voltak értelmezhetőek a válaszok, hogy a beszélő tesz egy kört az autóban a bókolóval, tehát nem adja át neki kipróbálásra a járművet. Ebben az esetben tehát inkább csak másodkézből származó tapasztalattal rendelkezhet a bókoló arról, hogy milyen teljesítménnyel is bír igazából a megdicsért jármű. Ez feltehetően a két tárgy közötti értékbeli különbségnek is betudható.

A leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk száma abból a szempontból, hogy hány elemből állnak, a következőképpen alakult: a 31-ből 12 esetben állt a válasz csak egyfajta stratégiából, 15 esetben kétfajtaból, valamint négy esetben kettőnél többől.

Ezen eredmények alapján elmondható, hogy a megköszönéssel kapcsolatos várakozásaim helytállóak voltak, hiszen a megköszönés a leggyakrabban használt stratégia lett önmagában, a leggyakrabban használt stratégiák és stratégia-kombinációk alkotta válaszok 25%-át kiteve. A felajánlással kapcsolatos várakozásaim részben igazolást nyertek, mert bár használata nem olyan gyakori, mint a magyar válaszadók esetében (vö. Szili 2013: 160) – hiszen az udmurtok a leggyakrabban használt esetek 9%-ában használták csak –, viszont mégis a 31 leggyakrabban használt stratégia és stratégia-kombináció között az ötödik helyen szereplő stratégiakombináció

egyik alkotóeleme, önmagában pedig a 13. helyen helyezkedik el a listán, amivel ez az ötödik önmagában leggyakrabban alkalmazott stratégia.

Az orosz kifejezésekkel kapcsolatos feltételezésem is beigazolódott, hiszen, ha fordultak is elő orosz kifejezések a válaszban, azok az udvariasságtól függetlenek voltak.

A leggyakrabban alkalmazott stratégiákat vizsgálva a további megfigyeléseink a következők. Először is, ha összesítjük, hogy melyik stratégiát hányszor használták összesen, illetve ebből hány olyan alkalom volt, mikor csak önmagukban használták őket, akkor a következő eredményeket kapjuk:

Stratégia	Használat gyakorisága	Összes használat	Használat önálló stratégiaként
A2 (a bók megköszönése)	1.	583	193
C2 (a téma terelése)	2.	133	29
A1 (a bók elfogadása)	3.	94	28
C3 (igyekezet kifejezése)	4.	78	11
A4 (a bók viszonzása / felajánlás)	5.	68	17
A3 (a bók által okozott öröm kifejezése)	6.	65	8
B1 (a bók tárgyának leminősítése)	7.	60	9
C1 (a bók másra történő hárítása)	8.	45	18
B2 (kellemetlen érzés a bókkal kapcsolatosan)	9.	31	10
B3 (a bók leminősítése)	10.	17	8
B4 (egyet nem értés explicit kifejezése)	11.	12	0
C4 (a bók figyelmen kívül hagyása)	12.	11	11
C5 (kételkedés a bókkal kapcsolatosan)	13.	10	10
A5 (a bók elviccelése)	14.	0	0

9. táblázat: A bókra adott válaszok esetén használt stratégiák összesítése

Ez alapján megállapítható, hogy az egyetlen stratégia, amit nem használtak egyszer sem a leggyakrabban használt stratégia és stratégiakombináció között az A5 volt, azaz a bók elviccelése. Ez véleményem szerint annak tudható be, hogy bár az elviccelés alapvetően azon stratégiák közé tartozik, amelyeknél a beszélő elfogadja a bókot, tehát pozitívan viszonyul hozzá, mégis, ha a beszélő nem megfelelő módon fogalmazza meg az ilyen jellegű válaszát, az konfliktust okozhat. Ez a konfliktus abból adódhat, hogy a bókoló esetleg nem úgy érzékeli, hogy a beszélő elvicceli a bókot, hanem úgy, hogy viccessé teszi, vagy kineveti (a bókot és/vagy

a bókolót), ezért a konfliktus elkerülése érdekében inkább próbálják mellőzni ezt a stratégiát (41).

41) Та *дыр-озь* *кытчы* *учк-исько-д* *вал* *мон?*
Ez idő-TERM hova néz-PRES-2SG van.PST te?
'Eddig hova néztél?'

(UIM11012124)

Ezen a példán egyértelműen látszik, hogy a beszélő elvicceli a válaszát, amire egyébként ő maga is felhívta a figyelmet, hiszen a kérdőívre odaírta zárójelben, hogy nevetve mondaná ezt a választ. Azonban, ha nem megfelelően mondja, vagy ha túlzott nevetéssel kíséri ezt a választ, a bókoló könnyen vélheti úgy, hogy kinevették, hogy számon kérik rajta, hogy eddig nem vette észre a bók tárgyát. Emellett, mivel lánytól kapja a választ, előfordulhat, hogy a bókoló úgy érzi, azzal gyanúsítják, hogy illetlenül viselkedett, tehát valamilyen módon negatívan értékelik, amit tett.

Az adatokat tovább elemezve láthatjuk, hogy ez a konfliktuskerülés egyébként is jellemzőnek mondható az udmurtokra, hiszen az összes olyan stratégia, amely konfliktust okozhatna (B2-B4, valamint a C4-C5) a többi stratégiához képest hátrébb helyezkedik el, és előfordulásuk száma is arányaiban sokkal kisebb, mint a többi stratégiáé. A B2-B4 stratégiák esetében egyértelmű, hogy ezek miért okozhatnak konfliktust, hiszen ezekben az esetekben a bók címzettje egyet nem értését fejezi ki a bókkal kapcsolatosan. Ezen stratégiákat illetően érdemes megjegyezni, hogy a B4 stratégia, azaz annak megindoklása, hogy miért nem ért egyet a bókkal a beszélő, sosem fordul elő önmagában, mind a 12 esetben kiegészül egy megköszönéssel. Ez azzal magyarázható, hogy mikor a beszélő nemcsak egyet nem értését fejezi ki, hanem ki is fejt, hogy miért nem ért egyet a bókkal, akkor ennek a reakciónak a negatív hatását orvosolandó szükségesnek érzi azt, hogy mindenféleképpen enyhítse az általa okozott arculatrombolást (egy hozzáfűzött köszönettel). Ezáltal ez a stratégia a leginkább arculatfenyegető stratégiának tekinthető a használtak közül, még úgy is, hogy még két másik stratégiával kombinálódik. Ennek az okáról l. lentebb (ha nincs külön alpont).

A B1 stratégiát azért nem számítom a lehetségesen konfliktust okozó stratégiák közé, mert ebben az esetben nem magával a bók okoz problémát a beszélőnek, hanem úgy érzi, hogy az a dolog, amit megdicsértek, legyen az akár tulajdonság, akár szerzett tudás vagy valamilyen birtokában álló tárgy, nem érdemes a bókra. Másként megfogalmazva nem maga a bók vagy a bókoló áll az egyet nem értés középpontjában, hanem a megdicsért tárgy, tehát saját arculatát támadja ezzel a beszélő. Azonban az ilyen jellegű választ, ahogy azt már korábban is láthattuk

(az elméleti háttér bemutatásánál), akár abból a célból is használhatják a beszélők, hogy ezzel további arculatépítést „kényszerítsenek” ki a másik félből, hiszen az egy ilyen jellegű válaszra további bókokkal reagálhat. Abban az esetben pedig, ha ez nem történik meg, az önmagán végzett arculatrombolás mértéke minimális ahhoz képest, mint amit esetlegesen nyerhetett volna. Ezenfelül a stratégia elkülönülését a többi egyetértést kifejező stratégiától mutatja az is, hogy arányaiban kb. akkora csökkenés figyelhető meg a hetedik és a kilencedik stratégia összes használata (azaz a B1 és az első potenciálisan konfliktust okozó stratégia) között, mint amekkora korábban a 2. és a 7. stratégia között volt megfigyelhető, azaz sokkal kisebb távolság alatt történik majdnem ugyanakkora zuhanás az értékekben.

A C) kategóriába tartozó stratégiák közül a negyedik, illetve az ötödik stratégia az, amelyik konfliktushoz vezethet, azaz a figyelmen kívül hagyás, valamint a szkeptikusság. Felmerülhet jogosan a kérdés, hogyha a figyelmen kívül hagyás konfliktust okozhat, akkor a témaváltás miért nem. Ennek az oka, hogy ahogy az a táblázatból kiderül, a 133 esetből mindössze 29 olyan alkalom volt, amikor önmagában használták ezt a stratégiát, a többi esetben pedig olyan kombinációban, amiben egyetértésüket fejezték ki a bókkal, mást neveztek meg a bók jogos címzettjeként, vagy az előzőekben kifejtett B1-es stratégiával kombinálták, tehát nem okoztak arculatrombolást vele a másik félnek. Az önálló használata pedig azért nem okoz konfliktust – ellentétben a figyelmen kívül hagyással –, mert ebben az esetben a beszélő a kommunikációs helyzetet fenntartja, és nem hagyja reakció nélkül a másik felet, csak másik választ ad neki, és ezzel inkább csak implicit módon sugallja a bókkal való egyet nem értését, a B2 és B4 stratégia explicit kijelentéseivel szemben.

Itt térnék vissza arra a kérdésre, hogy ha a C4 és C5 stratégia kevesebbszer volt használatban, mint a B4, és az A5-öt pedig egyszer sem használták, akkor miért is a B4-et tekintem a leginkább arculatfenyegetőnek a stratégiák közül. Az A5 esetében a stratégia kerülése nem abból adódik, hogy túlságosan arculatromboló lenne, hanem a nem egyértelműen értelmezhető mivoltából, melyet korábban kifejtettem, így ezt kizárhatjuk az arculatfenyegető stratégiák közül. Ha összevetjük a B4, C4 és C5 stratégiák használatát, akkor azt vehetjük észre, hogy a köztük lévő eltérés minimális (12, 11, 10 alkalom). Így tehát az, hogy a C4, illetve a C5 a B4 után került, lehet szimplán a véletlen műve is. Viszont a B4 erős arculatromboló hatása mellett szól az, hogy amíg a C4 és a C5 stratégiákat önmagukban használták, bárminemű enyhítés nélkül, addig a B4-es stratégia sosem fordult elő önmagában, csak egy megköszönéssel kombinálva, ami csökkenti a stratégia használata által létrejövő arculatfenyegetést.

Az eredmények alapján magyarázatra szorul az is, hogy ha az volt az egyik kiindulópont, hogy az udmurtok körében az egyik legpozitívabbnak vélt tulajdonság a szerénység, akkor hogyan

fordulhat elő az, hogy az A1 stratégia, amely a bók elfogadását, az azzal való egyetértést fejezi ki, mégis a harmadik leggyakrabban használt stratégia. (Hiszen talán ez az, ami a legkevésbé tekinthető szerénynek a lehetséges válaszok közül.) Azonban véleményem szerint ebben az esetben csak egy látszólagos ellentmondással van dolgunk. Ugyanis a kapott válaszokat megnézve azt láthatjuk, hogy pár, jelentéktelen számú esetet kivéve, nem használták ezt a stratégiát olyan esetben, ha valamilyen olyan tulajdonságról volt szó, amelyre nekik nincs befolyásuk, vagy ami tanult ismeretnek köszönhető. Ezt a stratégiát olyan esetekben használták a válaszadók a legtöbbször, amikor valamilyen nagy értékű, tulajdonukban lévő tárgy (pl. egy általuk megvásárolt autó) állt a bók középpontjában. Ilyen esetekben egy szerény választ adni képmutató viselkedésnek tűnhet, ami arculatfenyegető hatással lenne a beszélőre nézve. Ugyanúgy arculatromboló hatással lenne a beszélőre az is, hogyha leminősítené a bók tárgyát, de másképpen. Ez utóbbi esetben értelmetlenné tenné a saját cselekedetét, hiszen ha leminősíti a bók tárgyát, azzal tulajdonképpen elismeri, hogy pl. sok pénzt adott egy olyan dologért, ami nem érte meg. Ezt valószínűleg szintén nem értékelné pozitívan a másik fél. Így, bár az egyetértés kifejezése úgy tűnik, mintha az egyik legkevésbé szerény stratégia lenne, a nyilvánvaló elismerése mégis kevesebb arculatfenyegetéssel jár a beszélő számára, mint az, hogyha megpróbálná más színben feltüntetni a dolgokat.

Az egyetlen eredmény, ami igazán meglepetést okozott számomra az, hogy a C1 stratégia, azaz a bók másik személyre történő háritása a legkevésbé használt azon stratégiák közül, amelyek nem okoznak konfliktust. Az elemzés kezdetekor arra számítottam, hogy közel ugyanannyiszor fogják a beszélők ezt a stratégiát alkalmazni, mint a C3-at, azaz annak a hangsúlyozását, hogy mennyi igyekezete van a beszélőnek abban, hogy megszerezze a bók tárgyát képező dolgot. Ez a feltételezés abból indult ki, hogy számomra ez a két stratégia egymás megfelelőjének tűnt, csupán másmilyen szituációkban, feltehetőleg azért, mert mind a kettő egyfajta végletet jelképez. A C1 stratégia képezi az egyik végletet, ahol egy olyan tulajdonság esetén, amiről a beszélő nem tehet (pl. szép szem) arra hivatkozik, hogy nem az ő érdeme, hanem például örökölte, vagy szerzett tudás esetén azt válaszolja, hogy jó tanára volt, és ezáltal sikerült jól megtanulnia az adott dolgot. Véleményem szerint ez egy ugyanolyan jellegű háritás – csak a másik irányba –, mint a C3-nál arra hivatkozni, hogy az általa végzett munkának és az abba beleölt igyekezetének köszönhetően tudott a beszélő megvenni valamit, amit korábban nem birtokolt. Ez a stratégia tehát a másik véglet. Az A1 és C1 stratégia esetében teljes mértékben arra utal a beszélő, hogy a megdicsért tulajdonság/képesség stb. nem rajta múlt, hanem a körülményeken, a C3 esetében pedig arra, hogy nem a körülményeknek köszönheti az adott dolgot, hanem a saját dolgosságának, amely szintén egy nagyra tartott pozitív tulajdonság az

udmurtok körében. Viszont az A1 stratégia esetén kifejtett gondolatmenetet követve érthetővé válik az, hogy miért használták a másra történő hátrítást kevesebbszer. Hiszen, ha a beszélő maga is úgy gondolja, hogy az a tulajdonság, amiről ő nem tehet, tényleg igaz rá, úgy egyfajta álszentségnek/képmutatásnak érezné azt, hogyha egy egyértelmű, szerinte is úgy lévő dologra túlságosan szerényen vagy leminősítően reagálna.

Ezek alapján tehát elmondható, hogy a várakozásaim javarészt beigazolódtak a bókra adott válaszok tekintetében, egyetlen kivétel ez alól a C1-es stratégia használata, ahol azt vártam, hogy többször használják majd. Azonban a magyarázatok alapján érthetővé válik, hogy miért nem a várakozásoknak megfelelően alakult azok használata.

5.4. Kérés

5.4.1. A kéréses szituációk elemzésének szempontjai

A kéréses szituációk esetében nekem kellett létrehoznom egy újfajta értékelési rendszert. Erre azért volt szükség, mert a válaszok jelentős része nem alkalmas arra, hogy a többi beszédselekvéshez hasonló módon történjen a kiértékelés. Ennek az oka, hogy nagyon sok beszélő nem azt írta le, hogy mit mondana az adott szituációban, hanem helyette elmondta, hogy mit tenne az adott esetben. Ez nem feltétlenül jelenti, hogy így az adatok nem alkalmasak a kiértékelésre – hiszen így is sokat meg lehet tudni a kapott válaszokból –, csak a szokásos értékelési módokhoz képest máshogy kell vizsgálni őket: nem a használt stratégiák állnak a kutatás központjában, hanem az, hogy kérdésként, kérésként, felszólításként vagy más módon fogalmazza meg a beszélő azt, hogy mit mondana.

A kéréses szituációknál a beszélők nagyon sok esetben a következő típusú válaszokat adtak: *megkérdezem, hogy..., megkérem, hogy..., azt mondom neki, hogy...* l. (42), (43) és (44) példamondat. Bár ezekből a válaszokból azt megtudjuk, hogy mit mondanának, azt viszont sajnos nem, hogy pontosan hogyan mondanák, így viszont pont attól az információtól esünk el, ami szükséges lenne a használt stratégiák megállapításához.

- (42) **Юа-ло-Ø** *ny-o-3-a* *co mon-ə* *яке* *y3-a*
kérdez-FUT- *visz-FUT-3SG-INT* ő én-ACC vagy NEG.FUT.3SG-INT
1SG
'Megkérdezem, hogy elvisz-e, vagy sem?

(MSSh11012124)

(43) *Кур-о-Ø* *тамак-сэ* *куштыны*
kér-FUT-1SG dohány-PX3SG.ACC eldobni
 'Megkérem, hogy dobja el a cigarettáját'

(VM11012124)

(44) *Вера-ло-Ø,* *мед* *кыдэке-гес* *кошк-о-з* *шуыса*
mond-Fut-1Sg messze-Comp elmegy-Fut-3Sg hogy
 'Azt mondom (neki), hogy menjen arrébb.'

(USh11019204)

Az új értékelési rendszer alapját tehát e köré a három mondattípus köré építettem. Azt néztem meg mind a narrációk, mind a megfelelő válasz esetén, hogy a beszélő kérdezné, kérné, vagy felszólítaná (ide tartoznak az *azt mondom neki, hogy* kezdetű válaszok) a másik felet. Azonban nemcsak ezt a három szempontot használtam, hanem bevezettem a *nem tenne semmit*, valamint a *végrehajtás kérés nélkül* kategóriákat is. Bár ebben a két esetben közös, hogy maga a kérés folyamata nem megy végbe, mégis több ellentét is megfigyelhető ezen stratégiák között. Ezek közül az egyik szinte egyértelmű, hiszen amíg az egyik esetben a beszélő nem hajtana végre a kérést, hanem inkább másik megoldást keresne, vagy egyszerűen csak beletörődne az adott helyzetbe, a másik esetben viszont a kérés azért nem történne meg, mert a beszélő nem tartja azt szükségesnek. A másik különbség a két stratégia között az, hogy kivel szemben alkalmazza azokat a beszélő, és milyen szituációkban. Az előbbi szinte mindig olyan emberrel szemben fordul elő, aki a beszélőnél magasabb szociális státusszal rendelkezik, vagy olyannal szemben, aki számára ismeretlen. Emellett ezt a stratégiát általában nagyobb kérés esetén alkalmazzák, mint például az, hogy a rossz időjárási körülményekre való tekintettel a megszólított vigye el a beszélőt a kocsijával az egyetemre. Ezzel szemben a másik stratégiát csak olyan személlyel szemben használták, aki a beszélővel azonos státuszú, és akivel közelebbi kapcsolatot ápolnak (pl. jó barátok). Ilyenkor általában a kérés is sokkal kisebb volumenű volt, például az, hogy a megszólított adjon kölcsön a beszélőnek egy tollat. (Meg kell jegyezni, hogy habár ez a stratégia előfordult a fent említett szituáció esetén is (rossz idő miatt bekéredzkedés valakinek az autójába), ami ugyan nagyobb kérésnek számít, de ezt a beszélők azzal magyarázták, hogy zord körülmények között egy baráttól ilyet kérdezni sem kell. Ebben az esetben tehát ezt kisebb kérésként tüntették fel, míg, ha ugyanezt egy tanárától vagy egy ismerlentől kérné a beszélő, az nagy kérésnek számítana.)

A kérés nélküli végrehajtás hasonlóságot mutat a Sifianou (1999: 150) által leírt esettel a görögökkel kapcsolatosan, akiknél azt figyelte meg, hogy kisebb kérés esetén a beszélő kérés helyett egyszerűen csak végrehajtja a kívánt cselekvést. Például ahelyett, hogy kérne egy szál cigarettát, a beszélő egyszerűen elvonná azt, és csak közölné általánosságban, hogy kivett egy szál cigit a dobozból. Ahogyan azt később látni fogjuk, nagyon nagy eltérés tapasztalható ezen két stratégia használatának gyakoriságában. A kérés nélküli végrehajtás csak az esetek egy százalékában fordult elő, és mint azt fentebb írtam, csak azokban a szituációkban, amikor a beszélő ismeri a másik félt, és az azonos státuszú vele, a többi esetben nem fordul elő ezen stratégia használata. Ezzel szemben az, hogy a beszélő nem tenne semmit, az mindhárom személlyel (ismerős, tanár, ismeretlen) szemben előfordult, bár az ismerősökkel szemben elhanyagolható mennyiségben. A tanár és az idegen esetében viszont ez volt a második leggyakrabban használt stratégia, ráadásul mindkét személlyel szemben az esetek negyedében választották azt a beszélők, hogy inkább másképpen oldják meg a szituációt, vagy beletörődnek a helyzetbe. Az, hogy nagyon sok esetben választották ezt az utóbbi megoldást, valamint a bókra adott válaszos szituációkban található szűkszavúság is arra az udmurtokról ismert sztereotípiára vezethető vissza, hogy az udmurtokat nagyon szerény embereknek tartják. Csak míg a bókra adott válasz esetén ez a szűkszavú válaszban, a bók leminősítésében vagy másra hárításában nyilvánul meg, addig itt abban, hogy a beszélő nem tartja magát felhatalmazottnak arra, hogy kérést intézzon a tanárához, hiszen az nála magasabb státuszú. Az, hogy az ismeretlenek esetében is gyakran használt stratégia az, hogy a beszélő nem tenne semmit, nemcsak az udmurtok szerénységére vezethető vissza, hanem az idegenekkel szembeni természetes bizalmatlanságra is (amely nyilvánvalóan nemcsak az udmurtokra jellemző). A fent említett rossz időjárásos szituációnál például többen hivatkoztak arra, hogy azért nem tennének semmit, tehát azért nem hajtanák végre a kérést, mert nem szívesen szállnának be egy idegen ember autójába.

Végül be kellett vezetnem még egy szempontot azokra az esetekre, amikor a narráció alapján nem lehetett semmit sem megállapítani, azaz a választ a fenti 5 csoportból egyikbe sem lehetett besorolni. Ide olyan esetek tartoznak, amikor az adatközlő nem írt választ, a narráció alapján nem volt egyértelmű, hogy hogyan fogalmazná meg a mondandóját, vagy az olyan speciális esetek, amikor a beszélőnek a tanárához kell intéznie egy kérést, mert zavarja őt a dohányfüst, ami a tanár cigarettájából származik, és a válaszadó tényként közölte, hogy a tanároknak nem szabad a diákjaik előtt dohányozniuk, mert azzal rossz példát mutatnak nekik. Ezzel a beszélő le is zárta a kérdést, hiszen részéről ez egy lehetetlen szituációnak tűnt, és így nem tudtuk meg, hogy ha esetleg mégis megtörténne ez az eset, akkor a beszélő mit tenne.

Tehát ezek alapján a következő szempontrendszert használtam a kéréses szituációkban kapott válaszok kiértékelésekor:

A beszélő

0. Nem tenne semmit
1. Kérdésként fogalmazná meg kérését
2. Felszólításként fogalmazná meg kérését
3. Kérésként fogalmazná meg
4. Nem értékelhető a válasz
5. Végrehajtás kérés nélkül

A kéréses szituációkkal kapcsolatosan a következő kérdésekre fektettem különösen nagy hangsúlyt:

- Mi a jellemző megnyilatkozási típus a különböző státuszú emberekkel szemben?
- Az ismeretlen felé intézett kérések inkább az ismerőshöz intézett kérésekre hasonlítanak (pl. valamilyen közös tulajdonság alapján próbálja közelíteni magát a beszélő), vagy inkább a tanár felé intézettekhez (azaz távolságtartóan viszonyul hozzá, az orosznyelvhasználatban tapasztalható módon)?
- Használják-e orosz eredetű, udvariassággal összefüggésbe hozható kifejezéseket a beszélők? Ha igen, akkor ezeknek a kifejezéseknek a használata összefüggésbe hozható-e azzal, hogy kihez intézte a beszélő a kérését?
- Használják-e az *ige felszólító alakjából* és a *létige második múlt idejű alakjából* álló szerkezetet arra, hogy udvariasságot fejezzenek ki (azokban az esetekben, amikor nemcsak narrálta a beszélő, hogy mint mondana, hanem ténylegesen le is írta)?

5.4.2. A kéréses szituációk eredményei

A válaszok alapján a következő százalékos értékeket kaptam:

	Ismerős	Ismeretlen	Tanár
Nem tenne semmit	2%	25%	24%
Kérdés	47%	53%	59%
Felszólítás	28%	7%	3%

Kérés	18%	13%	10%
Szó nélkül cselekedne	1%	0%	0%
Nem értékelhető a válasz	3%	3%	4%

(10. táblázat: a kéréses szituációkban kapott eredmények százalékos eloszlása)

A kapott értékek alapján megállapíthatjuk, hogy a beszélők mindhárom személlyel szemben leggyakrabban kérdés formájában fogalmazták meg a kérésüket, ráadásul az ismeretlen és a tanár esetében ez több mint az esetek felében történt így (53%, illetve 59%), de az ismerőssel szemben is majdnem az esetek felében (47%) így jártak el. A harmadik leggyakrabban használt megfogalmazási forma is mindhárom esetben ugyanaz volt, mégpedig a kérés. Viszont itt az ismerős esetén volt a legnagyobb a használati aránya ennek a megfogalmazási módnak (18%), az ismeretlen és a tanár esetén közel azonos számú alkalommal használták (13%, illetve 10%). A második leggyakrabban alkalmazott stratégia – nem tenne semmit – azonban csak a tanár és az ismeretlen esetében volt ugyanaz, ráadásul a használatuk gyakorisága között is csak egy százalék az eltérés (24%, illetve 25%). Ismerős esetében azonban csak az esetek 2%-ában cselekednének így. Ismerős esetén a második leggyakrabban használt megfogalmazás-mód a felszólítás volt, melyet az esetek 28%-ában használtak. Ugyanez a módszer az ismeretlen személy és a tanár esetében is 10% alatt van (7%, illetve 3%). A tanár esetén a felszólítást csak a korábban említett dohányzós szituációban használták a beszélők. Ennek feltehetően az az oka, hogy ilyenkor a beszélő egyfajta erkölcsi fölényt érzett a tanárával szemben, hiszen olyan dolgon kapta, amit elméletileg nem lenne szabad csinálnia, és ezért engedte meg magának a beszélő, hogy felszólítsa a tanárt arra, hogy menjen arrébb, vagy hogy hagyja abba a dohányzást. Nagyon ritka volt az eset, hogy a beszélő szó nélkül cselekedett volna, csak az ismerősök esetén fordult ilyen elő, és ott is csak az esetek egy százalékában. Szerencsére nagyon alacsony volt azon válaszok száma, amelyekben egyáltalán nem volt olyan információ, ami alapján be lehetett volna sorolni valamelyik kategóriába a választ. E válaszok számára – a mellőzés helyett – végül azért hoztam létre egy új kategóriát, mert bár a besoroláshoz nem rendelkeztek megfelelő információ tartalommal, esetenként mégis fontos új információval szolgáltak. Például pont egy ilyen válaszból derült ki, hogy az udmurt normák szerint a tanárnak nem szabad dohányoznia a diákjai előtt. Ez természetesen Magyarországon is rossz példa mutatásának számít, itt mégis előfordul annyiszor, hogy ne tartsák a beszélők ezt egy lehetetlen szituációnak.

Kijelenthetjük, hogy az ismeretlenhez intézett kérések a tanárhoz intézettekhez jobban hasonlítanak, mint az ismert személyhez intézettekhez, hiszen a megfogalmazási módok használati gyakoriság szempontjából ugyanabban a sorrendben fordulnak elő, valamint a legnagyobb százalékos eltérés is mindössze 6%. Az, hogy a tanárhoz, illetve az ismeretlenekhez intézett kérések mégsem egyeznek meg teljesen, hanem tapasztalható némi eltérés a százalékos értékekben, azzal magyarázható, hogy azokban az esetekben, amikor a beszélők hasonlóságot vélnek felfedezni az ismeretlen és maguk között (pl. a másik fél is diák, vagy például ugyanonnan származnak), akkor gyakran velük egyenrangú személyként viszonyulnak hozzá, és akár le is tegezik. Ez abból a szempontból bír jelentőséggel, hogy az orosz nyelv esetében, ami szintén hivatalos nyelv Udmurtiában, hiszen az Udmurtiát is magába foglaló Orosz Föderáció hivatalos nyelve, még akkor sem fordulhat elő egy ismeretlen tegezése, ha a beszélők tudják egymásról, hogy azonos társadalmi státuszt képviselnek. Ezt nagyon jól példázza az is, hogy a magyarok részére készült *Kljucs* című tankönyvben (Osipova 2005: 101) is a főszereplő a diáktársát először magázva szólítja meg, és csak később tegeződnek össze, holott a társadalomban azonos szerepet töltenek be.

A válaszadók több orosz kifejezést is használtak, de a legtöbb csak kevésszer fordult elő a válaszokban. Ilyen például az orosz *можно* 'lehet, lehet-e' használata az udmurt megfelelője helyett (*луэ-а*). Az orosz *извините/простите* valamint az utóbbi udmurtosított *простуть кар(е)* 'elnézést, ne haragudj(on)' alakja is előfordult a válaszokban, az azonos jelentéssel bíró *вождэ эн вай/вождэс эн вае* helyett. Azonban felmerül a kérdés, hogy fordulhat elő az, hogy két azonos jelentéssel bíró ige (*извинить, простить*) esetén az egyiket mindig csak oroszul használták (a tegezésnek vagy magázásnak megfelelően ragozott alakban), a másikon viszont megjelent az ige udmurtosított formája is. Egy lehetséges magyarázat lenne az, hogy esetleg az *извини/извините* alakok használata gyakoribb az orosz nyelvben, mint a *просту/простите* alakoké, és ezért az udmurt beszélők sokkal inkább állandósult alakként tekintenek rá, és ezért hagyják meg eredeti alakjában. Ennek viszont ellentmond az, hogy az *Orosz nyelv nemzeti korpuszában* (RussKorp) az utóbbi ige tegező és magázó alakja többször fordul elő, mint a korábbié. A legtöbbször (és az esetek túlnyomó többségében) a *пожалуйста* kifejezést használták a válaszadók ('kérelek, kérem'), viszont ennek a használata nem volt köthető sem az ismerőshöz, sem az ismeretlenhez, sem a tanárhoz.

A válaszok között egyszer sem fordult elő az ige felszólító alakjából és a létige második múlt idejű alakjából létrehozott összetett forma, amellyel udvariasabbá tudja tenni a beszélő a kérdését, hanem csak a létige első múlt idejű alakjával létrehozott változata. Ez is udvariasabbá teszi a kérést, viszont kevésbé, mint az általam várt alak (Kubitsch 2020b). A felszólító mód és

a létige első múlt idejű alakjával létrehozott alakot, viszont gyakran váltotta ki az orosz *пожалуйста* kifejezés, sőt olyan esettel is lehetett találkozni, amikor mind az udmurt forma, mind az orosz megfelelője megjelent a mondatban (45):

- 45) Эш-е, *вай* *вал* *мыным* *пожалуйста*
barát-PX1SG **ad-IMP.2SG** **van.PST** nekem **kérlek**
t'el'efon-de
telefon-PX2SG.ACC
'Barátom, add ide a telefonodat, kérlek!'

(ANK21011204)

Végül megemlítek egy olyan jelenséget, amely indikátora lehet annak, hogy az udmurt nyelvben nem létezett magázás, hanem feltehetőleg orosz hatásra került be a nyelvbe. Amikor ugyanis a hallgatóknak a magázó alakot kellett használniuk, akkor szinte sohasem ejtettek hibát, azonban amikor a szituációkban őket magázták (az udmurtban az oroszhoz hasonlóan az ige 2PL alakja fejezi ki a magázódást), gyakran nem egyes szám első személyben válaszoltak, hanem többes szám első személyben, pedig számukra jól ismert módon jelölve volt, hogy itt magázó alakról van szó. (Az oroszban írásban gyakran nagy kezdőbetűvel különböztetik meg a két formát: *би* v. *Би*, és hasonló eljárást alkalmaztam én is a kérdőívben: *тӱ* és *Тӱ*.)

Ide kéne egy bekezdés összefoglalva, hogy végül mire jutottál megfelelő válaszok hiányában.

6. Udvariassággal összefüggésbe hozható grammatikai szerkezetek az udmurt nyelvben

Ebben a fejezetben azokat a szerkezeteket tekintem át, amelyek kulcsszerepet játszanak az udmurt udvariassági kifejezésekben, úgymint a felszólító mód., az indirekt kérdés, a diminutív képzők, a feltételes mód, az udmurt második múlt idő és a kérések. Ezeket a szerkezeteket két csoportra lehet osztani aszerint, hogy más nyelvekben is meg lehet találni őket, vagy használatuk specifikus az udmurt nyelvben. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy csak olyan alakok kerülnek ebbe az utóbbi csoportba, amelyek nem minden nyelvben fordulnak elő, mint például a második (evidenciális jelentéstartalommal bíró) múlt idő, hanem olyan kifejezések is idesorolandók, amelyek bár megtalálhatók gyakran más nyelvekben is, de az adott jelenséget az általánostól eltérő módon alkotja meg a beszélő. Ilyen például az udmurt nyelvben a kérés (erről bővebben később).

6.1. Más nyelvekben is megtalálható szerkezetek

6.1.1. Felszólítás

A felszólítást általában, mint erősen arculatfenyegető alakot tartják számon. Ennek a magyarázata több szempontból is egyértelmű. Egyrészt például egy kérés esetén, ha a beszélő felszólítja a másikat, akkor nem ad esélyt arra, hogy autonóm módon hajtsa végre a feladatot, tehát fenyegeti a beszédpartner negatív arculatát. Azonban nemcsak a másik fél negatív arculatát fenyegeti a beszélő egy felszólítással, hanem a saját negatív arculatát is, hiszen azáltal, hogy nem hagy lehetőséget a másik félnek az autonóm módon történő cselekvésnek, azt éri el, hogy a szituáció másik résztvevője negatív módon ítéli meg a cselekedetét, ebben az esetben a végrehajtott beszédaktust, tehát a saját pozitív arculatát is fenyegeti ilyen esetben a beszélő. Azonban a felszólítás elveszítheti ezt az arculatromboló hatását abban az esetben, ha annak oka az időbeli hiány (pl. műtét), vagy ha az adott beszédhelyzetben ez az általánosan elfogadott megnyilvánulási forma (pl. tanár-diák viszony az iskolában). Ez utóbbira azonban a kapott válaszokban nem volt példa. Egy nagyon gyakori használata a felszólításnak, ami nem arculatfenyegető, azonban nagyon sok nyelvben jelen van, az általános bemutatásból azonban gyakran kimarad, maga a mód, ahogyan a beszélők bocsánatot kérnek a másiktól. Sok nyelvben lehetőség van arra, hogy ne felszólításként fogalmazza meg a beszélő, pl. a magyar *sajnálom* vagy az angol *I'm sorry*. Nagyon sok nyelv esetében maga a bocsánatkérés egy felszólítás arra, hogy értékelje másképpen, mint ahogyan azt elsődlegesen tenné, pl. a magyar *bocsáss meg!*, az angol *Forgive me!*, az orosz *извини(те)* és *просту(те)*.

A legtöbb olyan esetben, amikor az általam gyűjtött anyagban mindenféle enyhítő kifejezés nélküli felszólító igealakokkal találkoztam, azzal volt magyarázható, hogy a két fél közötti szoros kapcsolatból (pl. barátság), és azzal összefüggésben álló bizalomból kifolyólag a beszélő úgy érezte, hogy a másik fél nem fogja arculatfenyegetőnek vélni a megnyilatkozását, hiszen tudja, hogy nem ez a célja a beszélőnek (46), ami hasonló, mint az ugratás mögötti logika, amikor egy udvariatlan megnyilvánulásnak tűnik a felszínen az, amit mondunk, de valójában pont az összetartozást fejezi ki, mert a címzett felismeri, hogy a beszélő nem gondolja komolyan azt, amit mond.

(46) **Бай** телефон-д-э жингыртыны кулэ вал
Ad.IMP telefon-PX2SG-ACC csengetni kell van.PST
 'Add ide a telefonod, telefonálnom kell.'

(SSD11012124)

Ez magyarázza azt is, hogy elsősorban miért ismerős személlyel szemben használták ezt a megfogalmazási formát és miért nem ismeretlenekkel vagy a tanárokkal szemben. Azonban ez utóbbi kettőre is volt néhány példa. Ezekben az esetekben más az ezen alak használata mögött húzódozó logika. Arról van szó, hogy a beszélő, bár társadalmi rangja alapján a másik félhez képest alacsonyabban helyezkedik el, úgy érezte, hogy morálisan mégis a másik fél felett helyezkedik el, ezáltal jogában áll az ilyen alakok használata. Például amikor a tanár dohányzott, és a diákját zavarta a füst, hiszen, ahogyan azt több beszélő is megfogalmazta egy tanárnak nem szabad a diákjai előtt dohányozni: „*Дышетүсьёсы уг кыско*” 'A mi tanáraink nem dohányoznak' (ANK21011204). Ez különösen érdekes abból a szempontból, hogy az Udmurt Állami Egyetemen igen merev a diák és tanár közti hierarchia. Ezt személyes tapasztalataim is alátámasztják: később a nemleges válasz esetén nagyon gyakran előfordult, hogy a közöttük lévő társadalmi különbség miatt a beszélő nem mert nemleges választ adni a tanárának, hanem inkább teljesítette a kérést, amit a tanár intézett felé. Bár eddig kéréses szituációkból hoztam példát a felszólító mód használatára, azonban nem kizárólagosan csak ezekben a szituációkban fordul elő. Felszólítással találkozhatunk például a nemleges válaszok esetén is. Gyakran fordul elő olyan, hogy a várakozással ellentétesen pozitív választ ad a beszélő, azonban a beleegyezést felszólítással fogalmazza meg (47).

(47) **Бай** учк-о-мы чош-ен. [...]
Hoz.IMP megnéz-FUT-2SG együtt-INST.
Hozd, megnézzük együtt. [...]

(19KKG96)

Itt feltételezhetően a kölcsönösségből kiindulva engedi meg magának a beszélő az ilyen jellegű fogalmazásmódot, hiszen ők azért, hogy a másik fél arculatát védjék, a saját negatív arculatukat veszélyeztették: azzal, hogy nemleges válasz helyett pozitív választ adtak, feladták a cselekedeteik feletti autonómiát. Úgy gondolják, hogy cserébe jogukban áll ezt az egyenlőtlen helyzetet helyreállítani azzal, hogy elvárják a másiktól, hogy ő is áldozza fel részben a saját autonómiáját.

A bocsánatkérések között is előfordul a felszólító mód. Az egyetlen kifejezés, amellyel udмурtul lehetősége van a beszélőnek elnézést kérnie, az a *вождэ эн вай / вождэс эн вае* kifejezés, amelynek szó szerinti fordítása 'ne hozd a zölded' / 'ne hozza a zöldjét' (a zöld itt a harag esetén képződő epe színére utal. Ha ezeket olykor oroszából átvett alakokkal helyettesítették, akkor az szinte mindig a korábban már említett *узвуну(me)* és *просту(me)* volt. A két ige használata azonban nem rendelhető hozzá semmilyen társadalmi változóhoz (társadalmi státusz, nem, kor, lakhely).

6.1.2. Indirekt kérdés

A másik általánosan használt jelenség, ami gyakran előfordul más nyelvekben is az udvariassággal kapcsolatosan, az a kérdés használata. Míg a felszólítás egy általánosságban arculatfenyegető fogalmazási módnak számít, addig a kérdés az egyik legalkalmasabb módja annak, hogy a beszélő elkerülje a direkt fogalmazási módot, hiszen azzal, hogy nem felszólítjuk a másikat, és nem tények elé állítjuk, hanem az opciókat kérdésként fogalmazzuk meg, lehetőséget biztosítunk a másik félnek arra, hogy autonóm választ adhasson. Eldöntendő kérdés esetén pedig azzal biztosítunk autonómiát a másik félnek, hogy lehetőséget adunk a nemleges válaszra is. Mivel a kérdés egy gyakran használt megfogalmazási mód ahhoz, hogy elkerüljük a direkt módon történő válasz adását, így nem meglepő, hogy sokkal többször fordult elő, mint a felszólítás. Gyakori használata nemcsak a fentebb felsorolt okokra vezethető vissza, hanem arra is, hogy egyrészt egy visszakérdezéssel a beszélő meg tudja kerülni azt, hogy konkrét választ adjon, és ezzel esetlegesen arculatfenyegetést hozzon létre (48), de arra is alkalmas, hogy például bókók esetén további olyan bókókat próbáljon kiharcolni magának, amelyek pozitív hatással vannak az arculatára (49).

- 48) Вазь-гес звонить-Г-ЭМ-ЕД уГ лу вал-а?
 Korán-COMP hív-CAUS-DEV-PX2SG NEG.PRS.3SG van.CONNEG van.PST-INT
 'Korábban nem tudtál hívni?'

(19AT96)

- 49) Зэм-а чебер-есь?
 Igaz-INT szép-PL
 'Tényleg szépek?'

(19OB97)

6.1.3. Kicsinyítő képző

A kicsinyítő szerkezetek használata egy olyan nyelvtani jelenség, amelynek meglétére és gyakori használatára számítottam. A diminutívok használata nagyon gyakori az orosz nyelvben: Tapasztalatom szerint az orosz nyelven történő kommunikáció során mind az oroszok, mind az oroszul beszélő udmurtok nagyon gyakran használják, így könnyen előfordulhatott volna az, hogy az udmurt nyelvbe is átemelik a beszélők. Emellett azért is volt feltételezhető a jelenléte, mert egyrészt, ahogyan azt már a nemleges válaszadás beszédcselekvése esetén tárgyaltam, az udmurtok között fontos szerepet kaphat az összetartozás érzésének fenntartása és megerősítése, amire a másik becézése alkalmas. Amikor valakit becézünk, az egyfajta közelséget, összetartozást fejez ki. Szintén a feltételezést erősíti az a tény, hogy a lányok (akiknek a nyelvhasználata a jelen disszertáció tárgya) beszédében sokkal gyakrabban találkozunk ilyen alakokkal. Mindezek ellenére olyan ritkán fordult elő a válaszokban, hogy semmiképpen sem tekinthető az általános nyelvhasználat részének. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi lehet, ami annak ellenére, hogy ennyi tényező segítené a nyelvben való megjelenését, mégis meggátolja a diminutív alakok elterjedését Ennek az okát két dologban látom: az egyik ilyen jelenség az, hogy az összetartozást a diminutívok helyett sokkal inkább a possesszív szuffixumok használatával fejezik ki. Ezen alakok más nyelvekhez képest túlzó használata könnyen feltűnik egy olyan ember számára, akinek nem anyanyelve az udmurt, de beszél a nyelvet. A possesszív szuffixumok gyakori használatára Kozmács (2007) is felhívja tanulmányában a figyelmet. Nem anyanyelvi udmurt beszélő számára nehézséget jelenthet eldönteni, hogy melyek azok az esetek, amikor a tárgyragot használni kell, és mely esetekben kell jelöletlenül hagyni a tárgyesetben álló szót. Viszont, ha valakihez hozzárendeljük azt a személyt vagy tárgyat, amely az akkuzatívuszi szerepben fordul elő a mondatban, akkor a tárgyeset használata kötelező és ezen alakok használata nagy mennyiségben nem szokatlan az udmurt beszélők körében. Tehát az egyik oka annak, hogy nincs szükség a diminutív alak összetartozást jelölő szerepére, mivel van más olyan grammatikai elem, amivel ezt ki lehet fejezni (50).

- 50) Ой **пичи-е!** Воксё вунэт-й-Ø
 Jaj **kicsi-Px1SG** teljesen elfelejt-PST-1SG

A másik ok abban rejlik, hogy nagyon sok esetben az oroszos végződéseket eltávolítják az oroszból átemelt szóról, és amennyiben szükséges, udmurt elemekkel látják el. Bár ez sokkal inkább az igék esetén megfigyelhető, de nem ritka a névszók esetén sem. Az igéket két módon szokták átemelni a beszédükbe. Ez a két módszer abban megegyezik, hogy mindkét esetben az ige főnévi igenévi alakját veszik alapul, amit vagy ellátnak a *-t-* kauzatív jelentésű szuffixummal és ezután illesztik az udmurt végződéseket, vagy a *карыны* 'csinálni' segédigéhez illesztik őket. Ilyen alak egyébként többször is előfordult az általam vizsgált anyagban, kifejezetten a bocsánatkérésekben, ahol az alaptól felszólító módban használt *извини(те)* és *прости(те)* igéket *извинить кар(е)*, illetve *простить кар(е)* alakban használták a beszélők. A névszók esetében az orosz végzések elhagyása leggyakrabban az *-ия* végű főnevek ragozásakor, valamint a melléknevek végződésében figyelhető meg. Az előbbi esetben a szó tövéreől eltávolítják a beszélők a *-я*-t és helyette az *u* hanghoz illesztik a toldalékot (pl. *сессия* (ma 'vizsgaidőszak') – *сессиян пумыз* (ma 'vizsgaidőszak vége')), de olykor akár alanyesetben is eltávolítják a végződést. A melléknevek esetén manapság gyakrabban használják a beszélők azt a megoldást, hogy az oroszban nemben egyeztetett *-ский, -ская, -ское, -ские* végződés helyett a *-ской* alakot használják (amely bár az oroszban hímnemű, de használata sokkal ritkább, mint a *-ский* végződés). Ilyenkor is előfordul a szó végének eltávolítása: a melléknevet jelölő *-ский, -ская, -ское, -ские* végződés tűnik el (pl. or. *испанский язык* 'spanyol nyelv' – udm. *испан кыл*). Az egyik leggyakoribb példa Oroszország hivatalos udmurt megnevezése: *Росси Федераци* az orosz: *Российская Федерация* 'Orosz Föderáció' alakból. Az orosz eredetű szavak reanalizálásának könnyen eshet áldozatául az orosz nyelvből átvett *-ка* diminutív képző, hiszen akár más toldalékokkal együtt orosz elemnek ismeri fel a beszélő, és ezért az udmurt toldalékolás előtt eltávolítja a törőt.

6.1.4. Feltételes mód

Végül a gyakran használt más nyelvekben is előforduló grammatikai jelenség, a feltételes mód. Ennek az igelaknak a gyakori használatát az indokolja, hogy a beszélő azzal csökkenti a másik fél arculatára vetülő fenyegetést, hogy a cselekedet megvalósulását valamilyen feltételhez köti a saját, vagy a másik fél szempontjából. Kérés esetén például annak az eseménynek a direkt megfogalmazása helyett, amelyet szeretne, ha a másik fél végrehajtana, azt veti fel a

beszédaktus végrehajtója, hogy a másik félnek szándékában áll-e véghez vinni a cselekvést (51). Nemleges válasz esetén pedig azt fejezheti ki, hogy részéről meglenne a szándék az adott cselekvés végrehajtására, de valamilyen feltétel nem teljesül, és emiatt nincs lehetősége erre (52).

- (51) Телефон-д-э öd **сөты-сал-ыд-а?** [...]
Telefon-PX2SG-ACC nem.PST.2SG **ad-OPT-2SG-INT?** [...]
'Nem **adnád ide** a telefonodat?' [...]

(GYUE11012124)

Itt a beszélő ahelyett, hogy direkt módon közölné a másik féllel, hogy adja oda a telefonját, mert szüksége van rá (és ezzel fenyegetné annak arculatát) feltételes módot használ, annak kifejezésére, hogy lehetősége van-e arra, hogy odaadja. Ez utalhat arra is, hogy meg van-e a megfelelő bizalom a kérés intézője felé a címzett részéről arra, hogy odaadja neki a telefont.

- (52) Туж **мыны-сал** но туннэ уг быгат-йськ-ы
Nagyon **megy-OPT** de ma nem.PRS.1SG bír-PRS-CONNNEG
'Szívesen mennék, de ma nem tudok.'

(ANM11012124)

Ebben a példában a feltételes móddal azt jelöli a beszélő, hogy ha meglenne a szükséges feltétel ahhoz, hogy elmenjen a felajánlott jeggyel az operába (itt a feltétel az, hogy van szabadideje), mivel azonban ez a feltétel nem teljesül, negatív választ kell adnia a felajánlásra. Hasonló feltételnek számít más esetben például, hogy szereti-e a felajánlás címzettje az operát, mint műfajt.

6.2. Azok a szerkezetek, amelyek használata specifikus az udmurt nyelvben

6.2.1. Az udmurt második múlt idő

Az a két nyelvtani jelenség, amelynek a használata valamilyen szempontból specifikus az udmurt nyelvben, az a második múlt idő, valamint a kérés kifejezése. Az előbbire általában olyan esetekben van szükség, amikor a beszélőnek a saját pozitív arculatának védelmezésére van szüksége, hiszen ezt a múlt időt az teszi alkalmassá arra, hogy az udvariasság kifejezésének

eszközévé váljon, hogy evidenciális jelentéstartalommal bír, azon belül is az a funkciója, hogy alkalmas a kontrollálatlanság hiányának a kifejezésére (53).

(53) Мон туж вунэт-йськем
Én nagyon elfelejt-PST2.1SG
'Teljesen elfelejtettem.'

(ANM11012124)

Bár nem fognak pozitívan tekinteni a bocsánatkérő fél által végrehajtott cselekvésre amiatt, hogy nem direkt hajtotta azt végre, nagy valószínűséggel, kevésbé negatívan fogja a sértett fél megítélni az adott helyzetet. Fontos megjegyezni, hogy ezen alak használatának a mellőzése nem vonja kötelező jelleggel maga után azt, hogy az első múlt direkt végrehajtott cselekvést fejezzen ki. Az első mód sokkal inkább neutrális jelentéssel bír, és a beszélők akkor használják a második múltat, ha ki szeretnék hangsúlyozni azt a tényt, hogy nem direkt ment végbe a negatív megítélés alá eső cselekvés. Ez egybeesik azzal a megfigyeléssel (Kubitsch 2019: 88), hogy az udmurtban az első múlt idő egyre inkább neutrális jelentéstartalommal bír, melyhez képest van specifikusabb jelentése a második múltnak, ahelyett, hogy egymás komplementerei lennének.

Az általam vizsgált beszédcselekvések közül leginkább csak a bocsánatkérésekben szerepeltek ezek az alakok. Ennek feltehetőleg az oka, hogy a bocsánatkérés esetén szükség van a véletlenszerűség kifejezésére, ez csökkenti leginkább az arculatfenyegetést. Bókra adott válasz esetén nincs szüksége a beszélőnek ilyen jellegű magyarázatra, hiszen mindenképp pozitív megítélés alá esik az általa végrehajtott cselekvés, így nem kell azzal védekeznie, hogy véletlenül történt-e vagy sem. Szerénységet próbálhatna kifejezni vele a beszélő (akár azért, hogy ne tartsák beképzeltnek, akár azért, hogy ezzel további bókokat harcoljon ki magának), azonban ilyen jellegű használatra nem volt példa. Nemleges válasz esetén pedig általában a beszélő célja az, hogy minél konkrétabb érvet mondjon amellett, hogy miért nem mehet végbe a folyamat. Minél konkrétabb ami akadályozza, annál nagyobb az esély arra, hogy kevésbé negatívan lesz a megítélése annak, hogy miért nem megy végbe a kért cselekvés. Olyankor lehetne indokolt ezen alak használata, ha azt próbálná kifejezni a beszélő, hogy az akadály nem direkt alakult ki., Általában annak a félnek a szempontjából, aki az elutasításra kerülő kérést végrehajtja, ez az információ irreleváns, hiszen ez semmilyen módon sem befolyásolja a végkifejletet. Talán egy bizonyos szintű empátia kiharcolására alkalmas lehetne a kérés és a nemleges válasz esetén. Azonban ennek érvényesüléséhez arra lenne szükség, hogy az első múlt idő ne neutrális szerepet töltsön be, hanem kötelező jellegű legyen az információ jelölése.

6.2.2. Kérés

A másik jelenség, ami mindenképpen figyelmet érdemel, az a kérések kialakításának a módja. Az udmurtban ez a főige felszólító alakjának és a létige múlt idejű alakjának kombinációjával történik, ami azért érdekes, mert bár általában a felszólítás kéréssé való enyhítése egy igével lehetséges, ez rendszerint egy performatív igével történik: an. *Tell me, please!* 'Mondd el, kérlek!', lengyel *Daj mi proszę znać...* 'Kérlek, hozd tudomásomra...', valamint, ahogyan az a fordítások esetén látszódik, a magyarban is akad erre példa, hiszen a direkt felszólítást azzal enyhíti, hogy hozzáteszi azt, hogy kérlek. Az udmurttal a felszólítás kéréssé történő finomítása azonban nem egy performatív igével, vagy egy udvariassággal összefüggésbe hozható szóval történik, hanem a létige megfelelő módon ragozott formájával. Ehhez hasonló megoldással találkozunk a tatár nyelvben is, ott a 'látni' jelentésű ige került a megfelelően ragozott formába.

A kérés ilyen módon való kifejezése történhet a létige első- (54) és második múlt időben álló alakjával egyaránt. Az udmurt nyelv oktatásakor a két alak közötti különbséget úgy határozzák meg, hogy a létige második múlt időben álló alakjával tovább finomíthatja a kérését a beszélő, azaz még udvariasabbá válik a kérés. Ez utóbbira nem találtam példát a válaszok között.

- (54) [...] **Берыкты** **вал** тоh со-е мыным.
 [...] **Visszaad.IMP** **van.PST** te az-ACC
 '[...] **Kérlek add vissza nekem!**'

(DPK21011204)

7. Összegzés

Dolgozatomban az udmurt nyelv udvariassági kifejezéseit vizsgáltam szociopragmatikai keretben, azon belül is elsősorban a Brown és Levinson (1978) elmélete alapján, amely Goffman (1967) arculatelméletén alapul. Négy különböző udvariassági beszédcselekvést elemeztem kutatásom során: 1) a nemleges választ, 2) a bocsánatkérést, 3) a kérést, és 4) a bókra adott választ. Kutatásom célcsoportja az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Filológiai Finnugrisztikai és Újságírás Intézetének BA szakos lány hallgatói voltak, akik nemcsak hogy udmurt anyanyelvűek, hanem udmurt nyelvészeti, vagy udmurt tanári szakon tanulnak, így ténylegesen stabil nyelvtudással rendelkeznek.

Kutatás abban a tekintetben hiánypótló, hogy bár a nagyobb finnugor nyelvekkel kapcsolatosan végeztek már udvariasságra irányuló nyelvészeti kutatást, azonban a kisebb finnugor nyelvek esetében erre nem volt példa. Ennek oka, mert nemcsak a szociopragmatikai, hanem általánosabb szociolingvisztikai kutatásokat is csak szórányosak ezeknek a nyelveknek a körében és még inkább jellemző pragmatikai kutatások hiánya (Shirobokova 2011). Ugyanakkor az ilyen jellegű kutatási témák nemcsak népszerűek sok más nyelv esetében, hanem fontosak is, hiszen az oroszországi kisebb nyelvek között sajnos általános tendencia a beszélők számának csökkenése. Továbbá minél többet tudunk a társadalom és a nyelv viszonyáról, minél inkább ismerjük az összefüggéseket, annál inkább van esély arra, hogy tenni tudjunk ezen nyelvek helyzetének javulása érdekében. Az udmurt nyelv esetében az udvariassági ismeretekre nemcsak azért van szükség, mert a társadalmi érintkezések miatt szinte elengedhetetlen minden nyelv esetében a kötelező normák ismerete és azok tudományos módon történő leírása. Azért is, mert az udmurt nyelv a legláthatóbb kisebbségi nyelv az Oroszországban beszélt kisebbségi nyelvek közül (vö. Pischlöger 2016) a közösségi média felületein, tehát a nyelv beszélői ki vannak téve az interkulturális kommunikációnak, és ahhoz, hogy sikeres legyen a kommunikáció, ahhoz elengedhetetlen a normák ismerete.

A következő kérdésekre kerestem a választ a kutatásom során:

- A kutatásom központját a nemleges válasz és a bocsánatkérés beszédcselekvése alkotja. Ahogyan azt a beszédcselekvések esetén terveztem bemutatni, e két beszédcselekvés nagyon mértékben hasonlít egymásra. Ezért felmerült a kérdés, hogy e két beszédcselekvés értékelési rendszere különbözik-e egyáltalán egymástól, mennyire érdemes/kell ezeket összefésülni, és ez az eredményekben tükröződik-e.

- Kell-e olyan új szempontokat bevezetni az elemzésbe, amelyek nem voltak használatosak a kérdőívem alapját képező, Szili (2013) által használt kérdőív analízisakor?
- Melyek a jellemzően használt stratégiák a különböző udvariassági szituációkban?
- Használják-e orosz kifejezéseket az udmurt beszélők, milyen mértékben és módon? Ha igen, akkor azok között található-e olyan kifejezés, amelynek udvariassággal összefüggésbe hozható jelentéstartalma van?
- Csak a beszélők közötti társadalmi különbség van hatással arra, hogy hogyan fogalmazzák meg a megnyilatkozásaikat, vagy van esetleg olyan más jelenség, amely ennél, az általában nagyon nagy szereppel bíró jelenségnél is fontosabb az udmurt beszélők szempontjából?
- Van-e bármilyen udvariassági jelenség, amelyik specifikusan az udmurt nyelvre igaz, vagy legalábbis általánosságban nem jellemző a legtöbb nyelvre?
- Az udmurt második múlt időnek van-e szerepe az udvariassági kifejezésekben?

A kutatásom eredményeit a különböző udvariassági beszédcselekvések vonatkozásában az alábbiakban foglalom össze.

A nemleges választ igénylő és a bocsánatkéréses szituációk értékelési rendszerét sikerült összefésülni, bár meg kell jegyezni, hogy az új értékelési rendszerben volt egy olyan stratégia, amelynek a használata csak a nemleges válaszok esetén lehetséges, ez pedig a pozitív válasz adása. Azonban, egyfelől, ez egy olyan stratégia, ami nem képezte az eredeti értékelési rendszer részét, hanem én adtam hozzá utólag, tehát ez alapján a két értékelési rendszer összeegyeztethető. Másfelől az udmurt nyelv esetében ezt a pozitív válasz adását mint a nyelvhasználó rendelkezésére álló stratégiát mindenképpen be kellett vezetni, hiszen a válaszok szignifikáns részét képezték.

A vizsgált beszélők csoportjára jellemző volt az, hogy használtak orosz udvariassággal összefüggésbe hozható kifejezéseket, azonban ez helyzetfüggő volt. Például elnézést gyakran kértek orosz, vagy egyértelműen oroszból átvett, udmurtosított kifejezéssel, de sosem köszöntek meg semmit oroszul, az mindig udmurt kifejezés használatával történt. Az orosz kifejezésekkel kapcsolatban megállapítható, hogy használatuk nem hozható összefüggésbe azzal, hogy kivel szemben használják az adott kifejezést. Ez egyes várakozásokkal szembe megy, hiszen jogosan feltételezhetnénk azt, hogy mivel az orosz nyelv presztízse magasabb, mint az udmurté, így az orosz nyelvű kifejezéseket a hierarchiában felettük elhelyezkedő személlyel szemben használják. Ez viszont nem így történt. Mindazonáltal a megállapításomat

mindenképpen szeretném kiegészíteni azzal, hogy annak az oka, hogy nem igazán találkoztam a kutatás során olyan példával, hogy valaki kifejezetten azért váltott volna át orosz nyelvre, mert a szituáció másik résztvevője nála magasabb státuszú volt, az feltehetőleg azzal magyarázható, hogy nem volt eléggé nagy a státuszbeli különbség a beszélő és a hallgató között. Így viszont felmerül az a kérdés, hogy pontosan hol húzódhat az a határ, mi az a minimális státuszbeli különbség, amely már elegendő ahhoz, hogy kiváltsa a beszélők esetében a kódváltást. Erre külön kérdőívet kéne kidolgozni, amelyben fokozatosan növelnénk a távolságot a két személy között, azonban egy ilyen kérdőív összeállítása óriási előkészületeket igényel, hiszen a társadalom struktúrájának pontos feltérképezésére van hozzá szükség.

Az oroszhoz hasonlóan az udmurtban is megjelenik a többes szám második személyű alak a magázás kifejezésére, de egyes szituációkban eltér a használata. Ugyanis az oroszban sokkal dominánsabb a magázó alak használata. Hiszen, mint az köztudott, az orosz nyelvhasználatra az a jellemző, hogy a beszélő a saját kortársát/iskolatársát/kurzustársát is magázza, hogyha nincsen közelebbi kapcsolat közöttük. Az udmurtok ezeket a személyeket tegezik, sőt ismeretlennel szemben is a tegező formákat használják, ha felfedeznek olyan tulajdonságot a másikban, amely valamilyen módon azt mutatja, hogy van bennük közös társadalmi státusszal kapcsolatos tulajdonság. Az udmurtban a magázás feltehetőleg orosz mintára alakult ki. Erre nemcsak az utal, hogy ugyanazt az igealakot használják magázásra mindkét nyelv esetén, hanem az is, hogy a beszélők számára az, hogyha nekik kellett egy másik személyt magázniuk, akkor mindig a jó alakot használták, viszont, ha hozzájuk szóltak magázva, akkor nem egy alkalommal rosszul értelmezték, és azt hitték, többedmagukkal szólítják meg őket.

Bár a hierarchia fontos tényező az udvariassági beszédcselekvésekben, vannak olyan tényezők, amelyek az általános hierarchiával kapcsolatos elvárásokat felülírják. Az egyik ilyen jelenség az összetartozás kifejezésének fontossága, amely egy olyan nyelv esetén, melynek beszélői a saját köztársaságukon belül kisebbséget alkotnak, erősen indokolt. Ennek köszönhető, hogy bár általában a hierarchiában alattunk elhelyezkedő személyekkel szemben kevésbé vagyunk udvariasok, mégis, nemleges válasz esetén nemhogy nem voltak kevésbé udvariasok, de még pozitív választ is adott a beszélők egy része. A másik jelenség pedig a kevésbé udvarias megnyilvánulások a hierarchiában felettük elhelyezkedő személlyel szemben. Erre olyan esetekben van példa, amikor a beszélő a hierarchiában a másik fél alatt helyezkedik el, azonban valamilyen okból kifolyólag, például morális fölény miatt, úgy érzi a beszélő, hogy megengedheti magának, hogy így nyilvánuljon meg. Ezenfelül az udmurt beszélők esetén nagyon fontos szempont udvariassági szituációkban a szerénység, a visszafogottság, a másik előtérbe helyezése. Ennek hatását megfigyelhetjük a bókokra adott válaszok tömör és egyszerű

mivoltában, valamint nemleges válaszok esetén adott pozitív válaszokban, olyan esetekben is, amikor igazából szíve szerint nemet mondana a beszélő. Ezt viszont nem bármi áron teszik a beszélők, ha például jogtalanul vannak meggyanúsítva azzal, hogy arculatfenyegető szituációt hoztak létre, akkor akár támadólag is fellépnek a másik féllel szemben.

Két olyan nyelvi jelenség van, amelyik az udmurt nyelv esetén specifikus. Ezen tulajdonságok nem kizárólagosan csak az udmurt nyelvre jellemzők, ugyanakkor az udmurt nyelvben a nyelvi udvariasság elemzése során nagy jelentőséggel bírnak. Az egyik ilyen jelenség a felszólítás kérésére történő enyhítése egy olyan segédige segítségével, amely nem bír udvariassággal összefüggésbe hozható jelentéstartalommal. Ez az udmurtban a létige első vagy második múlt idejű alakjával történik. Az adatközlők válaszai között azonban csak a létige első múlt idejű alakja fordult elő, a felszólító mód második múlt idővel történő enyhítésére nem volt példa. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ez az alak ma már teljesen kiveszett volna az udmurt nyelvből, csupán az általam vizsgált célcsoport (egyetemista korú lány beszélők) nyelvhasználatára nem jellemző. A felszólító mód ilyen jellegű enyhítésére egyébként az udmurt nyelvvel szomszédos és déli dialektusára nagy hatással lévő tatár nyelvben is van példa, ugyanakkor ahhoz, hogy ki lehessen jelenteni, hogy ez a jelenség ténylegesen tatár hatásra jelent-e meg az udmurt nyelvben, ahhoz nyelvtörténeti jellegű kutatásokra van szükség.

A másik jelenség, ami udmurt nyelv sajátosságának tekinthető, a második múlt idő használata a bocsánatkéréses szituációkban. Gyakori használata a bocsánatkéréses szituációkban, hipotézisemnek megfelelően, annak köszönhető, hogy ez az igeidő kifejezi a cselekvés feletti kontroll hiányát, amire az emberek egyébként is gyakran hivatkoznak bocsánatkéréses szituációkban. A korábbi kutatások alapján ezen grammatikai forma használatának gyakorisága nagyobb a nyelv déli dialektusát beszélők esetében az északi dialektust beszélőkkel összehasonlítva. A másik faktor, ami hatással volt arra, hogy mennyit használták a beszélők az volt, hogy az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Filológiai, Finnugrisztikai és Újságírás Karának udmurt nyelvű képzésében mennyi időt töltöttek el, mivel az első- és másodéves hallgatók kevesebbet használták ezeket az alakokat, mint a harmad- és negyedéves társaik. Ennek oka, hogy képzésük során a második tanév második félévében kerül elő morfológia előadáson az igeragozás és azon belül az igeidők rendszere az udmurtban, ekkor szereznek bővebb tudást ennek a ma már kevésbé használt igeidőnek a használatával kapcsolatosan.

Ezen kérdéseken felül, ha összehasonlítjuk az eredményeket a finn, észt, orosz és magyar nyelvvel, akkor mindenképpen az orosz és magyar rendszerhez hasonlít, nem pedig a finn és észt mintához. Az orosz és magyar rendszer közül pedig inkább a magyarral mutat közös vonásokat. Van pár vonás, ami az orosz viselkedésmódra jellemző inkább, például ilyen a

hierarchia merevsége a tanárral történő távolságtartás esetén, míg egyetemista korú magyar beszélők esetén előfordulhat például a tanárral történő tegeződés, vagy oroszosabb vonásnak tűnhet az egy-két alkalommal történő támadó jellegű válasz adása. Azonban megjelennek olyan tulajdonságok is melyek sokkal inkább a magyar viselkedésmóddal mutatnak rokonságot. Ilyen például az udvariassági formák gyakori használata, mely hasonló jellegű használat esetén az oroszban túlzónak tűnne, vagy az ismeretlenek tegezve történő megszólítása, ha van bármi olyan tulajdonság, ami közös a megszólított félben és a megszólítóban (kor, származási hely, társadalomban betöltött szerep).

Az egyes udvariassági beszédcselekvéseket illetően a következő fontos megállapításokat tettem: A nemleges válaszoknál a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk közé összesen négy olyan stratégia került be, amelyet csak önmagukban használtak a beszélők, ezek közül kettő, a pozitív válasz adása és a magyarázkodás a két leggyakrabban használt stratégia volt. Az, hogy kiemelkedően sok volt az olyan eset, amikor pozitív választ adtak a beszélők, annak ellenére, hogy a szituáció sugallta, hogy nemleges választ várunk, az nem feltétlenül a presztízsbeli különbségre vezethető vissza, hiszen, ha így lenne, akkor csak a náluk magasabb presztízzsel rendelkező személyeknek adtak volna pozitív választ. Meglátásom szerint ezen jelenség oka a beszélőközösség méretében keresendő. Lupyan és Dale (2010) megfigyelése alapján minél kisebb egy csoport, annál nagyobb az esélye, hogy az evidencialitás nem lexikálisan, hanem grammatikai módon kifejezett kategóriaként jelenik meg a nyelvben, mivel a beszélők a jó viszony fenntartása érdekében próbálják minél pontosabban jelölni azt, hogy honnan származik ez az információ. Ezzel párhuzamba állítható az, hogy a beszélők ugyanebből az okból kifolyólag, többször adnak pozitív választ olyan esetekben, ahol azt várnánk, hogy nemleges választ fognak adni, hiszen ez a jó viszony fenntartásának egy egyszerű eszköze. Egy másik fontos megfigyelés a nemleges válaszokkal kapcsolatosan a megköszönések nagyszámú használata. Ismert, hogy a finneket, észteket, oroszokat meg szokta lepni, hogy a magyarok pl. olyankor is megköszönik a dolgokat, amikor nem ment végbe a cselekvés – az, hogy az udmurtok nagyon sokszor megköszönéssel kezdik az elutasítást, holott nem fog végbe menni, hasonlóképpen furcsán hathat ezeknek a beszélőknek.

A bocsánatkérésnél, ahogyan arra számítottam, megjelentek a második múlt idejű alakok a válaszokban. Ezek előfordulása a megfigyeléseim szerint összefüggésben állnak azzal, hogy a beszélők a déli vagy az északi nyelvjárást beszélik-e, valamint azzal, hogy hányad éves udmurt szakos hallgatóról beszélünk. Az előbbi azzal függ össze, hogy a déli nyelvjárás beszélőinek nyelvhasználatára nagy hatással van a tatár nyelv, amelyben van grammatikai evidencialitás az udmurthoz hasonlóan, az északi nyelvjárás beszélőire pedig inkább az orosz nyelv van hatással,

amelyben viszont nincs benne ez a grammatikai jelenség. Az utóbbi pedig feltehetőleg azzal áll összefüggésben, hogy a hallgatók alapképzésének első felében vannak a morfológia órák, így a felsőbb évesek már nagyobb eséllyel foglalkoztak ezzel a nyelvtani jelenséggel akkor is, ha alapból ők maguk a saját hétköznapi nyelvhasználatukban nem is használják általában ezt az igealakot. Ezzel a beszédcselekvésekkel kapcsolatosan a másik fontos megállapítás az, hogy a leggyakrabban használt stratégiák és stratégiakombinációk nagy hasonlóságot mutatnak a nemleges válaszok esetén használtakkal (eltekintve olyan specifikus stratégiáktól, mint a pozitív válasz adása, amelyre ebben a szituációban nincsen lehetőség), bár használatuk aránya eltérő lehet.

A bókra adott válaszok esetén, az előző két beszédcselekvéssel ellentétben sokkal nagyobb arányban fordultak elő olyan esetek, hogy a beszélő csak egy stratégiát használt. Ezek közül is a legfontosabb a bók megköszönése, mely majdnem háromszor olyan gyakran fordult elő, mint a második helyen álló kombináció. Ennek oka, ahogyan azt az elemzés szempontjainál is kiemeltem, nem az, hogy a bókot illik megköszönni, mint például az angolban (Chen 1993: 67), hanem sokkal inkább azzal hozható összefüggésbe, hogy az udmurtokról nagyon elterjedt sztereotípiája az, hogy mennyire szerények. Nem alaptalanul, hiszen az udmurtok szemében ez az egyik legpozitívabb tulajdonság, amivel egy ember bírhat. Ezenfelül a bókra adott válaszok esetén fontos szempont, hogy milyen választ adnak akkor, ha a dicséret tárgya egy olyan dolog, amelyre van-e a beszélőnek ráhatása vagy akkor, ha nincs. Ha nincsen ráhatása, akkor gyakrabban fordul elő a bók valamilyen módon történő háritása. Abban az esetben, ha az adott dolog meglétére hatással van a beszélő, olyankor gyakori jelenség a bókkal történő egyetértés kifejezése. Bár ez úgy tűnhet, hogy szembe megy az előbb említett szerénységgel, ez az ellentét látszólagos, a célja sokkal inkább abban keresendő, hogy a beszélő szeretné elkerülni az álszerénységet.

A kéréses szituációk elemzéséhez létre kellett hoznom egy újfajta értékelési módszert, melynek oka az volt, hogy a válaszok jelentős része nem egy konkrét mondat volt, amely a beszélő szájából hangzott volna el az adott szituációban, hanem sok esetben a beszélők narrálták, hogy mit tennének az adott szituációban. Viszont az újfajta értékelési rendszernek köszönhetően is fontos információkkal lettünk gazdagabbak. A legfontosabb megállapítás, hogy bár az ismeretlen személyhez intézett kérések megfogalmazás-módja nagyon nagy mértékű hasonlóságot mutat azzal, ahogyan az ismert magasabb presztízsű ember (pl. tanár) esetében tapasztalható, az arányokban tapasztalható apróbb eltérések arra vezethetők vissza, hogy (a magyarhoz hasonlóan) olyan esetben, amikor a beszélő felfedez bármiféle hasonlóságot önmaga és a megszólított fél között (pl. azt, hogy mind a ketten diákok), sokkal inkább úgy

fogalmazza meg a kérését, ahogy egy számára ismert, hasonló rangú személy esetén fogalmazná meg, pl. letegezi az illetőt. Ez, az udmurt nyelvre nagy hatással lévő orosz nyelvben nem így van, hiszen ott nagyon gyakori mind a mai napig, hogy az ismeretlen személyt (még akkor is, ha az adott személy hasonló korú, mint a beszélő) magázva szólítják meg. A kapott válaszokban a kérést gyakran intézték a másik fél felé a főige felszólító módú alakjából és a létige múlt idejű alakjából létrehozott szerkezet segítségével. Ez a gyakran használt szerkezet hasonlóságot mutat egy tatár szerkezettel, ahol a felszólító módú alakot szintén egy udvariassággal összefüggésbe nem hozható jelentéstartalmú segédigével enyhítik kéréssé felszólításból. Az, hogy ez a két szerkezet összefüggésben áll-e, vagy csupán véletlen egybeesés, további vizsgálatot igényel a későbbiekben. Ezenkívül fontos megállapítás az is, hogy az udmurtul beszélő fiatalok megfelelően tudják használni a többes szám második személyű alakot magázó formaként (tehát például a kérések esetén), akkor nem ejtettek hibát, azonban más szituációkban, amikor velük szemben használták az említett igealakot, akkor gyakran nem jól értelmezték a mondatot, és egyes szám első személyű alak helyett, többes szám első személyben válaszoltak.

Korábban nem végeztek ilyen jellegű kutatást sem az udmurt, sem más Oroszországban beszélt kisebb finnugor nyelv esetében, ezért is választottam ezt a témát. Ez a disszertáció egy megfelelő alapot képez mind az udmurt nyelvvel kapcsolatos, mind a többi Oroszországban beszélt finnugor nyelvvel kapcsolatos további kutatásokhoz, hiszen az előbbi esetén kiindulási pontként az utóbbiak esetén pedig mintaként szolgálhat. Remélem, hogy ez a disszertáció az első komoly lépés afelé, hogy minél több, ez ideig az udvariasságkutatás látóterén kívül eső kisebb finnugor nyelvekre több figyelmet forduljon. A jövőbeni céljaim között szerepel az udmurt nyelv további vizsgálata, főleg szociopragmatikai szempontból. Jelen tanulmány az egyetemista korú lányok nyelvhasználati sajátosságait mutatja be az általam vizsgált négy beszédcselekvés esetén (nemleges válasz, bocsánatkérés, bókra adott válasz, kérdés). A jövőben a kutatást ki lehet terjeszteni az azonos korú fiúk nyelvhasználatára, a kérdéses szituációkhoz újabb adatokat gyűjtve, a szempontrendszer alapján elemezni, vagy akár újabb udvariassági beszédcselekvéseket is lehet vizsgálni, más korosztályba tartozó nyelvhasználók beszédét megfigyelni. Az eredmények kiindulópontként szolgálhatnak a ma már egyre gyakoribb *first-order* udvariasságkutatáshoz, valamint az udvariatlanságkutatáshoz is – elméleti szempontból elsősorban ebbe az irányba kívánom folytatni a kutatást. Én, az előbbivel szeretném folytatni a kutatásaimat, azaz anyanyelvi beszélőkkel szeretném értelmeztetni az adatközlők által adott válaszokat a különböző beszédcselekvésekben. Ez a kutatás közben meg is kezdődött.

Mindezen felül, ahhoz is meglelt a megfelelő alap, hogy a beszélők nyelvhasználatát az közösségi média felületein is lehessen vizsgálni, amely eredeti céljaim között is szerepelt.

8. Bibliográfia

Ädel, Annelie. 2010. How to use Corpus Linguistics in the Study of Political Discourse. In: McCarthy, Michael., Anna O’Keeffe (eds.). *Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. London: Routledge. 591–604.

Aikhenvald, A. Y. 2004. *Evidentiality*, Oxford: Oxford University Press.

Aikhenvald, A. Y. 2015. Evidentials: their links with other grammatical categories. In: *Linguistic Typology*. Vol. 19. Issue 2. 239–77.

Aikhenvald, A. Y. & R. M. W. Dixon. 1998. Evidentials and areal typology: a case study from Amazonia. In: *Language Sciences*. vol. 20, 241–57.

Aikhenvald, A. Y. & R. M. W. Dixon (szerk.). 2014. *The Grammar of Knowledge: A Cross-linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press.

Archer, Dawn. 2017. (Im)politeness in Legal Settings. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 713–738.

Austin, John Langshaw. 1962. *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.

Bach, Kent, Robert Harnish. 1982. *Linguistic communication and Speech Act*. Cambridge: MIT Press.

Bárfai, Csaba. 2016. Лицо Удмуртского государственного университета – лингвистический ландшафт в Ижевске. XVI Международного симпозиума «Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками». 2016. október 27–28. Sziktyvkar, Oroszország. [Konferencia-előadás.]

Bárfai, Csaba. 2017. Причины выбора удмуртского языка в социальных сетях. In: Fedina M. S. (ed.). 2017. *Электронная письменности народов Российской Федерации: опыт, проблемы и перспективы: Сборник материалов Международной научной конференции*. Syktyvkar: Komi Republican Academy of Public Service and Management. 29–33.

Bencze, Lóránt. 2005. Politeness in Hungary: Uncertainty in a Changing Society. In: Hickey, Leo és Miranda Stewart (eds.). 2005. *Politeness in Europe*. Chapter: 14. Multilingual Matters Ltd. 234–246.

- Billmyer, Kristine, and Manka M. Varghese (2000) Investigating instrument-based pragmatic variability: Effects of enhancing discourse completion tests. In: *Applied Linguistics* Vol:21. Issue:4: 517–552.
- Birchler, Gary, Robert Weiss and John Vincent, 1975. Multi-method analysis of social reinforcement exchange between maritally distressed and non-distressed spouse and stranger dyads. In: *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 31. 349–360.
- Blum-Kulka, Shoshana. 1982. Learning how to say what you mean in a second language: A study of speech act performance of learners of Hebrew as a second language. In: *Applied linguistics*. Vol. 3. 29-59.
- Boubendir, Fatima Zohra. 2012. *Linguistic Politeness in English and Arabic and its Implications for Translation*. MA Thesis (University of Petra)
- Brown, Penelope. 1980. Gender, politeness and confrontation in Tenejapa. In: Tannen, Deborah (ed.) *Gender and conversational interaction*. Oxford: Oxford University Press
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson. 1987. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson. 2008. Univerzálák a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei. In: Síklaki István (ed.): *A szóbeli befolyásolás alapjai*. II. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó. 37–118.
- Chen, Rong. 1993. Responding to compliments – A contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers. In.: *Journal of Pragmatics*. Vol. 20. Issue 1. 49–75.
- Chen, Xing, Ye, Lei, Zhang, Yanyin. 1995. Refusing in Chinese. In: Gabriele Kasper (ed.): *Pragmatics of Chinese as Native and Target Language*. HI: University of Hawai'i Press. Manoa. 119–163.
- Cohen, Andrew D. 1995. Investigating the production of speech acts. In: Gass, Susan, Joyce Neu (eds.) *Speech acts across cultures: Callenges to communication in a second language*, 21–43. New York: Walter de Gruyter.
- Comrie, Bernard. 1984. Interrogativity in Russian. In: *Typological Studies in Language*. Vol. 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 7–47.
- Culpeper, Jonathan. 1995. Towards an anatomy of impoliteness. In: *Journal of Pragmatics*. Vol. 25. 349–367.

- Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd.
- de Haan, Ferdinand. 2013. 'Semantic Distinctions of Evidentiality', in: Dryer, M & Haspelmath, M (szerk.) *The World Atlas of Language Structure Online*, utolsó megtekintés 2020. 01. 16., <http://wals.info/chapter/77>
- Domonkosi, Ágnes. 2017. A nyelvi kapcsolattartás alapformái. Megszólítások és köszönések. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat kiadó. 279–298.
- Dong, Xinran. 2009. *Requests in Academic settings in English, Russian and Chinese*. Doktori Disszertáció
- É. Kiss Katalin. 2002. *The syntax of Hungarian*. UK: Cambridge University Press.
- Eelen, Gino. 2001. *A critique of politeness theories*. Manchester: St. Jerome Publishing
- EthnologueUdmurt: <https://www.ethnologue.com/cloud/udm>
- Fenyvesi, Anna. 2014. Endangered languages in the digital age: Supporting and studying digital language use in them. In: *Finno-Ugrische Mitteilungen*. Vol. 38.
- Foley, William. 1997. *Anthropological Linguistics: An introduction*. Blackwell.
- Fraser, Bruce, William Nolan, 1981. The association of deference with linguistic form, In: *International Journal of the Sociology of Language*. Vol. 27. 93–109.
- Fraser, Bruce. 1990. Perspectives of Politeness. In: *Journal of Pragmatics*. Vol 14. 259–271.
- Ganiev, Fuat Ašrafović (ed). 1998. *Tatarsko-russkij slovar'*. Kazan': Tatarskoe knižnoe izdatel'stvo.
- Goffman, Erving. 1967. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving. 1971. *Relations in Public*. London: Allen Lane.
- Golato, Andrea. (2003) Studying compliment responses: A comparison of DCTs and recordings of naturally occurring talk. In: *Applied linguistics* Vol: 24. Issue: 1. 90–121.
- Graham, Sage L, Claire Hardeker. (Im)politeness in Digital Communication. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 785–814.

- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. In: Peter Cole, Jerry L. Morgan. *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Harris, Marvin. 1990. Emics and etics revisited. In Thomas Headland, Kenneth Pike & Marvin Harris (eds.), *Emics and etics. The insider/outsider debate*, 48–61. Newbury Park: Sage.
- Haugh, Michael. 2012. Epilogue: The first-second order distinction in face and politeness research. In: *Journal of Politeness Research*. Vol. 8. Issue 1. Berlin, Boston: Walter de Gruyter. 111–134.
- Haugh, Michael, Kádár Dániel Z. 2017. Intercultural (Im)politeness. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 601–632.
- Hickey, Leo és Miranda Stewart (eds.). 2005. *Politeness in Europe*. Multilingual Matters Ltd.
- Holmes, Janet. 1990. Apologies in New Zealand English. In: *Language and Society*. Vol. 19. Issue 2. 155–199.
- Holmes, Janet. 1995. *Women, men and politeness*. London: Longman
- Holmes, Janet, Stephanie Schnurr. 2017. (Im)politeness in the Workplace. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 635–660.
- House, Juliane and Gabriele Kasper. 1981. Politeness markers in English and German. In Coulmas Florian (ed.) *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers. 157–185.
- Ide Sachiko 1989. Formal forms and discernment: Two neglected aspects of universals of linguistic politeness. In: *Multilinugua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*. Vol. 8. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Isosävi, Johanna. 2020. Cultural outsiders' reported adherence to Finnish and French politeness norms. In: *Journal of Pragmatics*. Vol. 155. 177–192.
- Johnston, Bill, Gabriele Kasper, és Steven Ross (1998) Effect of rejoinders in production questionnaires. In: *Applied Linguistics* Vol:19. Issue:2. 157–182.

- Kádár, Dániel Zoltán és Jonathan Culpeper. 2010. Historical (Im)politeness. An introduction. In: Culpeper, Jonathan, Kádár Dániel Zoltán (eds.) *Historical (Im)politeness*. Bern: Peter Lang. 9-37.
- Keevallik, Leelo. 2005. Politeness in Estonia: A matter of fact style. In: Hickey, Leo és Miranda Stewart (eds.). 2005. *Politeness in Europe*. Chapter: 14. Multilingual Matters Ltd. 203–217.
- Kel'makov, V K 2006, *Kratkij kurs udmurtskoj dialektologii*. Izdatel'skij dom "Udmurtskij Universitet, Iževsk.
- Kel'makov, V. K. 2011. "Ramočnoe upotreblenie sinonimičnyx služebnyx slov v udmurtskom jazyke (v kontekste jazykov uralo-povolžja)". *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum Piliscsaba, 9–14 VIII 2010*. Pars IV: Dissertationes sectionum: Linguistica, 220–229. Piliscsaba.
- Kondratjeva, Natalja Vladimirovna. 2005. Стратегия вежливости в речевой культуре удмуртов. In: Kondratjeva, Natalja Vladimirovna (ed.). Национальные языки России: Региональный аспект. К 50-летию коми-пермяцко-русского отделения филол. фак-та Перм. гос. пед. ун-та: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. Perm. 264–266.
- Kozmács, István. 2007. kontextus és grammatikalitás - az udmurt akkuzatívusz használata. In: Csepregi, Márta és Virpi Masonen (eds.). *Grammatika és kontextus – új szempontok az uráli nyelvek kutatásában*. Uralisztikai tanulmányok. Vol. 17. 156–165.
- Kozmács, István. 2008. Kisebbségi nyelvhasználat – anyaország nélkül. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, X. évfolyam, 2008/3. 41–70.
- Kubitsch, Rebeka. 2017. *Evidencialitás a mai udmurt nyelvben*. Szegedi Tudományegyetem: MA szakdolgozat.
- Kubitsch, Rebeka. 2019. Az evidencialitás és az első személy kapcsolata az udmurt nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények*. Vol. 115. 85–108.
- Kubitsch, Rebeka. 2020a. A questionnaire on Udmurt evidentiality – preliminary results. 8th Winter School for Finno-Ugric Studies. 2020 február 1. (előadás)
- Kubitsch, Rebeka 2020b. A létige múlt idejű alakjai mint modális partikulák az udmurt nyelvben. In: *Nyelvtudományi Közlemények*. Vol. 116. (megjelenés alatt)
- Kubitsch, Rebeka & Németh Zoltán. 2019a. Evidential forms as politeness strategies in Udmurt from a pluricentric point of view. In: Muhr, Rudolph (szerk.). *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict*. Berlin: Peter Lang Verlag. 207–221.

Kubitsch, Rebeka & Németh Zoltán. 2019b. Az evidencialitás udvariassági stratégiaként történő használata az udmurtban. In: Tóth, Bianka (szerk.) *Tudományos eredmények a nagyvilágból – bővített kiadás: Válogatás a Campus Mundi ösztöndíjasok tanulmányaiból*. Budapest: Tempus Közalapítvány. 87–94.

Kuznecov. A. V. 2008. *Řečevoj et'ik'et narodov Volgo-Ural'a*. Cheboksari. 219–234.

Labben, Afef. 2016. Reconsidering the development of the discourse completion test in interlanguage pragmatics. In: *Pragmatics* Vol 26. Issue 1. 69–91.

Language Status: <https://www.ethnologue.com/about/language-status> (Utoljára megnyitva: 2020. 12. 22.)

Leech, Geoffrey. 1983. *Principles of pragmatics*. London, New York: Longman Group Ltd.

Lochner, Miriam A., Stephanie Schnurr. 2017 (Im)politeness in Health Settings. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 689–712.

Lupyan Gary, Rick Dale. 2010. Language Structure is Partly Determined by Social Structure. In: *PLoS ONE*. Vol. 5. Issue 1: e8559.

Mácsai, Boglárka. 2017. Létezik-e városi kutatás az uralisztikában? (Magyarországi kutatások). In: Kresztes, László és Maticsák Sándor (eds). 2017. *Folia Uralica Debreceniensia* 24. Debrecen. 91–114.

Maróti, Orsolya. 2014. *Ajánlatok elutasításának pragmatikai vizsgálata természetes adatgyűjtési módszerrel*. Pécsi Tudományegyetem: PhD disszertáció

Márquez Reiter, Rosina. 2000. *Linguistic Politeness in Britain and Uruguay – A contrastive study of requests and apologies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing

Márquez Reiter, Rosina, Patricia Bou-Franch. 2017. (Im)politeness in service Encounters. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 661–687.

Matsumoto, Yoshiko. 1988. Reexamination of the universality of face. In: *Journal of Pragmatics*. Vol. 12.

Matsumoto, Yoshiko. 1989. Politeness and conversational universals – Observations from Japanese. In: *Multilingualism - Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*. Vol. 8. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

- McIntyre, Dan, Derek Bousfield. 2017. (Im)politeness in Fictional Texts. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 759–784.
- Mészáros Edit. 2008. Szóösszetételek. In: Kozmács István & Sipőcz Katalin (eds.). 2008. *Uralisztika – Fejezetek az uráli nyelvészetből*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 151–162.
- Mills, Margaret H. 1990. *Topics in colloquial Russian*. Peter Lang Publishing, Inc., New York.
- Mills, Margaret H. 1991. The performance force of the interrogative in colloquial Russian: from direct to indirect speech acts. In: *Slavic and East European Journal*. Vol. 35. Issue 4. 553–569.
- Mills, Margaret H. 1992. Conventionalized politeness in Russian requests: a pragmatic view of indirectness. In: *Russian Linguistics* Vol. 16 65–78.
- Mills, Sara. 2003. *Gender and politeness*. UK: Cambridge
- Myers-Scotton, Carol. 1993. *Duelling languages: Grammatical Structure and Code Switching*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, Carol. 1995. Language processing and the mental lexicon in bilinguals. In: Driven, René és Johan Vanparys. 1995. *New approaches tot he lexicon*. Frankfurt: Peter Lang. 73–100.
- Myers-Scotton, Carol. 1998. Code-switching. In: Coulmas Florian (ed). 1998. *The handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishing.
- Németh, Zoltán. 2019. A functional analysis of the analytic past tenses of the Udmurt language. In: Aleksey Ye. Zagrebin (ed). 2019. *Yearbook of Finno-Ugric Studies*. Vol. 13. Issue. 3. Izhevsk: Udmurt State University.
- Németh, Zoltán. 2018. Взаимосвязь форм вежливого обращения и неочевидного прошедшего времени в современном удмуртском языке. In: Malceva, M. A. (ed). *Пермистика XVII : Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками. Материалы XVII Международного симпозиума*. Kudymkar: Kudymkarskij Pedagogicheskij Koledzh. 167–173.
- Nylo-piyo. Első udmurt podcast: <https://www.youtube.com/watch?v=IG6tt5oplNI> (Utoljára megtekintve: 2020. 12. 22.)
- Osipova, Irina. 2005. *Ключ – учебник русского языка для начинающих*. Budapest: Corvina.

Pavlidou, Theodossia-Soula. 1994. Contrasting German–Greek politeness and the consequences. In: *Journal of Pragmatics*. Vol. 21 Issue: 5. 487–511.

Pikes, Kenneth L. 1967. *Language in relation to a unified theory of the structure of human behaviour*. The Hague: Mouton de Gruyter

Pischlöger, Christian. 2016. *Udmurt on Social Network Sites: A comparison with the Welsh Case*. In: *Linguistic Genocide or Superdiversity?: New and Old Language Diversities*. New York: Channel View Publications. 108–132.

Pischlöger, Christian. 2017. Удмуртский язык в социальной сети "ВКонтакте": Квантитативные и (возможные) качественные исследования. In: Fedina M. S. (ed.). 2017. *Электронная письменности народов Российской Федерации: опыт, проблемы и перспективы: Сборник материалов Международной научной конференции*. Syktyvkar: Komi Republican Academy of Public Service and Management. 154–162.

Romazanova, Olga Vladimirovna. 2007. *Kommunikativno-pragmatičeskie aspekty obraščeniya v raznostrukturnyx jazykax: Na materiale anglijskogo i tatarskogo jazykov*. Tatar State University: Dissertation.

Rosstat:

http://udmstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/udmstat/resources/a03e36804fde2c7d8d17ff6be9e332ec/pub-04-01_Tepp%3D94000000.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. 06. 06.)

Ruhi, Şükriye. Politeness in compliment responses: A perspective from naturally occurring exchanges in Turkish. In: *Pragmatics* Vol. 16. Issue: 1. 43–101.

Salgado, Elizabeth Flores. 2011. *The pragmatics of Requests and Apologies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Šanskij N. M., T. A. Bobrova. 2002. *Školnij et'imologičeskij slovarj russkogo jazyka*. Moszkva: Drofa.

Sárosi, Zsófia. 2015. Nyelvtörténet és udvariasságkutatás. In: Forgács, Tamás, Németh Miklós és Sinkovics Balázs (eds.). 2015. *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*. Szeged. 157–169.

Schlegoff, E. A., H. Sacks. 1973. Opening up closings. *Semiotica*. Vol. 8. 289–327.

Searle, J. R. 1975. A taxonomy of illocutionary acts. In Gunderson, K. (ed.): *Language, Mind and Knowledge*. University of Minnesota Press. Minneapolis, MN.

- Searle, J. R. 1975. A taxonomy of illocutionary acts. In Gunderson, K. (ed.): *Language, Mind and Knowledge*. University of Minnesota Press. Minneapolis, MN.
- Searle, John R. 1975. A taxonomy of illocutionary acts. In: Keith Gunderson. (ed.): *Language, Mind and Knowledge*. University of Minnesota Press. Minneapolis, MN. 344–369.
- Searle, John. 1969. *Speech Acts as essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John. 1976. The classification of illocutionary acts. *Language in Society*. Vol 5. Issue 1. 1–24.
- Searle, John. 1979. *Expression and Meaning: Studies In The Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sergejeva, N. A. 2012. *Удмурт кылтодон нимкыллык*. Ижкар: Удмурт кун университет.
- Shirobokova, Larisa. 2011. *Az udmurt-orosz kétnyelvűség (Udmurt Köztársaság, Sarkan járás, Muvyr község)*. Doktori disszertáció. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest.
- Siegl, Florian. 2004. The 2nd past in the Permic languages. Tartu Ülikool: MA szakdolgozat
- Sifianou, Maria. 1999. *Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective*. Oxford University Press.
- Sifianou, Maria, Gracés-Conejos Blitvich. 2017. (Im)politeness and Cultural Variation. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 571-600.
- Skribnik, E & Kehayov, P 2018. Evidentials in Uralic Languages. in Aikhenvald, A Y (szerk.) *The Oxford Handbook of Evidentiality*, Oxford Handbooks, Oxford.
- Sokół, Małgorzata. 2012. *Discoursal construction of Academic Identity in cyberspace – the example of an e-seminar*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Szili, Katalin. 2013 (2004). *Tetté vált szavak – A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Taghiyev, Ilham. 2017. Violation of Grice's maxims and ambiguity in English linguistic jokes. In: *International E-journal of Advances in Social Sciences*, Vol. 3, Issue 7, 2017.
- Timerhanova, N. N. [Тимерханова Н. Н.] (ed) 2011. *Удмурт кыллэн кылкабтодосэз*. Издательство «Удмуртский университет», Ижевск.

Tracy, Karen. 2017. Facework and (Im)politeness in political exchanges. In: Culpeper, Johnathan, Michael Haugh és Kádár Dániel Z. (eds.) 2017. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Macmillan Publishing Ltd. 739-758.

Trent, Nobuko. 1997. *Linguistic coding of evidentiality in Japanese spoken discourse and Japanese politeness*. University of Texas at Austin: PhD disszertáció.

Trudgill, Peter. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British dialect of Norwich. In: *Language and society*. Vol. 1. 179-195.

Voinov, Vitaly. 2013. *Politeness devices in the Tuvan language*. The University of Texas at Arlington: PhD dissertation.

Watts, Richard, Ide, Sachiko & Konrad Ehlich. 1992. Introduction. In Richard Watts, Sachiko Ide & Konrad Ehlich (eds.), *Politeness in Language. Studies in its history, theory and practice*, 1–17. Berlin: Mouton de Gruyter.

Yli-Vakkuri, Valma. 2005. Politeness in Finland: Evasion at all cost. In: Hickey, Leo és Miranda Stewart (eds.). 2005. *Politeness in Europe*. Chapter: 14. Multilingual Matters Ltd. 189-202.

1. ábra:

<https://izhevsk.mk.ru/articles/2018/03/22/v-pyaterochke-poyavilis-vyveski-na-udmurtskom-yazyke.html> (utolsó megtekintés: 2021 január 31.)

2. ábra (jelölések nélkül):

https://hu.wikipedia.org/wiki/Udmurtföld#/media/File:Regions_of_Udmurtia.png (utolsó megtekintés: 2021 január 31.)

9. Függelék

9.1. Az udmurt nyelvű kérdőív

A kutatáshoz használt udmurt nyelvű kérdőív kérdései.

A mintául szolgáló magyar nyelvű kérdőív megtalálható: Szili (2013:119–120, 135–137, 154–155, 173–174). A kérdőívek egy csekély számú eltérésen kívül megegyeznek. Ezek leginkább lokalizációs jellegűek, valamint nemleges válaszok esetén nem szerepelnek a felszólítások arra vonatkozóan, hogy az adatközlők adjanak nemleges választ.

A)

1. Тйляд өвөл ручкады, но со Тйледлы туж кулэ. Бордады пуке...

a) Эшты

б) тодмотэм дышетскись:

в) Дышетйсьты:

2. Тй мынйськоды поездын. Тодмо луэ, поезды кыче ке но тодмотэм муген бере кыле шуыса. Соин сэрен Тй туж кулэ луись тодматсконэ дырыз дырья вуыны уд быгатйське. Тодйськоды...

a) Чош мынйсь эштылэн вань мобильной телефонэз шуыса.

б) Купеяды вань одйг пиосмурт, кин сыче ик югдуре сюремын шуыса. Со али гинэ жингыртйз ужан интыяз но вераз, бергес вуоз шуыса.

в) дышетйсьты но та поездын ик пуке шуыса.

3. Тйляд трамваен мынэмды потэ, нош кисыяды 500 манетьем уксё гинэ вань. Дугдылонниын одйг адями гинэ сылэ. Со адями Тйляд...

эшты:

тодмотэм адями:

дышетйсьты:

4. Тй автобуслэн дугдылоннияз сылйськоды. Куазь кезыт но зол лымыя. Автобус өвөл, нош Тйледлы одно ик университетэ мыноно. Шодтэк-шорысь синйылтйськоды, кин ке но машинаяз пуксе шуыса. Со адями тйляд...

a) эшты:

б) тодмотэм адями:

в) дышетйсьты:

5. Тй группаеныды ёош экскурсие мынйды. Кунокуаын одйгаз бадзым висъетын верасккон куспады шодйськоды, кин ке но тамак кыске. Ъынызлэн зыныз туж зол, со люкетэ Тйледлы. Со адями Тйляд...

а) эшты:

б) тодмотэм адями:

в) дышетйсьты:

6. Тйледлы туннэ нунал куспын одйг текст берыктоно. Кыллюкамды нош 3 толэзь ёоже ини мукет адями кыын, берен сётыны но уг малпа кадъ. Со адями Тйляд

а) эшты:

б) гуртысьтыды тодмо пияш (Тй сое кёня ке гинэ тодйськоды):

в) дышетйсьты:

Б)

1. Дорады куноос вуизы. Одйгез куноды CD-осты учконъяз туж лёттэ, малы ке шуоно ки улаз сюре одйг CD, кудйз солы туж кулэ, но татчыозь сое нокытысь но шедьтэмез уг луы вал. Куноды куре сое Тйлэсьтыд, нош Тйляд сётэмды уг поты.

Куно: *Ого!Мон та CD-ез туж кемалась утчасько ни. Быгатод-а мыным сое кёня ке дырлы сётыны, мон солы копия гинэ лэсьто?*

Тй:

2. Ъош ужась эштылэн анаез сиён вае. Доразы Тйляд огпол вал ни сиёмды та сиёнэз, соку со Тйледлы кёш потйз но али сое ой ни сиысал нош ик.

Анаез: *Тйляд кётты сюма ни, дыр?! Мелэ, тани, сиелэ!*

Тй:

3.

а) Ъош дышетскисьты тйледыз киное өте. Тйляд уг поты мынэмды яке уд ваньмиське.

Ёош дышетскисьты: *Та фильм туж умой, пе. Ойдо ветлом!*

Тй:

б) Бускельды туж тодмо опера кырзась. Выль адзгытоназ Тйледлы дунтэк билет сётэmez потэ. Нош Тй операез уд яратйське но курдаськоды: али мынйды ке, соку вуонояз нош ик мыноно луоз шуыса.

Кырзась: *Спектакль 7 часын кутскоз. Кулэ ке, кык билет но быгатйсько сётыны!*

Тй:

в) 13 аресъем чужодйгды Тйледыз зоопарке өте. Тй туж жадемын.

Чужодйг: *Мынод-а монэн чош зоопарке?*

Тй:

4. 21 час. Эшты Тйледлы жынгыртэ но одйг ужез быдэстыны куре.

Эшты: *Вождэ эн вай, юрттэттэ куреме потэ вал. 5 бамъем текстэ вань, сое кызьы ке берыктоно вал... Текст туж секыт, аслам но кызьы но чебер но шонер берыктэме уг лу.*

Быгатод-а мыным сое берыктыны?

Тй:

5. Тй рекламаен ужась чужодйгды доры куное лыктйды. Солы али ужезья кошконо. Берлань одйг час ортчыса гинэ лыктыны быгатэ. Шодтэк-шорысь кин ке пыре но чужодйгдэс утча. Со тодмотэм адями шуэ, чужодйгеныды чош ужа шуыса, но татчы вераськем дырлэсь азылогес вуиз шуыса, малы ке шуоно та интылы матын солэн мукет быдэстоно ужез вал на.

Вуэм адями: *Н.Н. татын өвөл-а мар-а? Мыным солэн ужез али ик туж кулэ вал. Пырыны луысал ке, одно ик шедьтысал со ужзэ. Луоз-а пырыны?*

Тй:

6. Дышетйсьты шуэ, али солы дышетскон висъетэз утялтыны юрттйды ке, вуоно арняе уроке лыктоно уз луы шуыса.

Дышетйсьты: *Мукетъёссэ кёня ке паймытом: пуконъёсыз но жокъёсыз та суредын кадъ ик радъялом. Быгатйськод-а мыным юрттыны?*

Тй:

7. Тйляд вуж машина басьтэмды потэ. Одйгез эшты дэмла аслэсьтыз машиназэ. Нош Тйляд солэсь басьтэмды уг поты, малы ке шуоно Тй тодйськоды, солэн машинаез туж алама ни шуыса.

Эшты: *Басьты мынэсьтым машинаме. Мон сое вузасько. Эн курда, дуныз сярись вераськом, шедьтом кыкнамылы ик тупасьсэ дун.*

Тй:

В)

1. Бускельдылэн пичи пиезлы кыл сётйды, солэсь математикая гуртысь ужзэ эскероды шуыса. Берло нош со сярись воксё вунэтйды. Ъуказез пичи пи дорады лыктэ но юа, малы дораз өд пыралэ шуыса.

Тй:

2. Дышетйсьты Тйледлы книга сётйз. Тй верады вал, книгазэ туннэ бергес берен берыктоды шуыса, но шөдтэк-шорысь тодады лыктэ, книгазэ гуртады вунэтиллямды шуыса.

Дышетйсь: *Ваид-а книгаме?*

Тй:

3. Тй одйг бөлякты дорын официант луыса ужаськоды. Одйгезлы кунодылы уг яра, Тй солы мукет сиён ваиды шуыса.

Тй:

4. Кенеш. Валтйсь темаез: Берпуметй семестрысь йылпумьяньёс. Ваньзы азын Тй вераськоды ёош ужасьтылэн ужабез сярись: берло дыре ужом интые со туж трос малпаське шуыса ас улоназ ортчись ужпумьёс сярись, со сэрен ик трос пол ужысь но кошкылэ. Кенеш ортчем бере, со ёош ужасьты вера Тйледлы:

Ёош ужасьты: *Мыным өз кельшы, кызы тон мон сярись кивалтйсьёс азын вераськид.*

Тй:

5.

а) Эшты, кудйз тодэ, Тй ноку но дырыз дыръя уд лыктйське шуыса, 30 минут ёоже возьма ни Тйледыз.

Эшты: *Остэ! Вуид-а мар-а?! Мон тонэ кудняла возьмасько ни!*

Тй:

б) Виль уже интыаськон пумысен вераськыны мынйськоды. 30 минутлы бергес вуиды.

Тй:

6. Тй – компанилэн кивалтйсез. Тйледлы туннэ кенешен кивалтоно. 30 минутлы бергес вуиды.

Тй:

7. Машинадэс пуктыкуды, мукет (виль) машинаез ёабыштыны шедьтйды.

Тодмотэм водитель: *Остэ Инмаре! Чылкак виль машинаме ёабтйды ук!*

Тй:

8. Эшты дорын куноякуды, вазаез мырзыны шедьтйськоды но ваза сёриське. Тй тодйськоды, со туж вашкала ваза шуыса но эштылэн семьяяз сое туж утё вал шуыса.

Тй:

Г/1

Ныльёслы вариант

1. Тй шулдырьяськонниын. Быдэс нунал ужам бере трос дыр кулэ вал чебермаськыны.

Тйледлы шуо:

Тодмо адямиды: *Тодйськод-а, тон татын самой чеберез шуыса. Дйськутэд но туж чебер, буяськемед но туж удалтэм.*

Тй:

2. Тйледлы шуо: *Туж умой эктйськод!*

Тй:

3. Ёош ужась юлтошеныды кофе юиськоды. Шёдтэк-шорысь со Тйледлы шуэ:

Ёош ужась юлтошты: *Али гинэ синйылтй, макем чебересь шуыса синъёсыд.*

Тй:

4. Лыдзйськоды семинаре дасям уждэс. Сое Тй туж вакчи дыр куспын но туж тыршыса гожтйды. Ужады кёня ке янгыш кылиз, малы ке шуоно куд-ог статьяез лыдзыса ёд вуттэ, нош куд-ог люкетсэ огшоры кельтоно луиз но статьяяды соос ёз пыре, угось дырды ёжыт вал. Одйгез ёош дышетскись юлтошты урок бере шуэ:

Ўош дышетскись юлтошты: *Зечкыласько! Семинаре дасям ужд туж тунсыко вал. Мыным туж кельшиз.*

Тй:

5. Дорады кунгож сьорысь адями вуиз. Со понна Тй туж усто сиён пöрады. Быдэс нунал басьяськиды, пöрады, оглом вераса, ваньмыз туж умой пöрмиз. Кунодылэн кöтыз тыриз. Куноды: *Бадзым тау сокем ческыт сиён дасямед понна! Ваньмыз туж ческыт вал. Уг валаськы, кызьы быгатид сомьнда ческыт сиён пöраны.*

Тй:

6. Толон туж дуно ку куртка басьтйды. Эштылы но со туж кельше. Со шуэ:

Эшты: *Кыче усто курткаед! Мон сыче ик куртка адзи вал Мускоьсь, но со туж но туж дуно вал.*

Тй:

7. Корка дорады вуыкуды, ўош ужась юлтошты машинадэс адзьыса шуэ:

Ўош ужась юлтошты: *Кыче усто машина! Мон та выллем машинаосыз туж яратйсько. Буёлэз но туж чебер... Тон зэм но тодйськод вылэм, кыче машина басьтоно.*

Тй:

8. Тй спектакльын шудйськоды. Спектакль бöрсьы эшты Тйледыз зечкыла:

Эшты: *Зол шудйид! Мынам малнамея, тынад выросьёсыд самой чебересь вал. Кырзад но туж чебер!*

Тй:

Г/2

Пиослы вариант

1 Тй шулдырьяськонниын. Тйледыз адзьыса, эшгёсты шуо:

Тодмоды: *Туж йöно адзиськиськод! Дйськутэд но макем усто пуке!*

Тй:

2. Тйледлы шуо: *Туж умой эктйськод!*

Тй:

3. Одыг тодмо нылашен кофе юиськоды. Шөдтэк-шорысь со Тйледлы шуэ:

Нылаш: *Али гинэ синйылтй, макем чебересь шуыса синъёсыд.*

Тй:

4. Лыдзиськоды семинаре дасям уждэс. Сое Тй туж вакчи дыр куспын но туж тыршыса гожтйды. Ужады кӧня ке янгыш кылиз, малы ке шуоно куд-ог статьяез лыдзйса ӧд вуттэ, нош куд-ог люкетсэ огшоры кельтоно луиз но статьяяды соос ӧз пыре, угось дырды ӧжыт вал. Одыгез ӧш дышетскись юлтошты урок бере шуэ:

Ӧш дышетскись юлтошты: *Ӗчкыласько! Семинаре дасям ужед туж тунсыко вал. Мыным туж кельшиз.*

Тй:

5. Дорады кунгож сьӧрысь аяди вуиз. Со понна Тй туж усто сиён пӧрады. Быдэс нунал басьяськиды, пӧрады, оглом вераса, ваньмыз туж умой пӧрмиз. Кунодылэн кӧтыз тыриз. Куноды: *Бадзым тау сокем ческыт сиён дасямед понна! Ваньмыз туж ческыт вал. Уг валаськы, кызьы быгатйд сомында ческыт сиён пӧраны.*

Тй:

6. Толон туж дуно ку куртка басьтйды. Эштылы но со туж кельше. Со шуэ:

Эшты: *Кыӗе усто курткаед! Мон сыӗе ик куртка адӗи вал Мускоысь, но со туж но туж дуно вал.*

Тй:

7. Корка дорады вуыкуды, ӧш ужась юлтошты машинадэс адзйса шуэ:

Ӧш ужась юлтошты: *Кыӗе усто машина! Мон та выллем машинаосыз туж яратйсько. Буёлэз но туж чебер... Тон зэм но тодйськод вылэм, кыӗе машина басьтоно.*

Тй:

8. Тй спектаклын шудйськоды. Спектакль бӧрсьы эшты Тйледыз ӗчкыла:

Эшты: *Зол шудйд! Мынам малпаея, тынад выросъёсыд самой чебересь вал. Кырзад но туж чебер!*

Тй:

Сётэм валэктонъёсты эскерон уж нуон понна гинэ туж кулэ. Соосыз мон сяна нокин уз адзы!

Кыче тйляд нимды-тулды:

Кыче тйляд анай-кылды? Удмурт / эуч / кыкназы / мукет: / шүэме уг поты

Кыче арын вордиськиды?

Кытын улйськоды (гурт/эрос)?

Кыче курсың дышетйськоды?

9.2. A magyar nyelvű kérdőív

Az udmurt nyelvű kérdőív magyarra fordított változata. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezek a kérdések nem egy az egyben egyeznek meg a Szili által használt kérdőívekkel, hanem az általa használt kérdőívek udmurt nyelvű fordításának magyarra visszafordított változata. A kérdőívek közötti különbségek ismertetése megtalálható a disszertációban.

A)

1. Önnek nincs tolla, pedig nagyon kellene Önnek. Ön mellett ül...

a) A barátja

б) egy ismeretlen hallgató:

в) az oktatója:

2. Ön egy vonaton utazik. Tudja, hogy a vonat valamilyen okból kifolyólag késik. Emiatt egy fontos találkozóra nem tud időben megérkezni. Tudja, hogy...

a) az önnel utazó barátjának van telefonja.

б) a kupéjában van egy férfi, aki hasonló cipőben jár. Éppen most telefonált a munkahelyére, hogy késni fog.

в) a tanára is a vonaton utazik.

3. Villamossal akar utazni, de a zsebében csak 500 rubeles van. A megállóban áll egy férfi. Ez a férfi...

a barátja:

egy ismeretlen ember:

a tanára:

4. Ön a buszmegállóban áll. Az idő hideg, és szakad a hó. A busz nem jön, de Önnek mindenképpen le kell jutnia az egyetemre. Váratlanul észreveszi, hogy valaki száll be egy autóba. Ez az ember...

a) a barátja:

б) egy ismeretlen ember:

B) a tanára:

5. Ön a csoportjával egy kiránduláson vesz részt. A szálloda nagytermében, miközben beszélgetnek, érzik, hogy valaki cigarettázik. A füst nagyon bűdös, zavarja Önt. A dohányzó ember...

a) a barátja:

б) egy ismeretlen ember:

B) a tanára:

6. Önnek a mai nap folyamán le kell fordítania egy szöveget. A szótára 3 hónapja másnál van, aki eddig még nem adta vissza. Ez az ember...

a) a barátja:

б) a falujából egy diák (akit alig ismer):

B) a tanára:

B)

1. Önhöz vendégek érkeztek. Az egyik vendég, az Ön CD-it böngészve nagyon megörül, mert egy olyan lemez akad a kezébe, amely nagyon kellene neki, de eddig még nem találkozott vele sehol sem. A vendége kéri Öntől, de Önnek nincs kedve odaadni.

Vendég: *Hoppá! Én ezt a CD-t már régóta keresem. Ide tudnád adni nekem egy kis időre, hogy le tudjam másolni?*

Ön:

2. Az Önnel együtt dolgozó barátjának az édesanyja ételt visz neki. Ön már egyszer volt náluk, amikor ugyanez az étel volt terítéken, és nem ízlett Önnek, és most nem szívesen enne belőle.

A munkatársának az édesanyja: *Gondolom már ön is éhes. Jöjjön, egyen Ön is!*

Ön:

3.

a) Az osztálytársa moziba hívja Önt. Önnek nincsen kedve menni, vagy nincsen rá ideje.

Osztálytárs: *Azt mondják, hogy ez egy nagyon jó film. Menjünk el rá!*

Ön:

6) A szomszédja egy nagyon ismert operaénekes. Az új előadására ingyen jegyet szeretne adni önnek. Ön azonban nem nagyon szereti az operát és attól fél, hogy ha most elmegy, akkor legközelebb is el kell majd mennie.
Az énekes: *Az előadás 7-kor kezdődik. Ha szükséges, két jegyet is tudok adni.*

Ön:

b) A 13 éves unokatestvéred hív az állatkertbe. Te nagyon fáradt vagy.

Unokatestvér: *Eljössz velem az állatkertbe?*

Ön:

4. 21 óra van. A barátja felhívja, és arra kéri, hogy segítsen neki megcsinálni egy feladatot.

A barátja: *Bocsi, arra szeretnék megkérni, hogy segíts nekem. Van egy 5 oldalas szövegem, azt kéne valahogyan lefordítani. A szöveg nagyon nehéz, én nem tudom se szépen, se helyesen lefordítani. Le tudnád fordítani nekem?*

Ön:

5. Ön vendégségben van egy, a reklám szakmában dolgozó unokatestvérénél. Az ismerősének el kell menni munkaügyben. Csak később, kb. egy óra múlva tud csak visszajönni. Váratlanul jön valaki, aki az unokatestvérét keresi. Ez az ismeretlen ember azt mondja, hogy az unokatestvérenek a munkatársa, és hogy a megbeszélte időpontnál kicsit hamarabb jött, mert a közelben akadt dolga.

Az előbb érkezett ember: *X. Y. nincsen itthon? Nekem most azonnal szükségem van arra, amin dolgozott. Ha be szabadna jönni, biztos megtalálnám a munkáját. Szabad bejönni?*

Ön:

6. A tanára azt mondja, hogy ha segít neki átrendezni a termet, akkor a következő órájára nem kell bemennie.

Tanár: *Kicsit meglepjük a többieket. Az asztalokat és a székeket ez alapján a rajz alapján kell elrendezni. Segítene nekem?*

Ön:

7. Használt autót akar venni. Az egyik barátja felajánlja, hogy vegye meg az ő autóját. Ön azonban nem szeretné azt az autót megvenni, mert tudja, hogy az autó már nincs jó állapotban.

A barátja: *Vedd meg az én autómat. Eladom. Ne aggódj, az áráról megegyezünk, kitalálunk egy árat, amely mindkettőnknek megfelel.*

Ön:

B)

1. A szomszédja gyerekének a szavát adta, hogy leellenőrzi a házi feladatát. Később erről teljesen megfeledkezett. Másnap a kisfiú jön Önhöz, és megkérdi, hogy miért nem ment át.

Ön:

2. A tanára egy könyvet adott Önnek. Ön azt mondta, hogy a könyvet a mai nap folyamán visszaadja, azonban eszébe jut, hogy a könyvet otthon felejtette.

Tanár: *Hoztad a könyvet?*

Ön:

3. Egy ismerősénél dolgozik pincérként. Az egyik vendégnek nem tetszik, hogy másik ételt hozott ki neki (mint amit kért).

Ön:

4. Értekezlet. A fő téma: az előző félév értékelése. Mindenki előtt a következőket mondja az egyik munkatársáról: az utóbbi időben túl sokat foglalkozik a magánügyeivel a munkahelyen, sokszor el is megy a munkából ilyen okból kifolyólag. Az értekezlet után a munkatársa odamegy Önhöz, és ezt mondja:

Munkatárs: *Nem tetszik nekem, hogy így beszéltél rólam a főnökök előtt.*

Ön:

5.

a) A barátja, aki tudja, hogy Ön sosem érkezik időben, 30 percet vár Önre:

A barátja: *Istenem! Hát megjöttél végre? Már régóta várok rád!*

Ön:

6) Egy új munkahelyre történő jelentkezés felvételi vizsgájára megy, ahova 30 perc késéssel érkezik.

Ön:

6. Ön egy cég vezetője. A mai napon önnek egy megbeszélést kell tartania. 30 perccel később érkezik.

Ön:

7. Parkolás közben meghúz egy másik (új) autót.

Ismeretlen sofőr: *Te jó ég! A vadonat új autót meghúzta!*

Ön:

8. A barátjánál történő vendégeskedéskor, meglök egy vázát, és a váza darabokra törik. Ön tudja, hogy az a váza nagyon régi, és hogy a barátjának a családja nagyon vigyázott rá.

Ön:

Γ/1

Lányoknak szóló verzió

1. Ön egy szórakozóhelyen van. Az egész napos munka után sok idő kellett a szépítkezéshez. Ezt mondják Önnek:

Ismerős: *Tudod-e, hogy te vagy itt a legszebb? A ruhád is nagyon csinos, a sminked is nagyon jól sikerült!*

Ön:

2. Azt mondják Önnek: *Nagyon jól táncolsz!*

Ön:

3. Egy munkatársával elmegy meginni egy kávé. Váratlanul azt mondja Önnek:

Munkatárs: *Csak most veszem észre, hogy milyen szépek a szemeid.*

Ön:

4. Ön fölolvassa az egyik szemináriumra készített előadását. Nagyon sok ideig írta. Az előadásban maradt pár hiba, mert nem tudott minden cikket elolvasni, és néhány részt ki kellett hagyni, és nem tudta beleírni a tanulmányába, mert nem volt rá ideje. Az egyik csoporttársa az óra után azt mondja:

Évfolyamtárs: *Gratulálok! Nagyon érdekes volt az előadásod. Nagyon tetszett!*

Ön:

5. Önhöz külföldi személy érkezik. Nagyon finom ételt készít neki. Egész nap vásárolt, főzött, egyszóval, minden a legjobban sikerült. A vendég jóllakott.

A vendége: *Nagyon szépen köszönöm a finom ételt. Minden nagyon finom volt. Nem is értem hogyan tudott ennyi finom ételt készíteni nekem.*

Ön:

6. Tegnap nagyon drága bőrkabátot vett. A barátjának nagyon tetszik. Azt mondja:

Barát: *Milyen menő a kabátod. Én pont ugyanilyet láttam Moszkvában, de az nagyon-nagyon drága volt.*

Ön:

7. Amikor megérkezik a házához a munkatársa ezt mondja az Ön autóját meglátva:

Munkatárs: *Milyen menő autó! Nekem nagyon tetszenek az ilyen típusú autók. A színe is nagyon szép... Te nagyon jól tudsz autót választani.*

Ön:

8. Ön egy előadáson adott elő! Az előadás után gratulál Önnek a barátja:

A barátja: *Nagyon jól játszottál! Szerintem te voltál a legjobb előadó. Énekelni is nagyon szépen énekeltél.*

Ön:

Г/2

Fiúknak szóló verzió

1. Ön egy szórakozóhelyen van. Önt meglátva ezt mondja a barátja:

Ismerős: *Nagyon jól nézel ki. A ruha is nagyon jól áll!*

Ön:

2. Azt mondják Önnek: *Nagyon jól táncolsz!*

Ön:

3. Egy ismerős lánnyal kávézik. Одійг тодмо нылашен кофе юиськоды. Váratlanul azt mondja

Önnek:

A lány: *Csak most veszem észre, hogy milyen szépek a szemeid.*

Ön:

4. Ön fölolvassa az egyik szemináriumra készített előadását. Nagyon sok ideig írta. Az előadásban maradt pár hiba, mert nem tudott minden cikket elolvasni, és néhány részt ki kellett hagyni, és nem tudta beleírni a tanulmányába, mert nem volt rá ideje. Az egyik csoporttársa az óra után azt mondja:

Évfolyamtárs: *Gratulálok! Nagyon érdekes volt az előadásod. Nagyon tetszett!*

Ön:

5. Önhöz külföldi személy érkezik. Nagyon finom ételt készít neki. Egész nap vásárolt, főzött, egyszóval, minden a legjobban sikerült. A vendég jóllakott.

A vendége: *Nagyon szépen köszönöm a finom ételt. Minden nagyon finom volt. Nem is értem hogyan tudott ennyi finom ételt készíteni nekem.*

Ön:

6. Tegnap nagyon drága bőrkabátot vett. A barátjának nagyon tetszik. Azt mondja:

Barát: *Milyen menő a kabátod. Én pont ugyanilyet láttam Moszkvában, de az nagyon-nagyon drága volt.*

Ön:

7. Amikor megérkezik a házához a munkatársa ezt mondja az Ön autóját meglátva:

Munkatárs: *Milyen menő autó! Nekem nagyon tetszenek az ilyen típusú autók. A színe is nagyon szép... Te nagyon jól tudsz autót választani.*

Ön:

8. Ön egy előadáson adott elő! Az előadás után gratulál Önnek a barátja:

A barátja: *Nagyon jól játszottál! Szerintem te voltál a legjobb előadó. Énekelni is nagyon szépen énekeltél.*

Ön:

A válaszaira csak a kutatás szempontjából van nagy szükség. Azokat rajtam kívül senki sem fogja látni.

Mi a neve?:

Mi az anyanyelve? *Udmurt/Orosz/mindkettő/más: / nem akarom megmondani*

Melyik évben született?

Hol én (falu/járás)?

Melyik évfolyamon tanul?

9.3. Rövidítések jegyzéke

1	első személy
2	második személy
3	harmadik személy
ACC	tárgyeset
CAR	karitív eset
CAUS	műveltető képző
COMP	középfok
COND	feltételes mód
CONNEG	konnegatív alak
DET	kijelölő
DEV	deverbális képző
ILL	illatípusz eset
IMP	felszólító mód
INES	inesszípusz eset
INST	eszköz eset
INT	interrogatív mód
NEG	tagadás
NES	necesszív mód
OPT	optatív mód
PL	többes szám
PRS	jelen idő
PST	múlt idő
PST2	második múlt idő
PTC	partikula
PX	birtokos személyjel
SG	egyes szám
TERM	terminatípusz eset

10. A disszertáció témakörében megjelent saját publikációk:

Németh, Zoltán. 2018. Взаимосвязь форм вежливого обращения и неочевидного прошедшего времени в современном удмуртском языке. In: Malceva, M. A. (ed). Пермистика XVII : Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками. Материалы XVII Международного симпозиума. Kudymkar: Kudymkarskij Pedagogicheskij Koledzh. 167–173.

Németh, Zoltán. 2019. A functional analysis of the analytic past tenses of the Udmurt language. In: Aleksey Ye. Zagrebin (ed). 2019. Yearbook of Finno-Ugric Studies. Vol. 13. Issue. 3. Izhevsk: Udmurt State University.

Németh, Zoltán. 2021. *The characteristics of responses given to compliments in Udmurt.* (Megjelenés alatt, a V. Mikola konferencia konferenciakötetében)

Kubitsch, Rebeka & Németh Zoltán. 2019a. Evidential forms as politeness strategies in Udmurt from a pluricentric point of view. In: Muhr, Rudolph (szerk.). European Pluricentric Languages in Contact and Conflict. Berlin: Peter Lang Verlag. 207–221.

Kubitsch, Rebeka & Németh Zoltán. 2019b. Az evidencialitás udvariassági stratégiaként történő használata az udmurtban. In: Tóth, Bianka (szerk.) Tudományos eredmények a nagyvilágból – bővített kiadás: Válogatás a Campus Mundi ösztöndíjasok tanulmányaiból. Budapest: Tempus Közalapítvány. 87–94.